1396 НИКОПОЛСКАТА БИТКА
В СЪДБАТА НА БЪЛГАРИЯ, БАЛКАНИТЕ И ЕВРОПА

1396

НИКОПОЛСКАТА БИТКА В СЪДБАТА НА БЪЛГАРИЯ, БАЛКАНИТЕ И ЕВРОПА

ТИЛИА

На кориците:

1. Битката при Никопол между войските на султан Баязид I Илдъръм (вляво на черен кон) и краля на Унгария през 1396 г. – миниатюра в турски ръкопис от втората половина на XVI в. – „Хюнернаме", съхраняван в Топкапъ сарай музей.

2. Посичане на пленените благородници, рицари и воини пред шатрата на султан Баязид I Илдъръм подир битката при Никопол – миниатюра към „Хрониката" на Жан Фроасар (1333–1404) във френски ръкопис, съхраняван в Националната библиотека – Париж.

Книгата се посвещава
на 130-годишнината от основаването
на Българската академия на науките

ТИЛИА

1396

DIE SCHLACHT BEI NIKOPOLIS
DAS SCHICKSAL VON BULGARIEN, BALKANLÄNDER UND EUROPA

Zusammensetzung und Redaktion
von Prof. Dr. Vassil Gjuzelev
Korr. Mitglied
der Bulgarischen Academie der Wissenschaften

Sofia • 1999
Verlag TILIA
Akademischer Verlag „Prof. Marin Drinow“

1396

НИКОПОЛСКАТА БИТКА
В СЪДБАТА НА БЪЛГАРИЯ, БАЛКАНИТЕ И ЕВРОПА

Съставителство и редакция
проф. д-р Васил Гюзелев
член- кореспондент
на Българската академия на науките

София • 1999
Издателство ТИЛИА
Академично издателство „Проф. Марин Дринов“

Настоящият сборник от статии, посветен на една от най-значителните битки в историята на Европа през XIV в., е предназначен както за историци-медиевисти, така също и за студенти, ученици и любители на българската и европейската история. Успоредно с изследванията в него са поместени и някои извори за тази битка, повечето от които за пръв път се превеждат на български език. Това в значителна степен повишава неговата стойност и значение от гледна точка на историческото изворознание.

В памет на
проф. д-р Бистра Цветкова

© Васил Тодоров Гюзелев – съставител, автор и научен редактор, 1999

© Александър Антонов, Бистра Николова, Василка Тъпкова, Дан Замфиреску, Йордан Николов, Лъчезар Цепов, Михаил Грънчаров, Пламен Митев, Рая Заимова, Янош Ховари, автори, 1999

© Борис Борисов Демиров, художник на корицата, 1999

ISBN 954-717-089-9 (ТИЛИА)
ISBN 954-430-620- X (АИ „Проф. Марин Дринов")

УВОДНИ ДУМИ НА СЪСТАВИТЕЛЯ

Настоящата книга представлява сборник от изследвания и извори за кръстоносния поход под предводителството на унгарския крал Сигизмунд I Люксембургски срещу турците, завършил нещастно за християнската армия със злополучната битка край Никопол. Той цели не само да отрази 600-годишния юбилей от това съдбоносно важно за историята на балканските и европейските народи събитие, но и да създаде за него относително точна историческа представа и преценка. Онова, което липсва в изследванията до известна степен се допълва от поместените в тома в превод разнообразни извори.

Няколко големи битки на християнските народи и държави през втората половина на XIV – първата половина на XV в. трасират победоносния марш на османските турци на Балканския полуостров:

– Битката при крепостта Черномен на река Марица на 26 септември 1371 г.

– Битката на Косово поле на 15 юни 1389 г.

– Битката при Никопол на 25 септември 1396 г.

– Битката при Варна на 10 ноември 1444 г.

– Битката за превземането на Цариград на 29 май 1453 г.

Три от тези пет битки са станали на Българска земя. Трудно е да се определи коя от изброените битки е имала решаващо и съдбоносно значение. В европейската историческа памет най-силно са врязани свидетелствата за Никопол, Варна и Цариград. Това в голяма степен се дължи на обстоятелството, че в тези три битки значително е участието на войски и отреди от държавите и народите на католическа Европа, съзнала опасността от турско завладяване тогава,

когато знамената на полумесеца се появили в пределите на Унгарското кралство.

Преди 70 години в своето съдържателно изследване „Турското завладяване на България и съдбата на последните Шишмановци" известният наш историк – медиевист Петър Ников (1884–1938) по следния начин определя ролята на Никополската битка в нашата история: „Тази християнска катастрофа е запечатала завладяването на Балканския полуостров от турците. С нея е свързано и окончателното завоевание на българските земи от турците." За един от големите английски историци Х. А. Гибонс кръстоносният поход и битката при Никопол са не само „едно от най-интересните събития в края на Средновековието", но и всъщност – „краят на една епоха в историята на Европа". Глобалното значение на това събитие се определя от трайното настаняване на победоносния ислям в европейския Югоизток. Последвалото окончателно завладяване на българските държавни формации, руинирането и обезлюдяването на българските земи, заемащи централно място на Балканския полуостров като хинтерланд и предмостие към Цариград, решило за векове съдбата на българския и останалите балкански народи. Никополската битка показала, че кръстоносният ентусиазъм и рицарската храброст и жертвоготовност не са могли да бъдат фактори, които да възпрат организираното настъпление на турските орди. Основният възел на „източния въпрос" – борбата и съперничеството между християнството и ислама на Балканите – се заплел толкова здраво, че неговото разсичане на практика както в отдалеченото „драматично XIV столетие" (Барбара Тъчман), така и в наше време се оказва не само твърде болезнено, но и почти невъзможно, ако не се потърси пътя за взаимното помирение и уважение. Защото илюзията за прогонването на турците от Европа, развенчана при Никопол още през 1396 г., сега изглежда напълно изпепелена и опровергана от хода на историята.

СТАТИИ И СЪОБЩЕНИЯ

МЕЖДУНАРОДЕН НАУЧЕН СИМПОЗИУМ „600 години от кръстоносния поход на унгарския крал Сигизмунд и битката при Никопол 1396 г."

Михаил Грънчаров

На 25 и 26 септември 1996 г. в Никопол и Плевен се проведе международен научен симпозиум на тема: „600 години от кръстоносния поход на унгарския крал Сигизмунд и битката при Никопол 1396 г." Организатори на сесията бяха Община Плевен, Община Никопол, Историческият факултет на СУ „Св. Климент Охридски", Исторически музей – Плевен, Съюзът на учените в България – клон Плевен и Българско историческо дружество – Плевен.

Пленарното заседание на сесията се състоя в гр. Никопол на 25 септември, като сесията бе открита от кмета на Община Никопол инж. Иван Дрончев в присъствието на много граждани, български и чуждестранни учени и официални гости, сред които Великотърновския митрополит, Папския нунций в София, консулът при посолството на Унгария в София, директорите на Унгарския и Полския културни институти в София. Приветствие към гостите и участниците в сесията поднесоха управителя на Ловешка област доц. д-р Владимир Попов, под чийто патронаж се проведе сесията и честването на годишнината, а от страна на гостите – от д-р Патрик Дефонтен – президент на регионалния център „Бургундия–Европа" и ръководител на гостуващата в Никопол делегация от гр. Епинак, Франция.

Деловата работа на сесията започна с изнасянето на пленарните доклади. Проф. д-р Йордан Андреев (ВТУ

„Св. св. Кирил и Методий) направи обзорен преглед на военнополитическото състояние и сложността на отношенията между „Изтокът и Западът в края на XIV в." Д-р Янош Ховари от Будапеща в доклада си „Никопол – повратна точка в завладяването на Балканите от Османската империя" подчерта значението на битката при Никопол през 1396 г., като посочи, че поражението на обединената армия е съдбоносно не само за българите, които окончателно са поставени под османска власт, но и за целия Балкански полуостров. „Битката при Никопол в 1396 г. – едно голямо военно поражение, но и една голяма победа на европейската солидарност" бе темата на доклада на проф. д-р Дан Замфиреску от Букурещ. Проф. д-р Йордан Николов (СУ „Св. Климент Охридски") говори за „Католическата църква и битката при Никопол през 1396 г." като разгледа въпроса за мотивите, от които се ръководят, ролята и заслугите на църквата и на папата за организирането на обединената кръстоносна армия начело с крал Сигизмунд. Проф д-р Василка Тъпкова–Заимова (Институт за балканистика при БАН) анализира източниците за „Никополската битка в контекста на западноевропейската книжнина XV–XVI в." Д-р Геза Ерсеги (Държавен архив в Будапеща) говори за началото на турското нашествие в Унгария.

След обяд участниците и гостите на сесията присъстваха на тържествено откриване на паметен знак, посветен на 600-годишнината от битката при Никопол.

На 26 септември 1996 г. работата на научната сесия продължи в две секции – „История" и „Археология", заседанията на които се проведоха в Историческия музей – гр. Плевен.

В секция „История" чл. кор. проф. д-р Васил Гюзелев (СУ „Св. Климент Охридски") представи съдбата на част от французите по време на Никополската битка и подир нея в светлината на малко известни извори и отдели внимание на проявеното към тях милосърдие от българска страна.

Лъчезар Цепов (Исторически музей – гр. Габрово) разгледа „Някои аспекти на рицарската кръстноносна идеология в похода от 1396 г. към Никопол, според 9 старофренски документи" и в заключение посочи, че поражението при Никопол отбелязва едновременно символичния край на кръстоносните походи и на епохата на рицарството. Гл. ас. д-р Пламен Митев (СУ „Св. Климент Охридски") се спря на въпроса за отражението на „Битката при Никопол в историческото съзнание на възрожденския българин". Д-р Кирил Стерков (Плевен) говори за „Мястото на с. Въбел в битката при Никопол през 1396 г.". Н. с. д-р Бистра Николова (Институт по история при БАН) представи изследването си „Опит за създаване на католически епископии във Видин и Преслав през 60-те години на XIV в. ". „Изграждане на османския управленчески модел в българските земи в края на XVI – първата половина на XV в." бе темата на съобщението на ст.ас. Александър Антонов (СУ „Св. Климент Охридски"). А доц. д-р Ленке Чикхей (гост – преподавател в СУ „Св. Климент Охридски") говори за „Освободителното движение в Никопол в края на XVI в." като приведе редица извори и източници от унгарски произход, чрез които се обогатяват и разширяват знанията ни по темата, предмет на съобщението.

В секция „Археология" бяха представени общо пет доклада и съобщения, посветени на различни проблеми от миналото на гр. Никопол. „Тракийската керамика от крепостта в Никопол" бе темата на доклада на ст. н. с. д-р Александър Бонев (Археологически институт при БАН). Н. с. д-р Милко Аспарухов (Исторически музей – гр. Плевен) представи „Средновековният град Никопол в светлината на археологическите проучвания" „Археологически доказателства за бита на обитателите на средновековния Никопол през XII – XIV в." бе темата на съобщението на доц. д-р Тодор Овчаров (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий"). Ст. н. с. д-р Константин

Дочев (Филиал на АИМ при БАН – В. Търново) се спря на проблема „Слитъци – пари в Никополското съкровище от XIV – XV в.“. А ст. н. с. д-р Маргарита Ваклинова (Археологически институт при БАН) посвети доклада си на проучване на съкровището, известно в науката като Първо Никополско (XIV в.).

Станалите разисквания в края на заседанията и в двете секции позволиха на участниците в научната сесия да поставят и дискутират редица въпроси, които бяха засегнати в изнесените доклади и съобщения. Изразено бе също общото задоволство от високото научно ниво, на което премина сесията и отличната организация на форума и другите изяви, посветени на 600-годишнината от битката при Никопол на обединената европейска армия, предвождана от унгарския крал Сигизмунд срещу османската експанзия на Балканите.

В настоящата книга са включени онези доклади и съобщения, четени по време на симпозиума, които бяха представени за обнародване от техните автори. Само трябва да се съжалява, че значителна част от докладите и съобщенията (особено тези на археолозите) не бяха представени в определния срок. Колектив от млади учени (ст. н. с. д-р Илия Илиев и ст. н. с. с. д-р Красимира Гагова – от Института за история при БАН, преп. Христа Белчева, ст. ас. Александър Николов – от СУ „Св. Климент Охридски“ и доц. д-р Иван Тютюнджиев от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“) под ръководството на чл. кор. проф. д-р Васил Гюзелев подготви свод от разнообразни по форма и съдържание извори (български, латински, немски, сръбски и френски) от края на XIV–XV в., отнасящи се за битката край Никопол.

Публикуването на тематично добре подбраните откъси от документални свидетелства несъмнено значително повишава научната стойност на сборника.

НИКОПОЛСКАТА БИТКА ПОВРАТЕН МОМЕНТ В ИСТОРИЯТА НА ОСМАНСКИТЕ ЗАВОЕВАНИЯ НА БАЛКАНИТЕ

Янош Ховари

Османците стъпват на Галиполския полуостров през 1354 г. и 42 години по-късно, през 1396 г. на 500 км от Дарданелите – при крайдунавския Никопол разбиват една от силните европейски рицарски армии. Не им е нужно и половин столетие, за да завладеят една важна и някога силна държава на Балканския полуостров – България – и опирайки се на властта си над нея – да покорят Сърбия, Албания и Босна. Властта над България осигурява и влиянието на османците във Влашко и Молдова. А крайдунавските градове Никопол и Видин още от края на XIV в. стават главни изходни позиции за нападенията срещу Унгария. Доста повече от едно столетие обаче е необходимо на турските армии, за да пробият дунавската отбранителна линия на унгарците и така да си отворят пътя към Централна Европа. Унгарското кралство избягва участта на България и Сърбия. Северната и западната част на страната никога не попадат под турска власт. Унгарската държавност остава непрекъсната и благодарение на това и в покорените от турците територии може да се говори по-скоро за унгаро-турски кондоминиум (съуправление), отколкото за пълно подчинение. През 1541 г. османците отделят една част от Източна Унгария, на която под името Трансилванско княжество създават нова държава. Стремят се да диктуват политиката на Трансилвания от Цариград, но пред трансилванските князе, поддържащи добри отношения не само с другата унгарска държава – Унгарско-

то кралство, но и с Полша, както и с европейските протестантски държави, се открива сравнително широко поле за действие.

През 1354 г. османците успяват да стъпят в Европа не само с военната си сила, но в много по-голяма степен благодарение на ловката си дипломация. Намесват се във византийските междуособици и достигат с корабите си Европа като съюзници Йоан Кантакузин.

Избраният за наследник на Орхан Сюлейман бей установява, че междуособните борби на балканските политически сили осигуряват добро поле за действие на османците. Те могат да разчитат на много по-големи успехи, ако насочат завоевателните си походи към Балканите, откъдето ако продължат битките си с анадолските турски бейства (беглици). Той ясно разбира, че за подсигуряване на победите си, османците трябва да изградят тила си (да се заселят турци в градовете и селата около крепостите), а също така, ръководейки се от номадските инстинкти, да интегрират покорените в османската държава.

Въпреки че Византийската империя е в руини, тя все пак си остава труден противник за османците. Цариград е най-големият град на тогавашна Европа, защитен от такива укрепени стени, за които османците дълго време не разполагат с подходяща артилерия. На много по-голям успех могат да разчитат, ако си пробият път по долината на Марица към вътрешността на България. През 1361 г. успешно завладяват Одрин и от 1365 г. той става столица на Османската империя. В долината на Марица през 1363 г. Лала Шахин превзема Пловдив.

Българите не обръщат достатъчно внимание на защитата на южната си граница. Те са разделени. Страната се разпада на три части: в Търново управлява Иван Шишман, във Видин – Иван Срацимир, а в Добруджа – Добротица създава самостоятелен център на

управление. Най-силно е изложен на турската заплаха Иван Шишман. Възможностите му обаче са силно ограничени от войната, водена с византийците. Българи и византийци не се обединяват срещу общия враг. Възможностите за намеса на османците се увеличават и от факта, че дъщерята на Иван Александър Кера – Тамара става съпруга на султан Мурад. Това позволява на турския владетел да претендира за намеса в търновската политика. За османците е особено благоприятно, че могат да се бият срещу византийците и Иван Срацимир като съюзници на Иван Шишман.

Византийците не наблягат на балканското единство, а разчитат на западна помощ. Йоан V Палеолог се надява, че с приемането на унията с Рим, папството ще организира съюза на западния свят за спасяване на Византия. В тази насока той има големи очаквания към краля на Унгария Лайош Велики (1342–1382), когото лично посещава в Буда, за да го уговори да организира кръстоносен поход на Балканите.

Унгарският кралски двор с тревога следи промените на Балканите. За положението в източното средиземноморие и на Балканите през 1363 кипърският крал Петър Първи лично информира в Краков полския крал Казимир Велики и унгарския крал Лайош Велики по време на брачната церемония на германо-римския император Карл IV и Елизабет Померанска в полската столица. Кипърският крал разчита преди всичко на помощта на Франция и Италия, но смята за важно да помоли за подкрепата и на Краков и Буда.

За защитата от турските нападения унгарският кралски двор решава да засили традиционната унгарска отбранителна система. Това означава в държавите, граничещи с Унгария да дойдат на власт групировки, сътрудничещи с Буда. Ако не успеят по мирен път, те се намесват с оръжие.

В Сърбия подир смъртта на сръбския крал Стефан Душан се водят борби за престола (1355). Княз Лазар,

чиято съпруга е от рода на Неманичите, предявява претенции за сръбския престол. Това обаче е неприемливо за владетеля на южните територии крал Вълкашин, настойник на малолетния син на Стефан Душан – Стефан Урош. Княз Лазар се обръща за помощ към унгарския крал. Това става причина Вълкашин да се съюзи с видинския цар Срацимир и влашкия воевода Влайку срещу привържениците на Лазар и Унгарското кралство. Това подтиква крал Лайош Велики през 1365 да завладее Видин и да основе Унгарско Видинско банство. Унгарските войски завладяват Видин и околностите му. Срацимир и съпругата му са заловени и отведени в Буда. След победата на унгарците влашкият воевода преминава на страната на Унгария. Това обаче е продиктувано по-скоро от тактически съображения, отколкото от вътрешно убеждение, тъй като през 1368–1369 г. той отново е между враговете на Лайош Велики. Привидно обаче положението по долното поречие на Дунава се стабилизира.

Завладяването на Видин и околностите му обаче се оказва неудачна стъпка. Населението се настройва против унгарците, което ловко се използва от турците. Цар Иван Александър, чиито южни владения са най-изложени на турските нашествия, провежда своеобразна външна политика. През 1366 г. не позволява на завръщащия се от преговори византийски император Йоан V Палеолог да се завърне в Цариград. През 1368 г. пък обсажда (според някои източници) с турска помощ Видин. През 1366 пристига помощ от Запада за спасяването на Византия. Граф Амедей Савойски, брат на византийската императрица-майка Ана Савойска, повежда кръстоносната армия към Мраморно море. Вместо турците обаче войските му нападат българите, за да принудят Иван Александър да да пропусне Йоан V Палеолог. Иван Александър все повече изпада в зависимо положение от различни външни сили.

В унгарския кралски двор са принудени да признаят, че завладяването на Видин е погрешен ход. През 1369 г. унгарските войски напускат града и връщат Срацимир на власт.

С нападенията си османците застрашават и образувалите се в Македония български постдушанови държавици. Владеещият Охрид и Прилеп Вълкашин и владетелят на Серес (Сяр) Углеша влизат в битка със султанските войски. На 26 септември 1371 обаче претърпяват поражение в долината на Марица. И двамата загиват на бойното поле. Така за османците се отваря път към Сърбия, Албания, както и към Атинското херцогство и Пелопонеското княжество на Гръцкия полуостров.

Византийският император Йоан V Палеолог неуморно се бори за създаването на съюз между западните държави за подпомагане на Византия. През 1369 г. лично отива в Рим. Помощ обаче не получава. Във Византия патриархът и неговото обкръжение се обръщат против императора по въпроса за унията. Влиянието на завърналия се в родината си император отслабва. Подобно на цар Иван Александър той се принуждава да приеме условията за съжителство с османците. През 1373 г., когато османските войски обсаждат анадолския Бехир (според източници) редом с тях се сражават и византийски спомагателни войски. Нещо повече, в похода взема участие самият византийски император Йоан V. Този момент използват синът на Йоан V Андроник и синът на Мурад I Сауджи, за да свалят бащите си от власт. След неуспешния опит Сауджи е ослепен, а Андроник попада в затвора.

Противоречието между генуезци и венецианци повлиява по особен начин върху съвременните отношения във византийската политика. Генуезците, в борбата си за островите и пристанищата в Източното средиземноморие и Черно море, искат да попречат на Йоан V да предаде остров Тенедос на венецианците.

Затова през 1376 г. организират бягството на Андроник от затвора и с помощта на османците го поставят на престола. Новият владетел връща на Мурад Галиполи, завзет през 1366 г. от кръстоносниците на Амедей VI Савойски и останал дотогава в техни ръце. Султанът обаче помага и на венецианците през 1379 г., когато те прогонват Андроник и връщат Йоан V на власт. От този момент Византийската империя става васал, който плаща данък на Османската империя.

Венецианците и генуезците нямат грижата за отблъскването на османците, а използват създалата се сложна ситуация за засилване на сложното си влияние. Те не се колебаят да сключат съюз с османците и да започнат общи акции с тях. Нишките на тази връзка се простират далеч извън Византия. В унгарско-венецианската война през 1373 г. в Далмация на помощ викат турските войски. Тяхната роля е голяма и заради това, че успяват да противопоставят влашкия воевода на унгарския крал. Вследствие на това крал Лайош I Велики повежда война срещу Влашко през 1375 г. В тази война влашкият воевода Влайку е подпомогнат от Иван Шишман и от многобройните османски отреди. В хода на боевете турските войски нахлуват в Унгария и с това започва периода на турските войни в Унгария, които продължават чак до XVIII век.

В самото начало османците се задоволяват с това, че успяват да упражнят политическо и военно влияние върху отделни държави. Под свой контрол привличат стратегическите пунктове като с това правят подготовката за окончателното покоряване на тези територии.

Според турския хронист Мехмед Нешри (XV в.), българският цар Иван Шишман се опитва да окаже съпротива на турското влияние. Според турските източници той не е бил склонен да изпрати помощни войски в Сърбия през 1387 г., ето защо турските военни сили нападат Търновското царство. Според описа-

нието на Нешри българската войска претърпява поражение. Иван Шишман забягва в Никопол. а след това се покорява на Чандарли Али (1388 г.). С това османците не присъединяват напълно териториите на Търновското царство в тяхната им цялост към Османската империя: Иван Шишман става васал на османците. В по-важни крепости обаче – Силистра и Шумен – поставят турски войски за охрана. След поражението на Иван Шишман положението и на Иван Срацимир става безнадеждно. От 1388 г. насетне той избягва сблъсъка с османците и се принуждава да стане васал на султана.

Султан Мурад прави опит през 1389 г. да постави в силна зависимост тази част от Сърбия, където е управлявал деспот Стефан Лазаревич. Подготовката за това започва от турските военни части години преди това. През 1385 г. завладяват Ниш, кръстопът на балканските военни пътища. През 1387 г. сърбите печелят победа над турците при Плочник, но по същество не успяват да променят съотношението на силите.

Турските набези през 1380 г. достигат и до Унгарското кралство. Малките държави, намиращи се южно от унгарската граница попадат в застрашителна ситуация. През 1832 г. умира и унгарският крал Лайош I Велики, който остава без наследник. Неговата дъщеря Ядвига се омъжва за Владислав Ягело и с този брак литванската династия се домогва до полския трон. Неговата дъщеря Мария пък става съпруга на сина на германо-римския император Карл IV Сигизмунд Люксембургски. Попадането на Унгария в ръцете на династията Люксембурги не се приема от неаполитанската фамилия Анжу, която управлява в Унгария от 1308 г. Между тях започва война за Унгария, която продължава до 1403 г. Тази война разделя и унгарската аристокрация, като в нея взема участие не само хърватската знат, но и велможите на Босна и Херцеговина, а дори и на Сърбия. Хърватско и южната част на Унгария ос-

тават силна крепост на страната на Анжу; тук Сигизмунд Люксембургски успява да осигури своята власт едва след двадесетгодишна борба.

Султан Мурад I през 1389 г. изпраща цялата военна сила на империята срещу сръбския княз Лазар и неговите съюзници. Князът призовава на борба своите привърженици. С посредничеството на Миклош Гарай, който е негов зет, той поисква помощ и от крал Сигизмунд. Унгарският крал обаче не е в състояние да изпрати допълнителни военни отряди. Унгарците са представени от Янош Хорвати, най-верният привърженик на неаполитанската фамилия Анжу; той е изгонен от Хърватско и достигайки в Босна, организира завръщането си в Унгария и с водените от Владко Вукович босненски войски заедно навлизат в Сърбия. Виждайки какво става в Сърбия през 1388 г. в Търновското царство, Иван Срацимир не изпраща войски. За да помогне на Лазар обаче се притичва младият княз на Влашко Мирчо Стари. Двете войски се сблъскват на 15 юни 1389 г. на Косово поле, близо до Прищина. Турците са подпомогнати както от войските на анадолските съюзници, така и от допълнителните помощни войски от Византия и България. Легендарният герой Марко Кралевич се бие на страната на турците заедно с още хиляди южнославянски войни.

В началото на битката сърбите успяват да убият султан Мурад, съюзниците обаче претърпяват поражение. Самият сръбски княз попада в плен и султан Баязид, който идва на мястото на султан Мурад, го екзекутира. Загубите на турците са също огромни. Така не е изненадващо, че османците, след победната битка се оттеглят и не се опитват да покоряват нови територии.

От 1389 до 1392 г. султан Баязид води военни действия срещу анадолските си съседи. През 1393г. обаче с цялата си военна мощ се обръща срущу царството на Иван Шишман. Отрядите на султана завладяват цялото Търновско царство и го присъединяват към Османската империя. Точните мотиви на военния поход от 1393 г. не са известни.

Вероятно Иван Шишман влиза във връзка с унгарския крал Сигизмунд, и турците със своя военен поход се опитват да възпрат формирането на евентуален унгаро-влашки-български съюз, насочен срещу османлиите. И Иван Шишман, и султан Баязид знаят, че само унгарският крал е този, който може да подпомогне балканските държави, изпаднали в крайна опасност от турските нашествия.

Със завладяването на Търновското царство и Видинската държава попада в трудно положение. Султан Баязид, за да попречи на съдействието от страна на унгарците, настанява турска войска във видинската крепост. А Иван Срацимир остава още да управлява.

В българските битки на няколко пъти се намесва князът на Влашко Мирчо Стари. Османците осъществяват няколко по-малки нападения срущу неговата държава. През 1394 г. Баязид с цялата си военна сила напада Влашко. Във войската влизат и васалните му сръбски князе. На 10 октомври 1395 г. той побеждава войските на Мирчо и поставя на трона подкрепящия го Влад (в битката падат биещите се на страната на турците сръбски князе Константин и Марко Кралевич, чиито владения с центрове съответно Велбъжд и Прилеп попадат пряко под турска власт). Претърпелият поражение влашки воевода Мирчо бяга в Унгария и търси помощ от унгарския крал.

През 1395 г. крал Сигизмунд лично повежда армията си към Влашко. Той побеждава воеводата Влад, привърженик на турците, и връща на трона Мирчо Стари. Унгарските войски стигат да Дунава. Освобождават от турците Холъвник (Турну Мъгурели). След отеглянето на унгарската армия обаче турците нападат окръзите Крашо и Темеш. Армиите им са разбити при Чак от жупаните (comes) на Темеш Антал Чаки и Миклош Марцали.

По време на похода във Влашко унгарският крал работи за осъществяването на замисъла си от 1394 г.. Той вика на помощ европейското рицарство за кръстоносен поход срещу турците. Подготовката възлага на Микло Канижаи, един от най-изтъкнатите си дипломати.

В унгарския кралски двор са добре запознати с положението на Балканите. Със завладяването на Търновското царство съотношението на силите съдбоносно се променя в полза на османците. От първостепенна важност за Унгарското кралство е спирането на турското настъпление още на Балканите.

Унгарският крал навлиза в България с приблизително десетхилядна армия. Три четвърти от нея е унгарска военна сила. Сигизмунд получава помощта на католическа – френска, немска и др. рицарска армия. Освен тях унгарската армия е допълнена и от войниците на влашкия воевода Мирчо. Тази армия обаче претърпява катастрофалеен разгром от турците. Западните рицари не са запознати с турската военна сила и искат да разгромят войската на султана с една единствена атака. Разпръснатите между турските пехотинци с тежки брони рицари стават лесна плячка. Те биват избити или пленени. Загубата на тази част от армията води до пълно поражение. Жадуващите за слава западни рицари си присвояват ръководството на армията, не се вслушват в запознатите с турската военна тактика унгарци, власи и подкрепящите армията им българи. Неопитността на западните рицари води до катастрофа. Самият крал Сигизмунд само с цената на големи трудности успява да се спаси с кораб към Черно море.

Поражението при Никопол е съдбоносно не само за българите, но и за целия Балкански полуостров. През 1396 г. Видинското царство също пада под турска власт. С това позициите на османците на Балканите се засилват. От гледна точка на съотношението на

силите настъпват основен прелом. От този момент изтласкването на османците става възможно само със събирането на многохилядна армия. По време на дългото си управление крал Сигизмунд не се решава на нов подход срещу турците. Вместо това започва изграждането на силна система от крепости по поречието на Дунава. Вследствие на международните възможности Сигизмунд Люксембургски става първо германо-римски крал, а след това и германо-римски император. Унгария с всички сили подпомага засилването на западното влияние на Сигизмунд. Унгарски войски взимат участие в италианските вътрешни войни и в сраженията срещу хуситите. Мнозина в Унгария не са съгласни със завоя към Запад на Унгарското кралство. Вместо това настояват за опълчване срещу турците. Сигизмунд Люксембургски и като германо-римски император не забравя нито за защитата на унгарската граница, нито за балканските държави, но голяма част от силите му са ангажирани на Запад. Благодарение на него обаче е изградена веригата от крепости по южната граница на Унгария, която близо сто години задържа турските нападения. Възлова точка в тази верига от гранични крепости до 1521 г. е Белград, който през 1427 г. е отстъпен от сръбския княз на Унгарското кралство срещу големи владения в Унгария. Граничните унгарски крепости близо сто години са спасение и дом за българи, сърби и власи, които бягат от турците и се борят за свободата на страните си.

Слéд разгрома при Никопол (почти 50 години покъсно) Янош Хунияди решава да предприеме поход за освобождаване на Балканите, да предизвика решаващия сблъсък с османците. Владислав III Ягело, крал на Унгария и Полша и войската на трансилванския воевода Янош Хунияди постигат успех в така наречения "Дълъг поход" от 1443 – 1444 г. В резултат от победата върху унгарския кралски двор е оказан голям международен натиск за продължаване на войната. Значи-

телна помощ от Запад обаче не пристига. Унгарската армия разчита само на полските телохранители на крал Владислав III Ягело, както и на власите и на въстаналите с оръжие в ръка българи. През 1444 г. обаче, християнският поход претърпява поражение при Варна. Крал Владислав III Ягело необмислено напада с телохранителите си еничарите, защитаващи султан Мурад II. Еничарите-пехотинци спират устрема на рицарите и след като избиват конете им, буквално изколват затрудняваните от тежките брони телохранители и краля им. След смъртта на краля турците предприемат контраатака и побеждават. Въпреки усилията си Янош Хунияди не успява да промени съдбата на Балканите. След варненското поражение Янош Хунияди прави още един опит през 1448 г. за разбиване на турската мощ на Балканите. Отново претърпява поражение. Унгарското кралство не получава нужната помощ, за подпомагането на борбата на балканските народи. От началото на XVI в. не е било по силите на никоя власт да принуди османците да се откажат от позициите си на Балканите. Освобождаването на Балканския полуостров става задача на две велики сили – Хабсбургска Австрия и Русия, които са във взаимна вражда.

КАТОЛИЧЕСКАТА ЦЪРКВА И БИТКАТА ПРИ НИКОПОЛ

Йордан Николов

25 септември 1396 г. не била обикновена дата в цялостния обществен и политически живот на Европа, а изключително важно историческо събитие, в което рефлектирали широк спектър духовно-културни, социално-религиозни, военни и др. импулси. Поражението на кръстоносната армия при Никопол[1] отзвучало особено силно в двата основни центъра на християнския свят – Римската курия и Константинополската патриаршия, които усещали директно надвисналата опасност. Вековечната отчужденост и дори враждебност между католическия Запад и православния Изток, охладени от ислямската инвазия започнали да отстъпват пред обективната потребност от разбирателство и единство. Никак не е случайно, че през същата съдбовна 1396 г. киевският и „всея России“ митрополит Киприан (1390–1406) се обърнал към патриарха на Константинопол Антоний IV (1391–1397) с предложение да бъде подписана уния между православната и католическата църква.[2]

В хода на османското настъпление в Европа, развихряно с различна сила от 1354 до 1571 г., свое място заемал и организираните кръстоносни походи[3], превърнати в един от факторите за защита на християнската цивилизация. В една или друга степен това се отнася и за похода, предвождан от унгарския крал Сигизмунд (1387–1437).

Всъщност изворовите свидетелства, с които разполага медиевистиката, както и проведените научни изс-

ледвания, дават известни основания да се внесат корекции в традиционните представи за реалните възможности на папския престол да играе решаваща роля при решаването на назрелите международни проблеми. Действително Римската курия излязла от т. н. „Авиньонски плен“ (1309, март – 1377, януари)[4], но навлязла в периода на „Великия разкол“ (1378–1414)[5], разклатил още по-силно основите на църквата. Престолът, овакантен със смъртта на папа Григорий XI (1370–1378), последният авиньонски папа, бил зает от италианеца Урбан VI (1378–1389), избран с гласовете на италиански кардинали. Кралят на Франция Шарл V Мъдрият (1364–1380) обаче бил недоволен от направения избор и не го признал за каноничен. Изразила несъгласие и една част от кардиналската колегия. Вотът на спешно свикания църковен събор бил даден за кардинала на Женева Роберт, който станал папа под името Климент VII (1378–1394). Зад новия понтифекс застанали Франция, Неапол, Кастилия, Арагон, Шотландия. Папа Урбан VI се оказал фактически изолиран и след неговата смърт касата на Римската курия била напълно изчерпана. Заместникът му Бонифаций IX (1389–1404) управлявал при наличието на антипапа Бенедикт XIII (1394–1423), испанец по народност. При управлението на този първосвещеник позициите на католическата църква били укрепени, противоречията с кралство Неапол се изгладили. Опрян на подкрепата на италианските магнати, папа Бенедикт XIII установил мирни отношения с унгарския крал Сигизмунд и започнал да провежда активна дипломатическа, политическа и др. дейност.

Отношението на папския престол към османското нашествие в навечерието на битката при Никопол може да бъде оценено като твърде сложно и многопластово. Едва ли вече слева да се подържа, че позицията на тази многовековна институция се покривала напълно с познатата формула „Турците са врагове на именуващите се християни“ (Turci hostes nominis christiani). Организирането на кръстоносни походи[6] било

традиционно, но не единствено средство за защита на християнството от исляма.

Вярно е, че след официалното разделение на църквите през 1054 г. папският престол и константинополската патриаршия поддържали дух на неприязън и враждебност. В Рим били убедени, че единствен изход от схизмата е установяването на уния. В писмо от 16. X. 1364 г. до императора на Византия Йоан V Палеолог (1354–1391) папа Урбан V (1362–1382) предупредил византийския венценосец, че ако иска да получи подкрепа в борбата срещу турците, трябва да побърза да сключи уния. Предложената уния наистина била сключена през октомври 1369 г.[7], но тя не била одобрена от православното духовенство, поради което останала без всякакви практически последици.

Като изразители на платформата на католическата църква за разширяване на християнството, владетелите на Унгария гледали на православните християни като на схизматици. Това служело за религиозно оправдание на техните цели да покорят царство България и да го присъединят към своите владения. През 1365–1366 г. крал Лайош I Велики (1342–1382) нахлул в пределите на Видинска България и я превърнал в банство на кралство Унгария.

В условията на унгарското завоевание папския престол направил опит да покръсти в католически обред православното население във Видинския диоцез. В изпълнението на тази задача се заели францискани, които – по някои данни били осем души – за 50 дни те „обърнали във вярата над двеста хиляди души, чиито имена били грижливо вписани в списъци“, изпратени от краля на генералния предстоятел на ордена[8].

Малко по-късно, през 1373 г. папа Григорий XI (1371–1378) приканил крал Лайош I Велики да организира кръстоносния поход срещу османците. Плановете на понтифекса обаче не могли да бъдат приведени в изпълнение. Настъплението на азиатците към Унгария

било предотвратено от владетелите на балканските държави. На 15 юни 1389 г. на Косово поле османците разгромили бойните подразделения на Сърбия, Босна, България и Влахия. Пътят на нашествениците към Централна Европа бил открит.

В атмосферата на опустошителното настъпление на султанските войски папа Бонифаций IX се видял принуден да вземе мерки в защита на застрашена християнска Европа. Една година след падането на Търновград, през 1394 г. папата наченал организирането на кръстоносен поход сред държавите на Югоизточна Европа. Той се обърнал към монарсите на Запада с тревожен призив да се включат в движението срещу неверниците. В изпълнение на папския призив била сформирана християнска коалиция. За ръководител на коалицията бил определен кралят на Унгария Сигизмунд. Към гр. Буда, столицата на Унгария се отправили рицари не само от Унгария, но и от Франция, Германия, Англия, Бургундия, Италия. Включили се също така чехи, словаци, поляци, хървати, сърби, българи, власи[9].

В състава на командващите кръстоносните подразделения се откроявали френския маршал Жан Бусико, маркграф Руперт II, графът на Уелс Херман II, бургграфът на Нюрнберг Йохан II, Жан дьо Невер, син на Бургундския херцог Филип, великият майстор на ордена на хоспиталиерите Филберт. В кръстоносната освободителна армия се включили също така конници от Трансилвания. Сухопътните войски получили допълнителни подкрепления с кораби от Родосто и Венеция, които се отправили към водите на р. Дунав[10].

В структурата на военния потенциал особено важна роля играели представителите на католическото духовенство, които трябвало да оказват подкрепа на кръстоносците. В хода на военните операции представители на клира се занимавали с покръстване в католичество и в приобщаване към истините на Западната църква. Това не водело до примирение между две-

те църкви, а до тяхното противопоставяне – за мисионерите на папството православните се смятали за „схизматици", които следва да бъдат приобщени към „правата вяра". Становището на някои историци за признаване правомерността на православното кръщение от страна на католическите клирици е че съобщенията за масови кръщавки във Видинско се отнасяли само за богомили, а не за православни[11] има хипотетичен характер и не почива на убедителна документална база. Това обяснява и недоверието на православните към кръстоносците. При това положение проуниатските настроения на Киприан и Григорий Цамблак основателно се преценяват като политически акт, а не като вътрешно легитимно убеждение[12].

В новата обстановка, която настъпила, конфликтите между католици и схизматици, припламнали кога по-силно, кога по-слабо, заглъхнали, минали на заден план и били изместени от голямата идея за единството на християните срещу общата опасност. В Буда било сключено споразумение между крал Сигизмунд и пратеника на византийския император Мануил II Палеолог (1391–1425), Мануил Филантропин за единодействие срещу завоевателите. По силата на поетите обезателства императорът са задължавал да комплектува 10 кораба за обслужване армията на кръстоносците по р. Дунав. Бойна помощ изпратил и Мирча Стари (1386–1418), владетелят на Влахия.

В изворите сведенията за количествения състав на кръстоносната армия са разнопосочни. Едни съвременици на събитията пишат, че тя наброявала 100 000, други поддържат тезата за 20 000[13]. Има автори, които се ориентират към 60 000 души. През август 1396 г. кръстоносците преминали р. Дунав и с подкрепата на цар Иван Сракимир, а също така и на българското население, громили подразделенията на завоевателите. Под настъпателния устрем на западноевропейските рицари бил освободен гр. Видин, а след него и Оряхово. След това те се изправят

пред крепостните стени на Никопол. Обсадата на крепостта започнала на 8 или 9 септември. Султан Баязид Светкавицата, който по това време обсаждал Константинопол, незабавно преустроил армията си и се отправил за България. В Търново, където той пристигнал, към контингента на османците се присъединил сръбският деспот Стефан Лазаревич, васал на султана. По пресмятанията на някои изследователи под командата на султана вече се нареждали около 104 000 бойци. Съотношението между враждуващите сили било неравностойно. Султанската армия превъзхождала кръстоносците не само в количествено отношение, но и по боеготовност.

Никопол бил обсаждан безуспешно в продължение на 16 дни. Маршал Бусико съобщава, че султан Баязид пристигнал начело на „страхотно голяма войска", докато Х. Шилтбергер набройва 200 000 души. Историческото сражение се разгоряло на 25 септември[14]. Рицарите кръстоносци претърпели катастрофален погром: една част, по-голямата, били избити, друга попаднала в плен. Крал Сигизмунд се изплашил и побързал да се спаси в паническо бягство: по Дунав, през Черно море и Дарданелите той се добрал до Франция. С него пътувал и великият майстор на ордена на хоспиталиерите. Маршал Бусико бил пуснат срещу клетва да се завърне в родината си. Пред шатрата на султан Баязид били посечени по-голямата част от пленниците. Едва 300 души рицари били пощадени, между тях се оказал и рицарят Ханс Шилтбергер, оставил едно от най-ценните описания за похода.

Причините за разгрома на кръстоносците при Никопол са от разнообразно естество. Те се търсят в безсилието на Европа, предизвикано от опустошението на чумната епидемия, във фаталната роля на Стогодишната война между Англия и Франция (1337–1453). Лошото командване на кръстоносната армия, несъгласуваността на бойните действия също така казали своята дума. Един по-късен съвременик на събитията, Доменико Тревизант, дава допълнителни сведения за превъзходството на османската армия. Според него един турчин споделил, че те – османците „винаги побеждават християните, защото освен голяма мощ, произтичаща от големия брой хора и множеството средства, с които разполага войската им, а също и поради подчинението на всеки войник на своя началник, а всички заедно на милостивия султан, те нямат в своята войска три неща, които имат голямо значение за армията – вино, леки жени и хазартни игри"[15]. Това обяснение е твърде интересно и показателно за изхода на битката.

По думите на полския хронист Ян Длугош кралят на Унгария Сигизмунд „не предприемал нищо, което могло да бъде от полза за такава войска, а доверявайки се на мощта на толкова народи и толкова отряди, до такава степен подценявал противника, че вярвал и проповядвал открито, като твърдял, че турците не могат да се противопоставят на неговите въоръжени сили на никое място и в никое време"[16]. Кралят подценявал информацията, която получавал и не взимал необходимите предпазни мерки: не преустроявал своевременно армията, а се грижел повече за тялото си, отдавал се на почивка и развлечения. В самия ход на битката не била организирана необходимата координация на бойните действия.

Върху основата на постигнатите победи османците продължили настъпателните си операции към центъра на Европа. През следващата 1397 г. те нахлезли надълбоко в пределите на Унгария. В отговор на настъплението първенците на християнска Европа взели предохранителни мерки. Византийският император призовавал за подкрепа. Папа Бонифаций IX издигнал глас за подкрепа на застрашените държави. Оживяла старата незаглъхнала идея за нов кръстоносен поход. Самият папа давал широки обещания за помощ от разнообразно естество. Мерките обаче били закъснели.

БЕЛЕЖКИ

1. За битката вж. Цветкова, Б. Франция, Балканите и българският народ през XIV–XV в. – ГСУ, Иф, 74, С., 1983, с. 88–94 и посочената литература.

2. Kolankowski, L. Dzieje Wielkiego ksiestwa Litewskiego za Jagiellonów, t. I, Warszava, 1930 str. 133.

3. По този въпрос срв. интересната студия на Матанов, Хр. Кръстоносната идея в първия етап на османското нашествие (1332–1402) – В: Балканистика III (1989), с. 5–32.

4. Mollat, G. Les papes d'Avignon (1305–1378). Paris 1949.

5. Valois, N. La France et le grand Schisme d'Ocident, v. 1–4, Paris, 1896–1902; Jordan, G. J., The inner History of the Great Schism of the West. London 1930.

6. Atya, A. S. The Crusades of the Late Middle Ages. London, 1938, p. 9.

7. Halecki, G. O. Un Empereur de Byzance a Rome. Vingt ans de travail pour L'union des églises et pour la defence de L'Empire d' Orient 1355–1375, Warsovie, 1930, p. 205.

8. Клайнер, Бл. История на България, София, 1977, с. 133.

9. Silberschmidt, M. Das orientalische Problem zur Zeit der Entstehung des türkischen Reiches nach venezianischen Quellen 1381–1400, Leipzig, 1923, S. 106–107.

10. Atya, A. S. The Crusade of Nicopolis. London 1934, p. 41, 439.

11. Gill, J. John V Paleologus at the court of Louis I of Hungary (1366) BSI, 1967, I, p. 37.

12. Gjuzelev, V. Das Papstum und Bulgarien im Mittelalter (9–14 Jh.) – In: BHR, 1977, S. 57.

13. Kling, G. Die Schlacht bei Nikopolis im Jahre 1396, Berlin 1906, S. 24.

14. Atÿa, The crusade of Nicopolis, p. 82.

15. Albert, E. Relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato, Ser III, T. II, Firenze 1863, p. 156.

16. Dlugosz, J. Roczniki czyli Kroniki slawnego Krolewstwa Polskiego, t. VI/I, ksiega X, przekt. polski J. Mrukowna Warszawa, 1981, p. 275–276.

БИТКАТА ПРИ НИКОПОЛ В 1396 Г. – ЕДНО ВОЕННО ПОРАЖЕНИЕ, НО И ЕДНА ГОЛЯМА ПОБЕДА НА ЕВРОПЕЙСКАТА СОЛИДАРНОСТ

Дан Замфиреску

Преди точно 80 години в своята книга **The Foundation of the Ottoman Empire**, английският историк Х. А. Гибон, писа: „Кръстоносният поход, който завърши с катастрофата при Никопол, е едно от най-интересните събития от края на Средновековието, не само за историческото значение на тези които са участвали в нея, а и защото беше последната голяма международна проява на средновековното рицарство. Той е краят на една епоха в историята на Европа." Бих желал да ви убедя, чрез това което следва, че Никопол не е само „Лебедовата песен" на западното феодално рицарство, не е било само и трагедията на българската средновековна държава, ограничена до Видинското царство, а е била една от онези трагедии, чиито смисъл не ни става ясен, освен в края на една съдба и в перспективата създадена със нейното изпълнение.

Преди половин век големият френски историк Рене Грусе в своята книга **„Bilan de l'histoire"** даде най-пълната формулировка на гледната точка, която преобладаваше шест века в европейската историография. Тя звучи така: „Османското нашествие стигна до Дунав. Пряко заплашени, унгарците настоятелно помолиха за помощ Запада. От сега нататък кръстоносците не тръгваха вече за Триполи или Сент Жан Д'Акр, а за Белград или Никопол. Какъв упадък в продължение на Сто години! Знае се какво се случи с този Кръстоносен поход към Никопол, начело на който яздеше бъ-

дещият дук на Бургундия Жан Безстрашния (**Jean Sans Peur**). В тази битка на живот и смърт за освобождението на Източна Европа, безгрижното френско-бургундско дворянство, носеше духа на Креси и Азенкур. Никой на Запад не подозираше военната машина, която беше станала османската армия под ръководството на Баязид. Денят 25 септември 1396 г. ще остане в историята като една от най-големите катастрофи, които е изтърпяла нашата цивилизация. От този ден Балканският полуостров беше зачертан за повече от 400 години от своята европейска принадлежност".

Позволявам си да не се съглася с тази гледна точка и признавам, че не съм единствен и че съм длъжник на унгарския езиковед и литературовед Юлиус фон Фаркаш. Ограничаването на битката при Никопол само до размерите на едно военно поражение води началото си точно от онази епоха и го срещаме до днес. Който отвори многоползваната Английска хронология на Световната история, том II – **The Medieval World 800 – 1491**, издадена през 1973 г. и преиздадена за трети път миналата година, не ще намери повече от толкова: **Sept. 25th, the Turks destroy the crusading army of Sigismund and his western allies at Nikopolis** (25 септември 1391 г. Турците унищожават кръстоносната войска на Сигизмунд и неговите западни съюзници, при Никопол). В **„Chronologie de l'histoire mondiale. Deuxième édition revue et augmentée"** на Е. Кавениък, издадена в Париж през 1934 г. че не се намира в повече освен: **1396 Croisade occidentale à l'appel des Hongrois et des Grecs, elle est détruite par Bajazet à Nicopolis, Jean Sans Peur y figure**. (Западен кръстоносен поход по молба на унгарците и гърците. Той е унищожен от Баязид при Никопол. Жан Безстрашни участва в похода.")

Странно ми се струва че, битката при Никопол е поставена на второ място, на първо място бидейки информацията: **„Tamerlan en Russie, près de Moscow"** („Тамерлан в Русия, близо до Москва"). Изглежда че

този начин на третиране битката при Никопол, станала традиция, защото в: **„Chronologie des Civilisations"**, публикувана от Жан Делорм в **„Presse Universitaires de France"** през 1949 г. и преиздадена за трети път през 1969 г. **„Refondue et augmentée"**, четем за 1396 г. две информации: **„La Pologne impase sa domination à la Bessarabie"**. („Полша налага своето владичество над Бесарабия. Кръстоносен поход при Никопол.") Безполезно е да споменем че през 1396 г. **„la Bessarabie"**, не съществуваше. Тя става географско и историческо понятие едвам след 1820 г., за да се обозначи областта между Прут и Днестър, анексирана от Руската империя след Букурещкия мир с Османската империя.

Така се обяснява и фактът, че субектът Никопол е бил засегнат в разработки, посветени специално на него, само от нуждата да се намерят теми за дисертации. Всички онези четири съществуващи монографии са докторски тези: Едната на унгарски през 1855 г., две германски през 1876 и една на английски от един египетски учен.

Ако моята информация няма пропуски, книгата на **Атия Азиз Суриал**, излязла в Лондон през 1934 г. е последната, която носи на корицата името Никопол. Този факт създава една празнота от 62 години в библиографията на темата, празнота, която не ще бъде прекъсната, освен от книгата, която ще обедини разработките на този симпозиум.

Може да се каже за последния половин век, след книгата на Рене Грусе и приключването на големите колективни прегледи на световната история" (Глоц, Халбен-Сагняк, Кавегняк, Берр на френски език, **Cambridge Medieval History, Propykleen Weltgeichiche**), значително стесняване на мястото предоставено на битката при Никопол в появилите се разработки. Сблъскваме се даже с нейното пълно изчезване в многообемни книги. Такива са: **„The History of the World"**

от Ж. М. Робертс или **„L'Histoire du monde. Le Moyen âge"**, излязла в Париж през 1994 г. с упоменаването **„direction scientifigue et preface de George Duby de l' Academie Francaise"**. В този огромен том, по скоро албум с илюстрации и текстове за ученици от началните класове, намираме за периода 1380–1515 г. **„La defaite de Kosovo"**, а за **„Turkie"**, няколко реда под заглавие **„Rapts d'enfants dans les Balkans"**, („Отвличане на деца на Балканите").

Сега, когато всички сме толкова много погълнати за нашето място в една бъдеща Европа, очудващо е да установим колко малко се отдава в историографията на един от най-важните европейски моменти на унгарската история: Този свързан с личността на един наистина голям европеец, какъвто е бил унгарският крал и германски император Сигизмунд Люксембургски (1387–1437). Но, за да стигнем до този резултат е необходимо едно основно сменяне оптиката и признавам, което се отнася до мене, че открих една нова гледна точка, преди едно десетилетие в малкото, но разобличаващи думи, чрез които Юлиус фон Фаркаш, приключваше страницата за Никопол в малката си, но съдържателна книга: **Südost-Europa. Ein Uberblick, Göttingen 1955, S. 64: Nach Nikopolis Verlor Europa die Lust, gegen das Osmanenreich einen Kreuzzug zu fЯhren, der Sultan aber gab die Achtung vor den europaischen Waffen auf.** („След Никопол, Европа загуби желанието за организира кръстоносни походи срещу Османската империя, но и султанът разбра какво представляват европейските войски.")

Тази нова гледна точка, която не принадлежи на един историк, а на един езиковед и литературовед, отваря една перспектива, която нови документи и ново четене на изворите потвърждават. Румънската историография през последните 12 години се опита да превърне интуицията на унгарският учен в ново интерпретиране на комплекса от исторически събития в цен-

търа на които се поставя битката при Никопол. Това ново интерпретиране заедно с обслужващата документация желая да представя.

Най-напред една необходима забележка: Ако в битката при Никопол, победители бяха християните, а не османлиите, водени от Баязид, тази Лебедова песен на западното рицарство щеше да звучи в съзнанието на съвременниците като един триумфален химн и щеше да запише още едно победоносно заглавие за Франция, покрай многото други. Но, нямаше да измени неизбежния ход на историята на Европейския Югоизток така, както не го смени шест години по-късно изчезването на Баязид от историческата сцена след разгрома при Анкара. Най-много борбата за престола между неговите синове щеше да стане шест години по-рано, ако султанът беше умрял в битката. Планът за освобождение на южнодунавските християни чрез кръстоносен поход беше утопия, тъй като самите те бяха си приготвили с борбите между братя мрачната съдба която ги натискаше. Османската империя щеше да се възстанови след Никопол, също така бързо както се възстанови след битката при Анкара, тъй като тя беше облагодетелствана от обстоятелствата, които никаква победа на кръстоносците не можеше да отстрани.

След тази забележка, веднъж направена, да минем към въпроса: Ако е несъмнено военно поражение, дали Никополската трагедия е едно катастрофално поражение, отговорно за зачертаването на Югоизточна Европа от картата на Европа? Съвсем не!

Това, което обикновено се забравя и така фалшифицира изцяло реалната перспектива, е произходът на широката рицарска дейност, а именно голямото предизвикателство което Баязид хвърля на Запада в лицето на унгарския крал. Баязид съобщава на последния, че ще го атакува в неговата страна през пролетта на 1396 г. и че няма да се спре при Буда, а ще отиде в Рим, да си нахрани коня от олтара на Свети Петър. Това

предизвикателство е отбелязано от френския историк – съвременник Фроасар и от тука го взема големият румънски поет Михаил Еминеску в известните стихове, които ги знаят наизуст всички румънци: **Am jur at ca pesto dansis sa trec falnic, fara pas Din pristol-ub de la Roind sa dan Calulu ovas** („Заклех се през тях да мина величествен и от римският олтар да дам на коня си овес").

Един тогавашен извор, публикуван от унгарският историк Л. Талоци още през 1905 г., използуван преди едно десетилетие от румънският историк Александру В. Дуцу, а именно докладите на пратеника на дука на Мантова в Буда, потвърждава Фроасар по отношение на предизвикателството, изпратено на Сигизмунд. Тези доклади ни спомагат да изясним обстоятелствата, при които това предизвикателство е станало. През пролетта и лятото на 1395 като следствие на съюза между влашкия воевода Мирчо Стари и Сигизмунд, сключен в град Брашов на 7 март, Османската империя в пълен процес на формиране беше за първи път разбита. Баязид стана по този начин първият и единствен султан разбит на бойното поле от един християнски владетел. Вторият султан и последен ще бъде Мустафа втори, разбит при Зента през 1697 г., но не от държавен глава, а от принц Евгений Савойски.

Битката между Мирчо Стари и Баязид е станала на река Арджеш на север от столицата на Влахия, Куртя де Арджеш, на 17 май 1395. В тази битка са загинали двамата християнски васали, участвували във войската на Баязид – Марко Кралевич и Константин Драгаш. Единственият надживял – деспот Стефан Лазаревич, ще бъде оня, който ще реши победата в полза на Баязид при Никопол.

Въпреки разбит и принуден да мине Дунава обратно, Баязид е успял все пак да запази силната крепост, владяна от влашкия владетел срещу Никопол – на румънския бряг на Дунава в селището наречено, точно за

това Малкият Никопол (дн. гр. Турну Мъгурели). Владеенето на тази крепост, построена по всички военни правила на времето, създаваше възможността султанът да се върне в нова кампания, използвайки предмостието, намиращо се в негови ръце. Но крал Сигизмунд, минал Карпатите начело на унгарската и трансилванската войска, съгласно сключения съюз в Брашов и през юли (1395 г.), е обсадил крепостта Малък Никопол с превъзхождащо въоръжение, артилерия, успявайки да плени турския гарнизон. Той настанил на мястото на този гарнизон собствения си гарнизон, имайки предвид стратегическото значение на крепостта. Този факт предизвикал напрежение между двамата съюзници и накарал Мирчо Стари да сложи на краля един капан по пътя към Северин, в планината Черна в Банат, поставяйки го в едно много сериозно положение. Унгарският сюзерен е бил на крачка от смъртта, за щастие съдбата направи така, че непоправимото да не стане между двамата съюзници. Кралят стигнал успешно в Буда.

Сигизмунд беше съобщил в цяла Европа, за победата на своите войски веднага след победата на Мирчо Стари при Арджеш и френският крал Шарл V начело на своя двор участвал в катедралата Нотр Дам на голяма служба на благодарност към Господа за голямата унгарска победа срещу турците. Тя е била отбелязана следователно и в хрониката от манастира Сен Дени, наречена от Емил Фагет „Официален бюлетин на френските крале". Фактът, че победата при Ровине на река Арджеш против Баязид е била спечелена не от унгарците, а от власите щеше да бъде установено в Париж едвам след три години, от Филип де Мезиер в писмото му до дука на Бургундия, писмо, обусловено от битката при Никопол. Научавайки, че крал Сигизмунд се хвали в цяла Европа, че го е накарал да избяга от Влахия от страх, Баязид му изпратил един пратеник в Буда, с упрека и заплахата, че през следващата пролет

ще дойде да го нападне точно в Унгария. Срещу предупреждението на Баязид Сигизмунд тръгнал към мобилизирането на рицарска Европа, с право отбелязва германският византолог Густав Фридрих Херцберг, че влашката победа при Ровине и унгарската победа при Малък Никопол показали, че османските войски не са непобедими. Това са обстоятелствата при които се е организирал Никополския кръстоносен поход. Кой е бил резултата на тази голяма проява на европейската солидарност в края на XIV в.? В никакъв случай само военното поражение при Никопол. По-високо от това поражение стои фактът, че от бляна на Баязид да заведе коня си под сводовете на катедралата „Свети Петър" в Рим, не е останало нищо. А вместо той да търси крал Сигизмунд в Буда, Баязид е бил задължен да го пресрещне в собствените си територии при Никопол, където неговата европейска авантюра се удавила в същата кръв, в която той удави бляна на кръстоносците. Както отбелязва Юлиус фон Фаркаш, Баязид не рискува втора провокация пред тази Европа. Той се задоволил да изтиска парите за откупуването на пленените рицари. След Никопол усилията на Баязид са се насочили към Пелопонес. Той не е успял да реализира дори своето голямо балканско желание да влезе победоносно в Цариград. В замяна на това, откупеният след Никопол храбър френски маршал Бусико ще отмъсти за голямата трагедия при Никопол, спомагайки за най-голямата колективна победа на християнството: продължаване съществуването на Византия с още шест десетилетия. Без унгаро-влашките победи от пролетта и лятото на 1395 г., и без съюзяването на силите на Запада и Изтока, което успял да направи крал Сигизмунд, начело на една Унгария, която изживяваше апогея на своята европейска съдба, Баязид би дал овес на своя кон, дори от „Света София", така както ще се случи през 1453 г. с Мехмед II Завоевател. Това ми се струва е истинската перспектива, в която

трябва да разгледаме това което се е случило преди 600 г. на българска земя.

Без съмнение от политическа гледна точка за България Никопол означава края на последните остатъци, като наказание на видинския цар Срацимир, който се беше съюзил с християните и беше им отворил пътя. Но за това, което Дм. С. Лихачов нарича България „Царство на духа", Никопол създаде предпоставките за една епохална духовна победа. И ето защо.

За Византия, така както казах, редицата от събития от годините 1395–1396 г. е осигуряване на онази отсрочка, която осуетила обсадата, предвидена от Баязид. В същото време е позволила на Тамерлан да подготви края на царуването на гордия султан. Това чудесно спасение за което беше отправил толкова молитви към Господа предоставил на византийците една последна важна роля в съдбата на Православната цивилизация на Изтока. Става дума за подслоняването в библиотеката на византийско-славянския център, какъвто беше цариградския манастир „Теодор Студит" на най-значителния паметник на българската култура от втория Златен век: **Големите Търновски четиминӗи на Патриарх Евтимий** (1375–1394). Това е грандиозното творение на Търновската книжовна школа, което ще продължи векове наред славата и присъствието на онази средновековна България, заличена от политическата карта на Европа от Баязид през 1396 г. Благодарение на това епохално творение, Българското царство на духа, ще продължи да поддържа борбата на цялото източно християнство дори когато не съществуваше във Видин последен български цар, в състояние да се присъедини към християнските войски. Когато през 1453 г. бедствието се стовари върху Константинополския оазис, монументалното творчество на Патриарх Евтимий и неговите ученици беше вече поставено на безопасност в Молдова на Александър Добрия. Но и тази Молдова на Александър

Добрия стана възможна също като следствие на всеевропейската експедиция при Никопол. защото за власите Никопол представлява важен момент с най-добри последствия. Надменните западни рицари не са приели да бъдат водени в битката от Мирчо Стари, така както беше решил крал Сигизмунд, според както ни информира една немска хроника от 1492 г., открита от румънския учен Ш. Папакостя преди десет години. Те са платили жестока цена за тази надменност. Но фактът, че Баязид е бил принуден да се откаже от натиска върху Дунавската граница, е позволил на владетеля на Влахия да сключи с него мир без васални задължения и плащане на данъка. Мирчо Стари успял в същото време да регламентира тежкото положение в което беше притиснат през есента на 1395 г. като следствие на унгаро-полското съперничество.

Наистина победител над Баязид и – без неговата воля – и на своя съюзник Сигизмунд, Мирчо Стари остава, чрез този факт, изолиран политически и уязвим от страна на един удар дошел от страна на Полша. Влашкият воевода беше сключил с Полското кралство първия свой съюзнически договор през 1391 г., но сега полският крал виждаше в Мирчо Стари един стълб на унгарската хегемония и един васал на крал Сигизмунд. Като следствие възползвайки се от мътното положение създадено през есента на 1395 г., полският крал в съгласие с Баязид и ползвайки се вероятно от молдовската войска и от болярската партия във Влахия, която не беше съгласна със съюза с Унгария, успява да отстрани Мирчо от неговата столица в Арджеш и да го лиши от владеенето на източната част на Влахия. На негово място беше издигнат на трона в Куртя де Арджеш, един васал на Полша, Влад, наречен от историците „Узурпатора". Той приел да бъде верен слуга на полските интереси. Подкрепен еднакво от поляци и османлии, поддържан и от войските на м олдовците, Влад не е могъл да бъде отстранен. Мирчо е бил задължен да остане време близо от една година само в западната част на страната от където дошел при Никопол начело на една достатъчно силна войска, за да играе важна роля в разузнаването на врага и за да може да бъде предложен от крал Сигизмунд да бъде ръководител на цялата християнска войска. Сигизмунд даваше по този начин доказателството, че може да преодолее неприятните спомени от Посада и може да признае в своя партньор в победите наречения по-късно от Леунклавиус (XVI в) **„Vir inter Christianos fortissimus et acertimus"**.

Пред отказа на западните рицари да приемат изпитаното ръководство и предвиждайки това, което ще последва, влашкият воевода изтегля навреме войските си от боя, за да ги прехвърли без загуби на север от Дунава – блестяща маневра, която по-късно ще покрие със слава руския генерал Кутузов при Аустерлиц.

В тези условия Мирчо Стари можал да преговаря успешно за мира с Баязид, оставяйки своя съперник от Арджеш, Влад без османска подкрепа. Веднага след това го прогонва от престола, възстановявайки си цялото владеене на Влахия. Мирчо Стари ще упражни от сега нататък цели 22 години чак до смъртта си в 1418 г. една частична хегемония в Европейския Югоизток. След разромяването на Баязид от Тамерлан през 1402 г., Мирчо се намесва във вътрешните борби на Османската империя, успявайки да вплете в борбата за трона на османлиите своето протеже Муса. Също в рамките на тази хегемония се вписва поставянето на трона на Молдавия през 1400 г. и на Александър Добрия. Този последният в продължение на 32 години ще успее да осъществи първата епоха на блясък в историята на влахо-молдовската култура. Измежду най-важните културни прояви от тази епоха са преписите в Константинопол и пренасянето им в Молдова на **Големите четиминеи на Патриарх Евтимий**. Става дума за 8 000 страници, съдържащи над 400 гръцки текста,

преведени на български език, писани от над седемдесет византийски автори. В това творение намираме цялото оригинално творчество на българския Патриарх Евтимий и четири труда на Григорий Цамблак (+1420 г.). По този начин Молдова е съхранила до днес най-важният културен български паметник. Той е свидетелство за върховете до които се е издигнала българската култура в навечерието на трагедията на българската държава.

Ето, следователно няколко поредици от исторически събития за да използваме един израз въведен от А. Д. Ксенопол в историческата теория, които ни дават възможност да видим в това, което е станало при Никопол преди 600 години, нещо друго освен горчиво поражение. Прекланяйки се с уважение и благочестие пред сенките на мъчениците, трябва да уважаваме не само блажената им памет, а и да признаем онова, което е израстнало през вековете от тяхната жертва. Защото истинският край на кръстоносния поход не е при Никопол през 1396 г., а при Плевен през 1877 г.

„НЕКА БОГ СЕ СМИЛИ НАД ДУШИТЕ ИМ!“
(Триптих за съдбата на французи при Никополската битка и подир нея)

Васил Гюзелев

Съсредоточавайки своето внимание върху дати, събития, герои, явления, процеси, различни структури и пространни обяснения върху тях, в повечето случаи историците пренебрегват съдбата на отделните хора. За повечето от тях по време на Средновековието тя е била тежка и безрадостна. Трагична тя е била за голяма част от християнската армия, претърпяла тежко поражение в битката край Никопол на 25 септември 1396 г.: голяма част от нея погинала в кръвопролитния бой; някои били пленени; малцина били онези, които успели да се спасят. Злощастна е била съдбата на повечето французи – аристократи и обикновени воини. В скръб и уплаха потънали техните близки във Франция. Този исторически триптих е посветен на съдбата на отделни французи и отгласа на битката във Франция в края на 1396 – началото на 1397 г.

I. БЪЛГАРИН СПАСЯВА ЖИВОТА НА ГРАФ АНГЕРАН ДЬО КУСИ, АДМИРАЛ НА ФРАНЦИЯ, ПОДАРЯВАЙКИ МУ СВОИТЕ ДРЕХИ.

Участникът в Никополската битка баварският оръженосец Ханс Шилтбергер в своя „Пътепис“ разказва, че след удържаната победа турският султан Баязид I Илдъръм (1389–1402) заповядал да бъдат избити за възмездие голяма част от пленниците (около 10 000 души). По молба на Жан дьо Невер от султана били пощадени дванадесет френски и двама немски благородници. Заедно с други пленници от султанския дял те

наброявали около триста души: „След това султанът изпрати пленниците си в Гърция, в една столица, наречена Одрин. Там лежахме пленени петнадесет дни. После ни заведоха до морето в един град, който се казва Галиполи; това е градът, където турците преминават през морето. Там лежахме два месеца в една кула. Ние бяхме триста души и бургундският дук също лежеше там, премина крал Сигизмунд край града, в който лежахме пленени, за да отиде в Склавонската земя. Като чуха това, турците ни изведоха от кулата и ни закараха на морето и ни показаха един след друг, напук на крал Сигизмунд, като му подвикваха да излезе от галерата и освободи войската си – правеха това за подигравка...“ След това пленниците били откарани през морето „в столицата на султана, наречена Бруса.“ Бургундският дук и освободените по негово настояване благородници били настанени в една къща до султанския дворец.[1]

Сред откараните в плен френски благородници най-възрастен бил адмиралът на Франция Ангеран дьо Куси, който бил на 56 години (при средната продължителност на живота на човека през Средновековието от 35 до 40 години той бил смятан за старец). Дотогава никога побеждаван или пленяван, графът, облечен в късо палто, без шапка и по голи и боси крака трудно преживявал дългия пленнически път през мразовитата есен на 1396 г. и още по-мразовитата зима на 1396–1397 г. Той се спасил по чудо. За това разказва в спомените си също така тогава пленения френски лекар Жофруа Мопуавр – участник в похода и битката. По време на изнурителния път от Никопол към Галиполи графът непрекъснато се молел на Богородица Шартърска (Notre-Dame de Chartre) да бъде избавен от страданията. „Изведнъж там, където преди това на пътя никой не се появяваше, разказва лекарят, по безкрайно простиращия се в равнината път се появи един българин, който принадлежеше към една народност,

която беше много благоразположена към нас.“ Като видял премръзналия от студ пленен старец, българинът от състадание му подарил своя ямурлук, калпака и върхните си дрехи. Ангеран дьо Куси надянал дареното му българско одеяние, придобил благодарение на затоплянето от него нови сили и успял да продължи мъченическия път. Два дни преди смъртта си в Бруса, настъпила на 18 февруари 1397 г., в записаното от лекаря завещание той оповестил своята последна воля. В нея най-напред изразил голямата си благодарност към неизвестния по име благороден българин, когото смятал за извършител на „Божията милост“. По-нататък изразявал желание да бъде пренесено тялото му в родната Франция и погребано в манастира „Св. Троица“ в Суасон. За душевното си спасение подарявал на този манастир сребърен кръст, тежащ 23 фунта, сребърна кадилница, сребърни литургически съдове, сребърна кана и много други църковни предмети и съсъди за богослужение. Дарение извършил и на други 21 църкви, между които и на църквата „Св. Богородица Шартърска“. Той твърдо вярвал, че чудното му спасение благодарение на българина станало чрез молитвите към нея. Дарявал и 1000 флорина на бедняците в Париж и своите владения и 800 флорина на парижката църква „Св. Богородица“ (Notre Dame). Завещанието завършвало с редица други разпореждания.[2] Няколко месеца по-късно тленните останки на граф Ангеран дьо Куси били пренесени в родната му Франция: костите му били поставени във величествена гробница в абатството Ножан, а балсамираното му сърце в църквата на манастира „Св. Троица“ в Суасон.[3]

Публикуваните преди повече от век от френския историк Ж. Дьолавил льо Ру извори (предсмъртното завещание на графа и мемоарите на лекаря Жофруа Мопуавр) са оставили спомена за човещината на един обикновен българин. Именно тази човещина понякога има по-голяма стойност и значение от героичния под-

виг, защото може да бъде показвана многократно. Християнското милосърдие, проявено от безименния българин през късната есен на 1396 г. спрямо един изпаднал в беда френски благородник военнопленник, е факт, достоен за литературно възпроизвеждане. Заслужава да се подчертае и онова, което наблюдателният френски лекар-пленник е констатирал: голямото благоразположение, което българският народ е имал към французите. Вероятно то е било почувствано от тях още тогава, когато след преминаването на „Железни врата“ са стъпили на българска земя.

II. СЪДБАТА НА СИНОВЕТЕ НА ДУКА НА БАР РОБЕР – АНРИ И ФИЛИП ДЬО БАР

Непосредствено подир битката султан Баязид изпратил при френския крал бургундския благородник Жак дьо Ели, за да му извести за турската победа и да поиска откуп за пленените френски благородници. Междувременно в началото на декември 1396 г. в Париж плъзнали слуховете за поражението. За да се убедят за станалото, от френския кралски двор били изпратени пратеничества до Унгария и Венеция. На 16 декември 1396 г. венециански търговски кораби донесли вестта за катастрофата при Никопол за спасението на крал Сигизмунд и за съдбата на отделни знатни французи. Едва навръх Коледа (25 декември 1396 г.) пристигнал в Париж и Жак дьо Ели, за да потвърди истината за поражението. Той разкрил множество подробности относно похода и битката, някои от които впоследствие намерили място в хрониките на Жан дьо Фруасар и на манастира Сен Дени.[4]

Междувременно още на 23 декември 1396 г. дука на Бар Робер изпратил писмо „до велемощните мъже господин дожа и цялото управление на благородния град на венецианците, наши прескъпи приятели“, чрез което молел да му съобщят вести за съдбата на неговите синове участници в похода на крал Сигизмунд. Това

писмо е съхранено във Венецианския архив[5] и съдържанието му в превод гласи следното:

„Велемощни господа и прескъпи приятели!

Както чрез писания на хора, достойни за вяра, така и по друг път, наскоро узнахме, че нашият син Анри, понеже така Всевишният пожела, бил пленен от турците в някаква битка или война и затворен в крепостта Бдин (in castro Bidin); а пък за другия наш син Филип няма сигурни новини. Тъй като, велемощни господа и най-съкровени приятели, от все сърце желаем да чуем бъдни новини за нашите чеда, то умоляваме вашата власт и приятелства колкото може по-бърже, ако някакви новини достигнат до вас за споменатите наши синове чрез писма или по друг път, било чрез наши родственици или чрез упълномощени от тях лица, чрез ваши сигурни пратеници, било с ваши писания да ни известите за откупването на гореспоменатия Анри, което ще бъде отплата от нас, особено като се знае при това, че духът ни от естествена горест се възбужда. Ако можем да направим нещо за вас или вашите хора, можете това най-доверително да ни пишете, понеже за цялостното му изпълнение сме изпълнени с желание, като твърдо ще ви се доверим за малък или голям случай. Нека Всевишният благоволи да пази Вашата власт и Ваши приятелства щастливо и дълговечно.

Написано в Бар, 23 ден от месец декември.

Робер, дук на Бар, графство дьо Понт и господар на Каслето.“

Докато Филип дьо Бар споделял съдбата на пленените френски благородници, които били откарани чак в Бруса, подобно на бургундския дук и граф Ангеран дьо Куси, Анри дьо Бар бил държан като затворник във Видинската крепост. Защо това е станало така и той не е споделил съдбата на другите? Според мен обяснението трябва да се търси в известието, което дава в сво-

[4]

ите мемоари маршал Бусико за превземането на Видин от кръстоносците: „И като тръгнаха от Унгарското кралство, дойдоха до реката, която се нарича Дунав и я преминаха с кораби. На другия бряг на реката имаше голям укрепен град, който се наричаше Бдин (Baudins), който бе владян от турците и който нашите хора искаха да превземат. Пред този град стояха граф дьо Невер рицарят, също граф дьо ла Манш и мнозина други. На другия ден, те се заеха да превземат споменатия град с голяма обсада. Но скоро след започването на обсадата излезе отвън господарят на страната, който бе гръцки християнин, и с насилие бил поставен в покорство от турците; и той се предаде, предаде града и цялата си страна на краля на Унгария, и му предаде всички турци, които бяха вътре в крепостта."[6] Разказът е любопитен от много гледни точки. Безспорно е, че господарят на Видин и цялата страна, наречен „гръцки християнин", е цар Иван Срацимир (1356–1396). Според някои предположения той също така е взел участие в Никополската битка, тръгвайки от своята столнина заедно с кръстоносците. Това не изглежда правдоподобно. Според мен той е бил оставен във Видин, но заедно с това тук е останал малък френски гарнизон, командуван от Анри дьо Бар. От краткия „Разказ за пренасяне на мощите на св. Петка Търновска във Видин и Белград" от Григорий Цамблак (1420 г.) се вижда, че след удържаната победа в битката при Никопол султан Баязид I се отправил незабавно към Видин. Цар Иван Срацимир се предал без да даде отпор, но бил пленен и изпратен „вързан в Бруса" (тук той наскоро умрял), а богатствата му били иззети от турците.[7] При превземането на Видинската крепост е бил пленен и Анри дьо Бар от турците, за което става дума в писмото на баща му до венецианския дож от 23 декември 1396 г. Впоследствие плененият френски благородник по всичко изглежда със съдействието на венецианците е бил откупен и отново

се завърнал в родината си. Следователно, Анри дьо Бар е взел участие в битка срещу турците не при Никопол, а при Видин. Ако той беше пленен при Никопол, тогава би бил отведен заедно с другите френски благородници в Бруса.

III. ГОЛЕМИЯТ ФРЕНСКИ ПОЕТ ЙОСТАШ ДЕШАН – ПЪРВИ ОПЛАКВАЧ НА ПОРАЖЕНИЕТО В БИТКАТА ПРИ НИКОПОЛ

Междувременно мъката притискала сърцата на всички французи. Траурът бил всеобщ. На 9 януари 1397 г. в Париж и всички църкви и провинцията била отслужена упокойна служба в памет на загиналите. Траурният звън на камбаните кънтял в цяла Франция. Голямата мъка на един велик християнски народ била изплакана чрез поезията на един от най-големите му и продуктивни средновековни поети – Йосташ Дешан.[8] Около десетина негови балади и ронда, написани подир 25 декември 1396 – началото на 1397 г. били посветени на участието на французите в битката край Никопол, тяхната безрадостна участ и мъката на целия френски народ по загиналите и пленените. Те били поетичен израз на всеобщата покруса. От тях особено внимание заслужават две балади, които правя достояние в български превод. Първата от тях гласи следното:

„За французите, загинали при Никопол"[9]

Жалко! Както Юдит[10] плака за Ветил,[11]
Рахил[12] също за смъртта на своите деца,
Както Йеремия[13] оплака разрушението
На Ерусалим[14], което той бе предрекъл,
Така за греховете си трябва да плачат французите:
Невер, Бар, Йо, констабъл на Франция,
Марш, Куси[15], адмиралът, който тръгна пръв –
Той понесе хоругвата на Богородица

Срещу турците; мнозина правоверни умряха от копията.
Нека Бог се смили над душите ми!

През годината хиляда триста и осемдесета
И още шестнадесет години към тях, в септември,
към Турция
Тръгнаха много барони и кралят на Унгария:[16]
Французи, англичани, бургунди, германци.[17]
Мнозина загинаха, други са пленени от неверниците.
Някои избягаха. Нека да оплачем това нещастие!
Да отмъстим за тяхната смърт, да имаме вяра в Бога!
Да се помолим за тях, да направим щедри дарения!
Да се притечем на помощ на бедняците!
Нека Бог се смили над душите им!

Никопол бе градът на неверниците.
Тогава, когато обсадата му бе най-напрегната,
Тя бе изоставена поради гордост и безумие:
Защото унгарците, които бяха на бойното поле,
Заедно с краля си побегнаха и извършиха предателство.[18]
Даже насила заставиха самия крал
Да не атакува. Нека всички си спомним
За пленниците, които Баязид[19] *държи под стража!*
Също така и за мъртвите, за да защитим вярата си!
Нека Бог се смили над душите им!

Княже, в името на Бога смирено ви моля
Да бъдете винаги благороден рицар
И да бъдете скромен – нека гордостта не ви покрие
с позор.
Защото Бог мрази това. И не се доверявайте
на предателите, които причиниха гибелта на нашите!
Нека Бог се смили над душите им!“

Втората балада е написана малко по-късно. В нея много по-силно поетът е подчертал, че претърпяното поражение при Никопол от християнската армия е възмездие за греховете преди всичко на всеки „сеньор – голям, среден или малък“, „за нашите, пълни с отрова грехове“; той е останал верен на вездесъщия през Средновековието християнски провиденциализъм.

„Написано за французите, когато те бяха в Унгария[20]

Уви! Къде са оръжията на благородниците,
Златотканите дрехи, копринените рокли,
Големите коне, украшенията,
Рицарите, които бяхме свикнали да гледаме
По турнирите, дамите, които танцуваха
По цяла нощ, та чак до сутринта?
Уви! Къде е селението на гордостта?
Бог почти го унищожи.
Аз виждам само сълзи и скръб
И погребения от сутрин до вечер.

Къде е веселият звън
На златните и сребърни верижки,
Които носеха като колани,
За да се придържат по-добре към седлата?
Къде е прахосването на пари, телесната умора,
Разхищението на храна и одежди,
Безумието, силната светлина
на горящите факли, разливането на вино?
Аз виждам само сълзи и скръб
И погребения от сутрин до вечер.

Виждам, че на много места се носят
Черни дрехи, виждам мъка и гняв вместо радост.
Чувам как бие камбаната за смъртта
На много люде, които Божията милост придружава
В църквата. Отмъщението се е изродило.
Грехът е у всеки сеньор –
У голям, среден или малък.
Нека всички бъдем склонни да правим добро!

Аз виждам само сълзи и скръб
И погребения от сутрин до вечер.

Княже! Присъдата на Бога е бездна,
Както и неговото наказание.
Далеч, в Турция,[21] *в разни градове*
Той отмъсти за нашите пълни с отрова грехове.
Аз виждам само сълзи и скръб
И погребения от сутрин до вечер."[22]

Този малък триптих, чрез който бе представена част от съдбата, страданията и мъките на французите на българска земя и във Франция подир поражението в Никополската битка, имаше цел да покаже, че човешкото история винаги е била едно съчетание от драма и трагедия. Независимо от времето и мястото на действие, тя е почти все една. Защото хората си остават все едни и същи, независимо от промените, които се извършват от тях, чрез тях и около тях.

За всички французи – праведници и грешници, които оставиха своите кости на българска земя в името на християнската вяра – вечна памет! „Нека Бог се смили над душите им!"

БЕЛЕЖКИ

1. **Ханс Шилтербергер**, Пътепис, превод от немски по Нюрнбергския ръкопис Мария Киселинчева. С., 1971, с. 20–23.

2. **J. Delaville le Roux**, Le Legs d'Enguerrand VII., Sire de Coucy, à la cathédrale de Chartres. Mémoires de la Société archéologigue deEure-et-Loire, IX (1889); **B. W. Tuchman**, Der ferne Spiegel. Das dramatische 14. Jahrhundert. Düsseldorf 1987, S. 503–504.

3. **B. W. Tuchman**, op. cit., p. 508–509; **Eustache Deschamps**, Oeuvres complètes, vol. VII, Paris 1892, p. 206–208: Faisant mençion de la mort de Monsegneur de Coucy.

4. Oevres de Jean Froissart, publ. par Kerkyn de Lettenhove. Chroniques, XVI (1392–1396). Bruxelles 1871, p.229–331; Chronique du religieux de Saint-Denys, ed. par M. L. Bellaguet. II Paris 1840, p. 424–521.

5. Archivio di Stato di Venecia, Commemoriali, IX, f. 29 r.

6. Le Livre des faicts du bon messire Jean de Maingre dit Bouciliaut, maréchal de France et gouverneur de Gennes (Nouveble collection des mémoires pour servir à l'histoire de France depuis le XIIIe siècle jusqu'à la fin du XVIIIe, ed. par M. J. Michaud et J. J. Poujoulat, II). Paris 1850, p. 237.

7. Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375–1393), hrsg. von E. Kałużniacki. Wien 1901, S. 433–434] Стара българска литература, т. 4 Житиеписни творби, съставителство и редакция Кл. Иванова. С., 1986, с. 380–381.

8. Известният френски средновековен поет Йосташ Дешан (1346–1407) принадлежи към т. н. нова поетическа школа, чийто родоначалник се смята неговият учител поетът Гийом дьо Машо (1300–1377). Йосташ Дешан е автор на повече от две хиляди балади, стотици ронда и други поетически произведения. Той е автор и на първата френска „Арс поетика" (1392 г.), в която е развил възгледите си за поетичното творчество. Цялостна публикация на неговото огромно книжовно дело вж. в изданието: **Eustache Deschamps**, Oeuvres complètes, éd. par Marquis de Queux de Saint-Hilaire et G. Raynaud, vols. I–IX. Paris 1878–1901.

9. **Eustache Deschamps**, Oeuvres complètes, vol. VI,Paris 1892, Balade Nr 1316, p. 77–78.

10. Библейска личност, втората съпруга на Исаак, дъщеря на хетееца Веери.

11. Наименование на хълм, върху който е бил построен родният едноименен град на Юдит, оплакваща неговото разрушение.

12. Библейска личност, втората съпруга на Яков и майка на Йосиф и Вениамин; тя била погребана близо до Витлеем.

13. Библейски пророк Йеремия, който предсказал разрушението на Ерусалим.

Главният град на римската провинция Юдея.

15. Френски благородници, които се идентифицират

със следните участници в похода: дук Жан дьо Невер, дук Филип дьо Бар, граф д'Йо – дворцов маршал на Франция, и граф Ангеран дьо Куси – вж. **A. S. Atya**, The Crusade of Nicopolis. London 1934, p. 133 sq.

16. Унгарският крал Сигизмунд (Люксембургски), живял от 1368 до 1437 г. Той станал крал на Унгария през 1387 г., германски император в 1410 г. и крал на Бохемия (Чехия) в 1419 г.

17. Освен французи, бургунди и германци в кръстоносния поход срещу турците през 1396 г. и в битката при Никопол участие са взели унгарци, австрийци, поляци, чехи, холандци и испанци, а също така българи, гърци, власи и сърби. Никъде в изворите не се споменава за участие на англичани, поради което сведението в поетичната творба на Йосташ Дешан не може да се приеме за точно.

18. След катастрофалното поражение на кръстоносната християнска армия при Никопол в Европа се разпространили различни версии за причините, довели до него. Унгарците обвинявали французите във военна неопитност и прибързаност в действията; французите пък твърдели, че унгарците проявили нерешителност и предателство в хода на боя и т. н.

19. Турският султан Баязид I Илдъръм (Светкавицата).

20. **Eustache Deschamps**, Oeuvres complétes, vol. VIII. Paris 1893, Balade Nr 1427, p. 85–86.

21. Под Турция в дадения случай се разбират покорените от турските завоеватели български земи, а градовете, през които кръстоносците са минали са били Видин, Оряхово и Никопол.

22. Преводът на двете балади на Йосташ Дешан направи доц. Галина Меламед (Софийски университет „Св. Климент Охридски"), за което ѝ дължа своята голяма колегиална благодарност.

НЯКОИ АСПЕКТИ НА КРЪСТОНОСНАТА РИЦАРСКА ИДЕОЛОГИЯ В ПОХОДА ОТ 1396 Г. КЪМ НИКОПОЛ В СТАРОФРЕНСКИ ИЗВОРИ

Лъчезар Цепов

При общ преглед на българската история през Средните векове се вижда, че най-мащабните контакти между България и католическия Запад се осъществяват именно във връзка с поредицата от кръстоносни походи, започнали от края на XI в. и заглъхнали в средата на XV в.

Въпреки този общо взето, безспорен факт, в българската историография се срещат само частични изследвания на отделните кръстоносни походи, имащи непосредствена връзка с българските земи през Средните векове, които се ограничават в сферата на политическата история. В този ред от мисли е почти ненужно да се уточнява, че комплексни изследвания на менталните структури и нива в кръстоносните походи и в частност на кръстоносната идеология липсват в българската историография. В интерес на истината трябва да се отбележи, че подобни теми за изследване са относително нови и са рядкост дори и в световната историческа литература.

Развитието и трансформацията на обществените и идеологическите структури през средновековието е основен обект на анализ от страна на учените от школата „Анали" още от нейния основател Марк Блох до съвременните учени като Жак льо Гоф, Жорж Дюби, Леополд Генико, Жан Флори и др.

Колкото до конкретните изследвания върху кръстоносната идеология и менталните обществени

структури, организиращи това начинание, техният брой е твърде скромен и остава като тема малко встрани от интересите на изследователите на кръстоносното движение.

В двата най-обширни труда върху кръстоносните походи – този на Стивън Рънсиман и колективното издание под редакцията на Кенет Сетън, този аспект на кръстоносните походи е разгледан твърде частично и едностранно, опирайки се на анализа на официални папски документи, без да се вземе предвид представата на масата от кръстоносци[1]. Изключение в това отношение прави съвместното изследване на Алфандери и Дюпон „Християнството и идеята за кръстоносен поход", където анализът на манталитета на кръстоносеца е в центъра на цялото съчинение.[2]

Разбира се отделни елементи на кръстоносната идеология намират отражение в редица исторически работи, посветени на кръстоносните походи, но те са твърде разпръснати и често противоречиви. Изброяването на всички тях и на техния конкретен принос е задача непосилна в рамките на настоящия доклад и в действителност надхвърля целите на автора. Те от своя страна са най-общо две. Първата от тях се съдържа в стремежа да се представят и анализират представите на една значима част от участниците в похода от 1396 година, изразени в една идеологическа и етична система, оформяща както вътрешните взаимоотношения на кръстоносците, така и техните външни прояви. Втората цел е по-обща и е свързана с необходимостта от подобни изследвания в българската историография като цяло. Изследваната група от извори обединява фрагменти от два основни типа източници – наративни и юридически. Към първата група спадат четири поеми на френския трувер Йосташ Дешан, писани в периода 1395–1397 г. Първата от тях призовава към участие в Кръстоносен поход, а останалите три оплакват поражението при Никопол и

смъртта на загиналите там рицари.[3] Към наративните извори се числи и откъс от трета глава на „Посланието" на известния политически философ Филип дьо Мезиер към английския крал Ричард II от 1395 г.[4]

Към втората група извори са включени: Списъка на членовете на рицарския орден на „Страстите Христови", за който агитира Филип дьо Мезиер, заповедта на бургундския херцог Филип Смели относно списъка на участниците в Кръстоносния поход начело с неговия син Жан дьо Невер и списъците на подаръците и откупите, дадени на Баязид от същия бургундски херцог след поражението при Никопол през 1396 г.[5] Този пъстър ансамбъл от извори има две общи характеристики. Първата от тях е свързана с общата националност, както на авторите, така и на адресантите. Независимо от техния различен характер, това са съчинения, писани от французи и за французи. Втората обща характеристика се отнася до събитието , инспирирало създаването на тези съчинения, а именно кръстоносния поход.

На базата на тези извори ще бъде дадена една частична характеристика на кръстоносната рицарска идеология, такава каквато се засвидетелства от френските участници в похода до Никопол. Тази характеристика ще бъде лишена от анализ на постепенното развитие и трансформиране на кръстоносната идеология от момента на нейното възникване до кръстоносния поход към Никопол през 1395 г.

Какви са основните елементи на тази идеология? Преди всичко кръстоносния поход остава за масовото съзнание на участниците в него като поход за освобождението на Ерусалим. Така Йосташ Дешан се обръща към бъдещите кръстоносци с призива: „Да завладеем сърцето на Светата Земя!", израз, подобен на този използван още от Конон дьо Бетюн два века по-рано.[6] Филип дьо Мезиер говори също за „превземане и освобождаване на Светата земя" като една от причи-

ните, поради която е необходим предложеният от него рицарски орден „Страстите Христови“. Проектът за освобождаването на Светата земя присъства в повечето политически трактати, писани през XIV век, където идеята за кръстоносен поход е придружена с детайлен и често мащабен план за отвоюването ѝ, включващ силите на всички християнски принцове на Запад.[7] Очевидно идеята за кръстоносен поход е единствената обща идея, чрез която се проявява символното единство на католическия свят. По този начин кръстоносният поход се превръща от цел в средство. Освобождаването на Ерусалим губи своя символично-апокалиптичен характер, присъщ на ранните кръстоносни походи[8], и остава просто като знак за единството на християнския Запад и средство за осъществяването на това единство. Цитираният по-горе Йосташ Дешан започва своята балада за кръстоносния поход с призива към всички „християнски принцове, крале, графове, херцози, рицари и барони“ да прекратят раздорите помежду си и да укрепят вярата, тъй като всички те са „братя от един народ и с един закон“[9]. Поетът говори предимно за осъществяването на този съюз от всички западни владетели, изброени даже поименно. Религиозната екзалтация, съществена черта в по-ранните „Кръстоносни песни“[10],отсъства почти напълно. Религиозната цел се е превърнала в политическа. Този аспект е още по-лесно видим в „Посланието“ на Филип дьо Мезиер до английския крал Ричард II. Предложеният кръстоносен поход е не само начин за осигуряване на траен мир между Англия и Франция, но и средство да се премахне схизмата в католическата църква между Авиньонския и Римския папи, тъй като „минава през Италия“. Всъщност практиката на „политическите кръстоносни походи“ започва още в края на XII в. чрез провъзгласените от папа Инокентий III кръстоносни походи срещу негови политически противници.[11] По-късно практиката на

тези походи се разширява, но винаги съществува разграничение между обявения поход срещу политически противници и „истинския“ кръстоносен поход до Ерусалим. В края на XIV век формата е единствената универсална и вече традиционна формула за осъществяване на едно мащабно общоевропейско начинание. Съдържанието на това понятие обаче е изцяло променено и неотговарящо в действителност на тази формула. Дори на чисто идейно равнище, където обикновено политическата същност се прикрива зад идеологическа структура, политическите цели под формата на общохристиянски съюз преобладават над кръстоносния поход остава само идеята за освобождаване на Светата Земя.

На какво се дължи подобна трансформация? За да отговорим на този въпрос, трябва да разгледаме представите на участниците в кръстоносния поход до Никопол. От всички участници в похода ние се ограничаваме само с анализ на представите на френско-бургундските кръстоносци.

Какви са били те? Анализирайки организацията на похода, Азис Атия твърди, че поради многобройността на ентусиастите за участие в похода изборът пада само върху елита – 1000 рицари – „цветът на френското рицарство“ и още полкова оръженосци.[12] В съзнанието на всички френски хронисти рицарите са единствената социална категория от значение за провеждания поход. В „Ордонанса“ на херцога на Бургундия във връзка с приготовленията за похода са изброени поименно 57 рицари и 75 души нерицари, от които 33-ма носят благороднически фамилии.[13] В списъка на даденитe подаръци от същия херцог за пленените от султан Баязид френски воини, четем имената на двама знатни благородници и на още 12 рицари и оръженосци.[14] Йосташ Дешан призовава към кръстоносен поход само „принцовете, кралете, графовете, херцозите и рицарите и бароните“[15]. От доста време рицарството се е

превърнало в единствения постоянен участник в кръстоносните походи[16]. Несъмнено най-чистата форма, под която рицарството участва в тези начинания е духовно-рицарският орден. Възникнали във връзка с идейното обновление и материално осигуряване на кръстоносните походи, духовно-рицарските ордени се трансформират в продължение на XIII и XIV в., в две основни насоки. Част от първоначалните големи ордени се превръщат в уникални като тип средновековни държавни обединения, докато ордените, създадени от християнски принцове през XIV и XV в. се преобразуват според Хьойзинга в един вид благородна игра лишена от реално съдържание.[17] При все това идеята за духовно-рицарски орден остава неизбежно свързана с кръстоносната идеология. Говорейки за трансформацията на понятието кръстоносен поход в края на XIV в., споменахме, че подобен процес се свързва неизбежно свързана с кръстоносната идеология. Говорейки за трансформацията на понятието кръстоносен поход в края на XIV в., споменахме, че подобен процес се свързва неизбежно с конкретните участници в това движение, т. е. с рицарите. Анализирайки отново посланието на Филип дьо Мезиер до Ричард II се вижда, че в представите на автора кръстоносният поход е просто едно от основанията за създаване на Рицарски орден на „Страстите Христови".

Споменахме, че в този проект кръстоносният поход е изпразнен от религиозното си съдържание. За сметка на това в този проект „свят" е не кръстоносният поход, а самият рицарски орден.[18] Подобно на трансформацията от религиозен към политически идеал в макрорамката на кръстоносната идеология, тук сакрализацията се движи от свещената мисия към нейния изпълнител. Рицарят вече е свят по първоначална дефиниция, а не защото и единствено участва в едно свещено начинание, както твърди два века и половина по-рано св. Бернар. Основна задача на това

„свето" рицарство според Филип дьо Мезиер е не да освободи гроба Господен, а да подпомогне чрез своя пример за спасяването на рицарските души и да обнови „страстите на нашия Бог Исус Христос".[19] Религиозният идеал – идентификацията с Христос се постига не по традиционния църковен път, а чрез типично рицарски живот, който стига да съблюдава определени правила достига до висшето лично съвършенство – summa perfecto. Това, което е интересно в случая е, че религиозните ценности в този идеал са подменени с чисто рицарски.

Какво представлява тази рицарска ценностна система, отразена в нашите извори? Най-общо тя се състои от точно определени качества и недостатъци, които обхващат пълния диапазон на нравствената характеристика. Сборът от всички качества оформя образа на идеалния рицар. В най-ясен вид тази система е представена в две от поемите на Дешан. Според него идеалният рицар е мъртвият вече сеньор дьо Куси, умрял като пленник след битката при Никопол. Дешан започва с физическите качества на своя герой. Той е „красив и хубав рицар". Такъв е задължителния емблематичен образ на благородника в средните векове.[20]

След това идват основните морални качества, на първо място сеньор дьо Куси е смел. Важността на това качество е подчертана с употребата на два синонима – „preu" и „hardiz". Героят на Дешан е също щедър към своите рицари. Още според Марк Блох щедростта на сеньора към неговите рицари е абсолютно необходимо качество, за да може да упражнява ефективен контрол над тях.[21] И накрая сеньора на Куси е „мъдър" и „могъщ".

От своя страна рицарските недостатъци се припокриват отчасти с осъдените от църквата грехове. Според Дешан те са: скъперничеството, гордостта и измяната.

При анализа на тази етична система се забелязва, че всички добродетели са с воински, рицарски или с фе-

одален произход, докато недостатъците приемат формата на смъртните грехове.

Проявите на тази ценностна система са твърде видими и значими в два възлови момента от похода до Никопол. В първия от тях се отнася до отказа на Жан дьо Невер да остави френско-бургундския отряд като ариегард, въпреки настояването на унгарския крал Сигизмунд, познаващ по-добре бойната тактика на османците. Според Атиа този въпрос е предмет на дебати в съвета на Жан дьо Невер, където само двамата стари бойци Ангеран дьо Куси и Жан дьо Виен подкрепят предложението на Сигизмунд.[22] Поголямата част от бароните заедно с Жан дьо Невер отхвърлят това предложение, тъй като истинските рицари трябва да започнат боя първи. Авангардът е почетното място за всеки рицар. Обичаят за посвещаване на млади рицари на полето преди битката предвижда тяхното участие именно в авангарда.[23] По този начин моралната постановка за задължителна показана смелост определя действията на целия френски контингент и в крайна сметка предопределя изхода от битката.

Вторият момент, при който се прибягва до постулати от рицарската етична система за обяснение на едно събитие, е при въображаемата измяна на унгарския крал Сигизмунд. В поемата на Дешан „За загиналите французи при Никопол" вината за поражението е хвърлена върху унгарския крал, който според повечето френски хронисти побягва от бойното поле.[24] Поради това той е обвинен от Дешан в предателство и в измяна спрямо „лоялното рицарство". Това деяние е осъдено и от Бога.[25]

Така рицарската ценностна система се оказва реалното съдържание на кръстоносната идея. Превърнал се в чисто рицарско начинание, кръстоносният поход се определя като понятие, въз основа на представите на участниците в него.

Кръстоносният поход в края на XIV в. запазва своята външна характеристика – достигането до Светата земя. Тази формулировка допуска и едно по-разширено схващане за кръстоносния поход, състоящ се от множество експедиции, които осъществяват определен етап от целия поход, чиято основна цел е достигането до Ерусалим. Една такава стъпка към тази финална цел представлява в чисто идеен план похода до Никопол. Като цяло и пак на идейно равнище, кръстоносният поход представлява по-скоро демонстрация на единството на западните владетели, отколкото въоръжено поклонничество в Светата земя. Религиозният елемент е почти изчезнал от кръстоносната идеология.

Превърнал се в начинание на една определена социално-професионална група, кръстоносният поход се определя като понятие от ценностната система на това съсловие. Рицарската етична система оформя поведението на рицарите – участници в похода, като изпълва със съдържание идейните му постулати. В своя най-висш сакрализиран етап рицарската етика се свързва с християнския идеал без посредническа роля на църквата. Рицарят може да се идентифицира с Христос, оставайки си рицар. Така той е свят по дефиниция, а не поради своето участие в свята експедиция. По този начин кръстоносната идеология включва в себе си рицарската етична система.

Свързал се идейно и практически с една социална група, късният кръстоносен поход отмира заедно с постепенния икономически и политически упадък на рицарското съсловие. Така поражението при Никопол маркира едновременно символичния край на кръстоносните походи и на епохата на рицарството.

БЕЛЕЖКИ

1. **K. Setton**, A History of the Crusades, II – III. Philadelphia 1969 – 1975; **St. Runciman**. A History of the Crusades, I – III Cambridge 1959.

2. **Alphandéry et Dupont**, La chretienté et l' idée de croisade. Paris 1995, p. 49

3. **Eustache Deschamps**, Oeuvres complètes, I. Paris 1878, Balade 49.

4. **Philippe de Mezières**, Nowa religio passionis. – In: A. S. Atiya, The Crusade of Nikopolis, London 1934, Appendix IV.

5. Ibidem, Appendix V.

6. **Conon de Bétune**, Les chansons, éd. par A. Walensköld. Paris 1932, № III – IV.

7. **Philippe de Mezières**, op. cit.

8. **Alphandéry et Dupont**, op. cit. p. 42.

9. **Eustashe Deschamps**, Oeuvres complètes, I. Balade 49.

10. **Conon de Béthune**, Les chansons, № II – III.

11. **K. Setton**, op. cit. II, p. 345 – 374.

12. **A. S. Atiya**. op. cit., Appendix V.

13. Ibidem.

14. Ibidem.

15. Виж бележка 9.

16. **K. Setton**, op. cit. I, p. 465.

17. **Й. Хьоизинга**. Осень Средневековья, М. 1980, с. 91.

18. **Philippe de Mezières**, op. cit.

19. Ibidem.

20. **Eustashe Deschamps**, Oeuvres complètes, VI, Paris 1892, p. 206 – 208, Balade 1366.

21. **M. Bloch**, La Société féodale. Paris 1968, p. 413.

22. **A. Atiya**, op. cit., p. 85.

23. **Ph. Containe**, Froissart: art militaire pratique et conseption de la querre. – In: Froissart – historien, Paris 1986, p. 136.

24. **A. Atiya**, op. cit., p. 95

25. **Eustache Deschamps**, Oeuvres complètes, VII, p. 77–78, Balade 1316.

НИКОПОЛСКАТА БИТКА В КОНТЕКСТА НА ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКАТА КНИЖНИНА (XVI–XVII в.)

Василка Тъпкова и Рая Заимова

През 1975 г. Б. Цветкова издаде своите „Френски пътеписи за Балканите", т. 1 (XVI–XVIII в.). Измежду тях са откъсите от известните мемоари на маршал Жан Льо Менгр – Бусико, участник в Никополската битка през 1396 г., на фламандеца Ожие Жислен дьо Бусбек, чиито писма, макар и писани няколко десетилетия по-късно предават спомени за същата битка.[1] През 1981 г. в „Етюд балканик" бе публикувана студията на Жан-Кристиан Путие за „Родоските рицари, участници в битката при Никопол 1396 г."[2], която стана известна главно с любовния роман между френския рицар Гилтон и българката Мария-Искра[3] и която съдържа богата библиография и информация за тези рицари, които в този период са настанени на остров Родос, отнет от византийците в годините между 1306 и 1310 г. Междувременно излезе книгата на Барбара Тъчман „Далечното огледало"[4], която в частта за събитията около Никопол беше съставена тук, у нас, и тя изказва своята благодарност към българската страна, позовавайки се също на изследването на А. Кузев за гр. Никопол, публикувано в „Български градове и крепости", 1, Варна 1981[5] и където също има посочени някои западни извори от интересуващия ни период.

Прочее, нашата задача е не да представим неизвестни свидетелства за едно събитие, което е сравнително добре познато, а да установим до колко и до кога то е имало отзвук на Запад във връзка с допира на Османската империя със западните сили и по какъв

начин кръстоносната идея продължава да съществува в модерната за онова време европейска историография.

В края на XIV в. не са мнозина онези политици и военни в Западна Европа, които мислят за османското настъпление към Средна Европа, след като са завоювали голяма част от балканските земи, защото вниманието им е ангажирано от прикл̀ючването на първия стадий от стогодишната война. Тази първа фаза завършва през 1380 г., но военните действия се подновяват в началото на XV в. Междувременно преговорите за мир между френския крал Шарл VI и Англия не вървели успешно до самата 1396 г, когато дъщерята на французина и на Изабо дьо Бавиер сключила брак с английския крал Ричард II. Тази отсрочка в стогодишната война дава възможност да се поднови идеята за поход на Изток. Не са забравени увещанията на Пиер Дюбоа (+около 1321 г.), който в книгата си De recureratione terrae sanctae напомня, че освобождението на Светите места е условие за повсеместен мир. Подобно на него, се изказва венецианецът Марино Санудо (+1343), за когото овладяването на моретата и военните действия свързани с икономиката, са залог за успех на един евентуален поход.[6] Най-ярко изразена, обаче, е "проповедта" на Филип дьо Мезиер, на когото още Йорга обръща внимание.[7] За него е въпрос на морален дълг да се очисти света от „неверниците" и да се премахнат различията сред представителите на западното феодално общество. „Цялото християнство е объркано от петдесет години от амбициите ви да спечелите малко земя. Кое е право и кое погрешно в тези неща – това отдавна е неизяснено. Всички християни сега трябва да се държат отговорни за проливането на толкова много християнска кръв."[8]

Така пише той в 1389 г., три месеца преди сключване на поредно примирие между Франция и Англия.

Такава е приблизително атмосферата, предадена и от френския хронист Жан Фроасар (1333–1404)[9], който дава най-подробната картина на събитията около Никополската битка и на когото главно се позовават следващите поколения историци.

Позовавайки се на Бусико[10] и Фроасар, мнозина от западните им последователи споменават за главните ръководители на похода, които са участници от френска страна. На първо място това е граф дьо Невер, син на бургундския херцог и внук на френския крал Жан II Добри. Към него от страна на Баязид и проявена известна благосклонност, когато той попада в плен, тъй като е известно, че той може да даде голям откуп. Високо положение е заемал и граф Енгеранд VII дьо К уси (чийто замък в средна Франция е пострадал едва в Първата световна война) – на него също от турска страна се е разчитало на голяма откуп. Другите извес-тни пълководци и рицари са граф д'Амиен, граф д'Йо, братята дьо Бар, граф дьо ла Марш, рицарят дьо ла Тримуй. Някои автори, за които ще стане дума подол у, споменават и няколко други имена, които не фигурират у Фроасар и у Бусико, а се срещат например, у един късен автор, като Филип дьо Божур (френски кон-су л в Солун от 1794 до 1799 г.). Очевидно последният ги е заимствал от някои други предходници. Това са напр. адмирал дьо Виен, конетабл д'Артур и др.[11]

Освен от споменатите автори-съвременници на събитията около Никополската битка, по-късните западни историографи черпят традиционно и от византийските историци. Такъв извор, в случая, е Лаоник Халкокондил, който всъщност не е съвременник на събитията (1423–1490), но главната част от „Историята" му обхваща периода от 1298 до 1463 г.[12] Верен син на своето време, когато византийските интелектуалци вече имат връзки със Запада, Халкокондил, който всъщност е роден в Атина, живял е в Пелопонес, а пос-ле в Мистра, дава представа за Запада и събитията, които предшестват подготовката на похода и сама-та битка, за която е оставил доста разширено изло-

жение, макар и не навсякъде съвсем точно. А Халкокондил е използван в западната историография още от XV в., т. е. далеч преди да бъде цялостно издаден на латински през 1556 г., на френски език – през 1577 г. и покъсно – в рамките на парижкия корпус.

Твърде рядко някои западни автори се позовават и на хрониката на Псевдо-Франсес от края на XIV в., където има малко обща информация за общуванията между българи, сърби и унгарци.[13]

Прочее, да се спрем конкретно на западната историография през посочения период.

Най-подробни и точни сведения за Никополската битка намираме у италианеца Бонфини (1427–1503), който в „История на унгарците" споменава за свой извор „Анали на унгарците". Той дава картината за присъствието на тези, които нарича „reguli", т. е. „малки крале" в град Буда. Там се веели знамената им. Бонфини не пропуска да подчертае значението на кръстоносната идея и готовността да се помогне на християните. Говорейки за придвижването на войските, той показва, че е добре запознат с географското положение на сръбските и българските земи, споменава за „малкия" и „големия" Никопол, поставя издигането на последния при император Траян. У него много интересно е описанието на битката: французите са тези, които излизат напред, вярвайки в своите възможности и своето превъзходство. Те воювали по свой традиционен начин, като слезли от конете си, които с голям тропот се върнали към лагера. Турците оградили с конницата си западните рицари, които Бонфини нарича традиционно „гали" и ги изтребили нещастно, а оръжията на рицарите били стрели, мечове и копия. Отчаяното им очакване да получат помощ от унгарците не се осъществило, защото бъркотията от върналите се в лагера коне така ги изплашила, че те вместо да се спуснат на помощ, ударили на бяг, преследвани в гръб от турците. Последвало залавяне на пленници и бягството на Сигизмунд с лодка.

Тук Бонфини се доближава по информация до унгарския автор. Добър познавач на античните автори, Бонфини сравнява поражението на Сигизмунд с прочутото поражение на Ксеркс в персийската война. Заключението е, че загинали 20 000 християни и изчезнали 60 000 турци.[14]

Спираме се по-подробно на този автор с цел а дадем по-обща представа за онези моменти, които неговите последователи използват повече или по-малко подробно. В същото време, отбелязваме, че разказът общо взето, най-често се използва за тази битка. Разказът на Бонфини е, един вид, по-сбит, но „по-технически", в смисъл, че информира за въоръжението, за начина на воюване и пр. Учудващо е, обаче, че според него „изчезналите"турци са три пъти повече от християните.

Един от съвременниците на Бонфини, т. е. от началото на XVI в. е Пауло Джовио (1483–1552), който също разглежда Никополската битка, като поставя събитията в цялата тогавашна политическа обстановка, както на Балканите, така и донякъде в Западна Европа. Италианецът Пауло Джовио е известен и в нашата съвременна историография: ще припомним, че е медик по образование, но се е занимавал повече с история и това, което може да се нарече „журналистика". Ползвал се е от покровителството на папа Лъв X, чийто живот е описал. Най-известните му произведения са „Huomini illustri" („Видни личности"), с които, по примера на Петрарка, прокарва пътя на ренесансовия тип „биографии" и „Commentario delle cose de Turchi..." („Коментари за делата на турците"). В случая последното ни интересува повече. Публикувано е във Венеция през 1531 г. и претърпяло множество издания.[15] Джовио се позовава на Фроасар като извор. Разказът му е подробен. Той дава имената на главните участници в битката: известните ни вече граф Жан дьо Невер, Жан дьо Куси, Гвидо ди Тремолиа (името е дадено на италиански), граф Филип д'Артуа, Жан дьо Виен, граф ди Дио и други благородници, неспоменати досега.

Разказано е как сръбският деспот, чието име не се споменава (а това е Стефан Лазаревич), им помогнал и битката щяла да излезе успешна. Французите били много въодушевени, но краят излязъл трагичен, защото турците получили нови подкрепления. Сигизмунд и главният магистър на Родос се спасили с една лодка по Дунав.[16] Граф дьо Невер – един от главните участници – бил „милостиво пощаден" от Баязид, докато Виенският граф паднал с меч в ръка, а Бусико пък бил отведен в плен. Тук вече Бонфини се доближава до Бусико.

Ето и някои от по-интересните автори от XVII в., които са продължители на Барониевите „Църковни анали". Както е известно, самият Бароний достига в хронологията си до XII в., затова пък една голяма част от книжовниците, които са преработвали и превеждали труда му, разлеждат събитията в църковно-административен и политически план до XVI–XVII в. И така в „Съкратена история на Църквата" на Анри дьо Спонд, духовно лице в католическата църква и бивш протестант, се разказва подробно за битката при Никопол като основният му извор е историята на Бонфини, а също и Леонклавий, Фроасар и т. нар. „Анали на турците", чийто текст не ни е достъпен. Не ни е познат и текстът на друг негов извор от средноевропейската историография – това е Оломоуцкият епископ Дубран. Спонд започва разказа си почти по Фроасар. Става дума за действията на Сигизмунд, който е подпомогнат от французите. Добавя за пристигането на Баязид, който изоставя обсадата на Цариград, за да помогне на Никопол, обсаден от „гърците". Под „гърците" той разбира, естествено, православните, но прави впечатление, че не споменава изобщо българи. Следва спасението на Сигизмунд и тук има една интересна подробност, а именно, че унгарският владетел бил посрещнат зле от своите. Авторът представя отново познатите цифри за убитите 20 000 християни и 60 000 турци.[17]

В другото си произведение, което е по-разгърнато и обемисто, но пак продължение на Бароний, Спонд е много по-подробен. Тук той нарича Никопол „главен град на България" и с това не се отличава от по-ранни книжовници и други свои съвременници. Обяснението е, че по всяка вероятност по-старите географски карти оказват влияние. И изворите му са по-подробни. Освен Фроасар, Бонфини и „Анали на турците", Спонд споменава реймския архиепископ Ювенал, който иначе не ни е познат, а е бил съвременник на събитията. Друг малко познат негов френски извор е монахът на манастира Сен–Дени (кралско абатство), използван от Кузев при описанието на крепостта Никопол, а също и „Анали на родоските рицари", за които добиваме обща представа от споменатата по-горе студия на Путие.

Спонд излага информацията на Бонфини за начина на воюване на французи и турци, за уплахата и отстъплението на унгарците. Добавя за несъгласията на французите помежду им, с което обяснява и причините за неуспеха им. Има и една легендарна подробност. Баязид пощадил граф дьо Куси, защото някакъв турчин му казал, че той ще убие повече християни, отколкото самият султан Баязид. Тази интересна и недоизяснена историйка изглежда доста нелепа. Има разлика и в цифрите, които Спонд дава за падналите на бойното поле турци. Според него, те са само 10 000 срещу убити 20 000 християни.[18]

До Анри дьо Спонд се доближава друг известен продължител на Бароний. Това е италианецът Одорико Риналди, също духовно лице. В „Продължение на Църковните анали", публикувано в Рим през 1683 г., той отново се позовава на Фроасар, Бонфини, реймския архиепископ Ювенал, Урсини и немския автор Науклер, споменаван и у други книжовници от този период, но чието съчинение не ни е познато. Главното, което прави впечатление е, че набляга на кръстоносната идея и със съжаление разказва за несъгласията между французите и Сигизмунд. Тук също се привеж-

дат други данни за броя на убитите турци – 17 000.[19]

Извън кръга на Бароциевите последователи ще спомена и една светска история, насочена като цяло към човека, неговата мисъл и житейски проявления. Това е трудът на Пиел Давити за „Държавите, империите и княжествата в света", преработен от Рокол и издаден през 1660 г. в Париж. В един от текстовете, посветени на средновековна България, се говори и за никополската битка. Авторът е посочил за свой извор главно Халкокондил. Събитията около 1396 г. са свързани предимно със сръбската история. Информацията му, по принцип, е доста неточна. Липсва усърдието на един духовник. За Стефан Лазаревич е известено, че се е сражавал на страната на Баязид, макар и да бил християнин. Обаче, авторът го нарича „Вълкович"[20] като добавя, че така се наричали всички сръбски владетели след княз Лазар. Очевидно е, че става дума за зетя на Стефан Лазаревич – Вук Бранкович – който не се съгласил да вземе участие в османския поход във Влашко през 1395 г., а след Никополската битка княжеството му в западните части на сръбските земи било предадено на Баязид.[21] Както у споменатия по-горе Спонд, така и у Давити, Никопол се свързва повече с географията на България, отколкото с нейната история. По-нататък в повествованието си авторът пак споменава за Никопол, но не го свързва с Никополската битка, а разказва за военни действия от страна на Трансилвания през 1595 г., когато градът бил оплячкосан. Тук той споменава, че Никопол е център на санджак (по негово време, т. е. XVII в.) и отново вмества преданието, че градът – „според някои" – има връзки с военните действия на император Траян срещу гетите, но добавя, че имало и други мнения.

Би могло да се запитаме защо известният историк и византолог Шарл Дюфрен Дюканж (1610–1688), е така изчерпателен, когато предава балканските събития от XIV в. във „Византийска история" (1680), а отделя малко място на събитията около Никополската битка. Наистина той цитира за извори Джовио, за когото вече говорихме, Бусико и Дрестер – вероятно немец, за когото нямаме конкретна информация. Информацията, която излага във „Византийска история", написана на латински и в по-ранната си творба на френски „История на империята на Константинопол" (1657 г.) е почти еднаква. Сигизмунд имал договор с Баязид и заради това протестирал пред този турски султан който „покорил българското царство", а „България била подвластна на унгарското кралство по закона на васалството". Така се стигнало до „нарушаване на мира" и до „нещастната битка при Никопол в 1396 г., когато християнската войска била унищожена." Дюканж споменава още за Жак Гатилузо, владетел на остров Митилин, който помогнал на „граф дьо Невер и други френски сеньори" да бъдат освободени от плен. Очевидно лаконичността му се дължи на факта, че целта му е да сложи ударението на византийската история главно на периода, когато на Балканите се изявяват западните рицари-владетели на „Романия".[22]

От така представените западни сведения за Никополската битка става ясно, че те намират място в различни по характер исторически творби – от историите на османска тема до църковните анали през XVII в. Всички споменати автори не са били очевидци а събитията и са предавали по свои предходници. С други думи, това е второ поколение от западни автори, които, повече или по-малко, спазват някаква определена линия в отразяването на битката. Съществено, което прави впечатление е, че гр. Никопол не се свързва с българската действителност. Събитията около 1396 г. са изложени в контекста на общоевропейския исторически процес. Това е напълно обяснимо като се има пред вид, че авторите са от Западна Европа и вниманието им е насочено към сблъсъка между западните рицари и османската сила.[23] Това е така, защото в този период кръстоносната идея не заглъхва, но нейното наличие не е еднакво в различните страни и на различно социално ниво. Както е показано в

някои трудове, липсват условия за нейното реално осъществяване. Това прозира и в книжнината, която привлякохме тук. Споменатите автори, макар и да не търсят да правят дълбок анализ, са все пак огледало на тая действителност. На един следващ етап, тези исторически творби, особено тези от XV–XVI в. ще служат за информация на един друг тип историческа литература, създадена не от кабинети западни учени, а от западните пътешественици – литература, която идейно ще продължава да разработва незаглъхващата кръстоносна идея, основавайки се на по-късните събития на Балканите (XV в.).

БЕЛЕЖКИ

1. Френски пътеписи за Балканите (XVI–XVIII в.). т. 1. С., 1975, 25-34, 122-138.

2. **Poutier, J. – C.** Les chevaliers de Rhodos à la bataille de Nicopole, 1396. – ЕВ, №1, 1981, 89-123.

3. **Андреев, Й.** Любовните истории в българското средновековие. С., 1994, 89-95.

4. **Tuchman Barbara W.**, A Distant Mirror (The calamitous 14th Century). New York, 1979.

5. Български средновековни градове и крепости. I, Градове и крепости по Дунав и Черно море. Съст. Ал. Кузев и В. Гюзелев. Варна, 1981, с. 125 сл.

6. **Hay Denis**, L' Europe aux XIVe–XVe ss., traduit de l'anglais.–In: Histore de l'Europe, V, Paris, 1973, 237–240.

7. **Jorga, N.** Philippe de Mezières (1327–1405) et la Croisade du XIVe s. Paris, 1896.

8. Цитирано по Tuchman, B. Op. cit., p. 450.

9. **Froissart, J.** Chroniques. Textes choisis. Paris, 1978.

10. Френски пътеписи..., с. 418.

11. Френски пътеписи..., с. 44.

12. Научно издание: Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes, rec. E. Darko, I–II, Budapestini 1922, 1927. Вж. общо: Moravcsik, Gy. Byzantinoturcica, I. Berlin, 1958, p. 394 sq.; За разпространението на Халкокондил на Запад вж. Pertusi, A. Storiografia umanistica e mondo bizantino. Palermo, 1967, 16, 20, 34, 37, 47–49, 50, 53, 56, 58, 65, 79, 92, 104, 105, 108.

13. Български превод: Георги Сфранцес, Дневникът на един византийски сановник, превод от гръцки Хр. Матанов. С., 1996, с. 63. За него вж. и

14. Използвали сме едно късно издание на Бонфини: Antonii Bonfinii civis asculani rerum Ungaricarum decades IV cum dimidia seu libri XLV. Viennae Austriae, J. P. Kraus, 1744, 295–297; Срвн. тук и цифрите, които се дават от следващите автори, на които се позоваваме. За числеността на войските и споровете по тях срвн. Матанов, Хр. Р. Михнева, От Галиполи до Лепанто. С., 1988, с. 123.

15. **Fueter, E.** Histoire de l'historiographie moderne. Paris, 1914, p. 60–62.

16. „Великият магистър", т. е. началник на ордена на Родоските рицари, който преговарял с крал Сигизмунд, бил Фердинанд де Хередиа. Но той умира междувременно и е заместен от Филип дьо Найак, за когото тук очевидно става дума. Вж. Poutiers, J. C. Op. cit., p. 90 и посочената литература.

17. L'Abrege des Annales Ecclesiastiques de l'eminentissime cardinal Baronius, fait par Henri de Sponde, mis en francais et continue jusqu'a la fin de 1635 par P. Coppin. Paris, 1636–1655. 4 parties en 3 vols.

18. Continuation des Annales ecclesiastiques du cardinal Baronius, composee en latin par Mre Henry de Sponde, eveque de Pamiez, jusques en l'annee 1640. Divisees en trois tomes. Mises en francois par Pierre Coppin, Docteur de Theologie de la Fac. de la Fac. de Paris, cure de Notre-Dame du Val al lez Paris. Et par luy continuees jusques a present. t. 2. Depuis l'an 1378 jusques a l'an 1516. Paris, 1654, p. 79.

19. Continuatione degli annali ecclesiastici fatta da Odorico Rinaldi Trivigiano. Prete della Congregatione dell'Oratorio di Roma che comincia dall'anno 1198 ove termino i suoi il cardinal Baronio. Roma, 1683, p. 509.

20. Историја Српског народа, II, 1982, 47–68; Матанов, Хр., Р. Михнева, Цит. съч., с. 88–89.

21. **Davity, P.** Les Etats, Empires et Principautes du monde. Paris, 1660, p. 1171–1172.

22. **Шарл Дюканж**, Византийска история. История на империята на Константинопол. Предговор, съст. на старофр. текст Р. Заимова, превод и съст. на латинския текст М. Кискинова. Ред. и коментар В. Тъпкова–Заимова. С., 1992, с 74–754, 189.

23. **Матанов, Хр. Р. Михнева**, Цит. Съч., с. 97 сл.

БИТКАТА ПРИ НИКОПОЛ В ИСТОРИЧЕСКОТО СЪЗНАНИЕ НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ БЪЛГАРИ

Пламен Митев

През XVIII и началото на XIX в. познанията на възрожденските българи върху собственото им минало са били крайно оскъдни. Само един много ограничен кръг от хора и то най-вече измежду формиращата се по това време българска интелигенция, са проявявали по-траен и осъзнат стремеж към изучаване и популяризиране на родната история. В този смисъл не би трябвало да учудва обстоятелството, че през периода на Ранното възраждане малцина българи са знаели каквото и да било за битката при Никопол от 1396 г. Дори Паисий Хилендарски – родоначалника на възрожденската ни историопис, не споменава в своята „История славяноболгарская" нищо за Никополската битка, въпреки че в отделни текстове говори за похода на Баязид срещу влашкия войвода Мирчо, за гибелта на Крали Марко, за трагичната съдба на Шишман и Срацимир – все събития, близки по време или свързани със Сигизмундовия поход от 1396 г.

Всъщност, почти до края на XVIII в. информацията за Никополската битка е била трудно достъпна за тогавашните просветени българи, тъй като наративните податки за нея, съдържащи се в отделни повествования, жития или приписки, били пръснати из различни ръкописни сборници и сбирки, а обобщаващи исторически съчинения, в които да се обхване цялостно завоевателната политика на Баязид спрямо българите, все още липсвали. Единствените изключения в това отношение са може би „История на България" на Блазиус

Клайнер и „История во кратце о болгарском народе словенском" на иеросхимонах Спиридон.[1] Но и за двамата самоуки историци, които включват в съчиненията си и разказ за Никополската битка, е наложително да се направят поне две уговорки:

1. Францисканският монах Блазиус Клайнер не е българин по рождение и в този смисъл неговата представа за битката от 1396 г. не може да бъде показателна за историческата памет на самите възрожденски българи. Действително, по времето когато завършва своя труд, той е лектор по богословие в българския манастир „Св. ап. Петър и Павел" в Алвинц[2] и е подтикван от благородното желание да даде на българите католици една цялостна представа за тяхното минало. В неговия поглед обаче, в неговите оценки за отделните събития, включително и за похода на Сигизмунд през 1396 г., прозира еврокатолическото светоусещане за сблъсъка между Изтока и Запада, а от тук и за мястото, и за ролята на българите в конфликта между кръста и полумесеца.

2. Втората уговорка се отнася до обстоятелството, че и „Историята" на Блазиус Клайнер, завършена през 1761 г., и Спиридоновата „История во кратце", завършена в молдовския манастир Нямцу през 1792 г., остават, дори след Освобождението, твърде дълго време в ръкописен вид, което осезаемо стеснява тяхното разпространение. Наистина, „История во кратце" има един препис от 1819 г. – Габровският препис, но и той е бил достъпен само за ограничен кръг от читатели.[3]

Въпреки направените уговорки обаче, и двете съчинения представляват интерес за настоящата тема, защото в тях фактически се залагат основните параметри на историческата визия на възрожденските българи за Никополската битка. Още повече, че текстовете на Бл. Клайнер и особено на Спиридон са били широко използвани или почти дословно компилирани от по-късни български автори.

Любознателните читатели на труда на Блазиус Клайнер например, са имали възможност да се запознаят с едно подробно описание на събитията свързани със сформирането на кръстоносната коалиция начело със Сигизмунд, с похода до Никопол и с хода на самата битка, със съдбата на победените и с последиците за балканския свят от успеха на османците. Специално внимание в текста се отделя на причините за разгрома на унгарския владетел, като се акцентира върху дрязгите между френските рицари и унгарските пълководци, тъй като според Бл. Клайнер, катастрофалното поражение на християнската армия настъпва в резултат на паниката обзела лагера на Сигизмунд след като французите започнали ръкопашен бой, а техните коне се втурнали в безредие назад. „Маджарите – пише францисканският монах, помислили, че французите са избити до крак, паднали духом и мислили повече за бягство, отколкото да се притекат на помощ на съюзниците си.[4]

За разлика от Бл. Клайнер, разказът на иеросхимонах Спиридон за Никополската битка е по-кратък, но тонът му е много по-обективен. Нещо повече. Тексткритичният анализ на „История во кратце“ показва, че фактологическата информация за хода на османските завоевания на Спиридон осезаемо се доближава до изложението в българската анонимна хроника от XV в. Това на практика означава, че българският иеросхимонах пресъздава хода на събитията от есента на 1396 г. и атмосферата на самата Никополска битка по преки и автентични домашни свидетелства.

По сходен начин Никополската битка се интерпретира и в „История разных славянских народов, наипаче болгар, хорват и сербов“ на Йован Раич, издадена на руски език през 1795 г. и намерила широко разпространение из българските земи. Само до 1811 г. тя е била преиздавана три пъти, а през 1844 г. Петър Сапунов я отпечатва в Букурещ и на новобългарски език. За влиянието на „Историята“ на Йован Раич можем да съдим по обстоятелството, че поради липсата на български учебници, книгата на Й. Раич се е използвала във взаимните училища като пособие по история чак до 40-те години на XIX в.

През втората и трета четвърт на миналия век интересът на възрожденските българи към родната история видимо нарастнал. Познанията върху кръстоносния поход на Сигизмунд обаче останали твърде скромни и единственият източник, по който можем да добием повече яснота за представите, които са битували сред тогавашното българско общество за битката при Никопол се явява учебникарската книжнина.

По онова време, за нуждите на историческото образование и различните степени на българското възрожденско училище се използвали около 40–50 учебника, които могат да се групират в три основни направления: българска история, всеобща история и история на Османската империя. От съдържателна гледна точка, преобладаващата част от тези учебници са били компилативни или преводни текстове, направени по руски, сръбски или френски издания.

На най-голяма популярност измежду учебниците по българска история са се радвали „Царственика“ на Хр. Павлович, историите на Захари Княжевски, на Добри Войников, на Драган Цанков, Д. Душанов, Д. Манчев. От всички тези учебници, само в три – на Хр. Павлович, Д. Войников и Д. Душанов, на Никополската битка е отделено място. При това, в „Царственика“ на Христаки Павлович почти дословно е преписан текста от „История во кратце“ на иеросхимонах Спиридон, а в останалите два учебника информацията за похода на Сигизмунд е събрана в по две–три изречения.

Добри Войников например, пише следното: „В това време, Западните сили поискаха да възпрат успехите на Османското оръжие, та проводиха Маджарс-

кий крал Сигмунда сас силна войска за в България против Баязита. Сигмунд преминал Дунав и удари на турците, но в боя при Никопол Баязит и него победил, оттука султанът нападна на Страшимира, та подчини под властта си и моя Българский Народ“[5]

В „Кратката българска история“ на Д. Душанов пък, която е изготвена под формата на въпроси и отговори, за Никополската битка е записано следното:

„Питание. Ами след като разбили и Шишмана какво станало?

Отговор. Западните царие поискали да въспрът успеха на Османското оръжие, та пратили в България срещу Султана Баязита Маджарския крал Сигизмунда, но Султанът победил и него при Никопол (1396 л.), па после се възвил, та разбил и Страшимира, и тъй България цяла, освен някои места, что държели още в свобода Българските князове Владислав и братовчед му Георгий Страшимир, испаднали в ръцете на Османските султани.

Забележка. С завръщането на Европейските войски, мнозина от падналите вече българи, особито ученните отишли с тях в Европа...“[6]

В подобен кратък обем Никополската битка от 1396 г. се третира и в учебниците по всеобща история, но с тази разлика, че техните автори акцентират върху коалиционния характер на Сигизмундовия поход и върху евробалканските последствия на неговата катастрофа при Никопол. Характерен пример в това отношение е текстът на Йоаким Груев включен в „Кратка всеобща история“, издадена в Цариград през 1858 г.:

„Удивление и ужяс – пише Груев, обладали всички народи европейски за успехите на турското оръжие оръжце у Европа и Азия. Римский папа и Маджарский цар Сигисмунд повдигнали Западна Европа на нов кръстоносен поход против турците. Много рицари и народ из Франция, Германия, от Тевтонския и Йоанитския

орден събрали се под пряпорците на Сигисмунда, който стоял със своите маджари и влахи при Никопол, но тая отбрана Европейска войска страшно биде поразена (1396) при моя град от Баязита, който след това порази Венгрия, Босна и Тесалия и после обрънал оръжието си и въз Цариград.“[7]

Още по-подробно събитията от края на XIV в. се предават в учебниците по история на Османската империя. Най-често тези учебници са били съставяни на основата на буквални преводи или компилативни заемки и преработки на различни популярни чужди издания, задължително одобрявани от официалната турска цензура. Сред използваните в българските възрожденски училища учебници по османска история, най-популярни са били „История на Османското царство“, отпечатана от Й. Груев през 1872 г. в Одрин и „Съкратената османска история“ на Ст. Бобчев, издадена през 1871 г. в Цариград от Българското печатарско дружество „Промишление“.

И в двата учебника на Никополската битка се отделя значително място, като и Йоаким Груев, и Стефан Бобчев се опитват да представят в детайли обстановката в навечерието, по време и след Сигизмундовия поход. Специално внимание се отделя на подготовката на кръстоносната коалиция, на хода на самото сражение, на отзвука от победата на Баязид. При това, в разказите и на двамата се забелязват редица нюанси, които не се срещат в нито едно друго учебно пособие използвано от възрожденските българи до Освобождението.

Така например, Йоаким Груев акцентира върху тактиката на Баязид и върху отзвука от Никополската победа сред тогавашния мюсюлмански свят. „Сигизмундовата войска – пише той, превзела няколко градове, направила голяма поразия по България и обсадила Никопол. Баязид бързо застигна и изненадейно нападнал въз съюзниците. Войските му азаб и спахиите ис-

първо не могоха да устоят срещу буйний напор на християнските войници и са потеглиха; Сигизмундовата войска ги прогони доста надалеч от бойното поле, но там изеднъж я загащиха и натиснаха 40 хил. еничери и други войски и тя се испоплаши та удари на бяг."

„Тая лъскава победа – продължава Й. Груев, стана скъпа на Баязиду; на Никополский бой, казват загинали до 80 хил. османлии, но с тая победа ся свърши и уздрави покорението на цяла Блъгария. Египетският халиф дал Баязиду титла „Султани оклъми Румъ", а пък емира на Бухара му препасал сабя и го насърчил да ради за увеличение на държавата."[8]

Стефан Бобчев от своя страна поставя акцент върху ролята на Баязидовите съюзници – сърби, гърци и бошняци, като подчертава, че „най-много" за неговата победа при Никопол „спомогнала помощта на сръбския деспот, който като видял, че турците начнали да се отеглят, прибързва със своите 5 000 храбри и отбор момци."[9]

Специално внимание Ст. Бобчев отделя и за аргументиране жестокостта на Баязид спрямо победените християнски рицари. Според Бобчев, след решителната победа турският султан посетил бойното поле и когато съгледал убитите си около 60 хиляди войници, пролял сълзи от тъга и се заклел да си отмъсти страшно. Десет часа продължило клането на заловените пленници и едва когато гневът на Баязид се уталожил, той разрешил оцелелите да се поробят, а покъсно и откупят срещу 200 хиляди златни дуката.

Направеният дотук общ преглед на съществуващата във възрожденската историческа книжнина информация за Никополската битка от 1396 г. позволява да се открояят три основни извода.

Първо – Като цяло, споменът за Никополската битка заема твърде скромно място в историческата памет на възрожденските българи, а самата представа за драматичните събития около похода на Сигизмунд през 1396 г. се изгражда продължително и твърде фрагментарно.

Второ – Единственият сигурен източник, по който доосвободенските поколения българи са можели да получат някаква, макар и минимална информация за Никополската битка се явява учебникарската книжнина. В учебниците по история обаче, било под влияние на официалната цензура или поради самоограничението на самите съставители на този род литература, кръстоносният поход на Сигизмунд се предава твърде схематично, а авторовите интерпретации на тези събития варират от прокатолическите до откритите проосмански оценки. Интерес в това отношение представлява обстоятелството, че в редица учебникарски издания се застъпва тезата, че Сигизмунд и неговите коалиционни партньори действат през 1396 г. не като съюзници на българите срещу турците, а като завоеватели. Още Йован Раич формулира схващането, че Сигизмунд обсадил Никопол защото предявил претенции към завоюваните от Баязид територии, тъй като те по право принадлежали на унгарската корона. Петдесетина години след Раич, Захари Княжески завършва разказа си за трагичната гибел на Търново и Видин с твърдението, че „венгерските крали̇ове няколко пъти са старали да покорят България за себе си", но всичко това „останувало всякога без файда". В учебниците на Йоаким Груев пък, основният мотив на Сигизмунд да предприеме похода си се свежда до завистта му към бляскавите и шумни победи на Баязид.

Трето – Прави впечатление, че представата на възрожденските българи за Никополската битка се формира под влияние на компилативни съчинения, отразяващи позициите на тогавашната западноевропейска историопис или на руската славистика. Всъщност, след иеросхимонах Спиридон и буквално преписалия го Христаки Павлович, нито един български автор, писал за похода на Сигизмунд не проявява интерес към издир-

БЕЛЕЖКИ

1. **Клайнер, Бл.** История на България от Блазиус Клайнер съставена в 1761 г. С., 1977; История во кратце о болгарском народе словенском. Сочинися и списася в лето 1792 Спиридоном иеросхимонах. С., 1900.

2. Дн. Винцул де-жос. Румъния.

3. **Гюзелев, В.** Габровският сборник от 1819–1825 г. и неговото значение за нашата възрожденска културна история.В: Юбилеен сборник. 100 години музейно дело. Габрово, 1986, 30–37; Райков, Б. Христова. Опис на славянските ръкописи в Габрово. Изв. НБКМ, 20 (26), 1992, 228–230.

4. История на България от Блазиус Клайнер..., с. 138

5. **Войников, Д.** Кратка българска история. Издание първо. Вена, 1861, с. 182

6. **Душанов, Д.** Кратка българска история по питание и отговор. За първоначалните училища. 1870. (до Освобождението, учебникът на Д. Душанов претърпява три издания, съответно през 1870, 1872 и 1874 г.)

7. **Груев, Й.** Кратка всеобща история. Цариград, 1858

8. **Груев, Й.** История на Османското царство. Едрене, 1872, 26–27

9. **Бобчев, Ст.** Съкратена Османска история. Издава се от Българското печатарско Дружество „Промишление". Цариград, 1871, с. 40

ОПИТ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА КАТОЛИЧЕСКИ ЕПИСКОПИИ ВЪВ ВИДИН И ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ
(60-те години на XIV век)

Бистра Николова

Не е излишно да припомним предисторията на събитието, защото тя бележи пътя, по който Римската църква стига до необходимостта през XIV век да учреди свои епископии на българска територия.

Когато през 1204 г. Римската и Българска църква сключват уния, нито една от двете страни не поставила като условие преминаването на православните българи към католически обряд и изобщо промяна на обряда. Даже за приелите унията православни български епископи не може да се твърди, че променили своето богослужение. Това били епископите на Велбъжд, Преслав, Скопие, Призрен, Ниш, Видин, Браничево, по-сетне Белград, разбира се Търновския архиепископ.[1] От тях двама получили от папа Инокентий III митрополитски ранг и титла архиепископ – този на Велбъжд и Велики Преслав[2]. Макар на практика, те всички да признали върховенството на папата в качеството си на суфрагенти на примас Василий, не била извършена персонална подмяна в епархиите им. Папата не помазал нови лица на униатските катедри, а потвърдил и издигнал в ранг довчерашните православни духовници. От църковно-юридическа гледна точка това променило статута им на православни престоли и ги превърнало във висши служители на униатска църква признаващи административната власт на апостолическия престол. От морална гледна точка, тяхното положение на униатски пастори на православно паство, изглеждала твърде двойствено и несигурно. Тези факти не следва да се подценяват с оглед отношението на православния свят и не-

говите поместни църкви към Българската им посестрима. Но сякаш ред вътрешни и външни причини пречили на остротата, с която едно такова отстъпление от православието могло да срещне остро неодобрение на Изток. На първо място унията не засегнала част о тях, които принадлежи към илирийските провинции. Ред престоли като Дръстър, Средец, Мъглен и др. останали извън сключената уния, или по политически или, по чисто верски съображения. Това административно раздвоение на българския църковен диоциз намалявало ефекта от унията и евентуалните последици, които църквата могла да понесе в случай на тоталното ѝ преминаване под юрисдикцията на папата. Възможността за порицание на действията на българския архиепископ и цар били сведени до минимум и поради състоянието, в което се намирала Византийската империя и нейната патриаршия след април 1204 г. Едно по-късно отражение и преценка на тези събития дават два документа от началото на XIII век – Писмото на архиепископ Димитър Хоматиан до митрополита на Корфу и писмо на екзарх Христофор. В първото между другото се споменава, че българският патриарх бил въведен в достойнството си от римския папа, но не откриваме укорни думи към него, а оправдание за епископите, които той бил избрал[3]. В писмото на Христофор, което третира условията за възобновяване на общението между византийска и български църкви този въпрос е отминат с мълчание[4]. Липсата на остър тон, или премълчаването на унията, може и да е дипломатически език, възприет в момент на преговори по канонични въпроси, но при всички положения отразява официални гледища в Никея и Охрид през 20-те и 30-те години на XIII век по въпросите на унията между Рим и Търново. Всичко това говори за ограничения ѝ ефект върху източноправославния свят и сравнително лесното преодоляване на нейните последици.

Скъсването на унията означавало прекратяване на всички пълномощия на Римския трон върху българ-

кия диоцез. Това било формалният край на една фактически несъстояла се акция за приобщаване на българите към католическата църква. Обречена на неуспех, поради политическия си умисъл, тя засегнала и ангажирала върховете на светската и духовна власт на средновековното българско общество. Многохилядните поданици на българската корона така и си останали далеч от униатството. Католическо население през XIII век не се появило, което обезсмисляло наличието на съответстващите му енории[5].

Неуспехът на унията не пресушил интереса на Рим към българските земи, който почивал на трайната икуменична политика на папите. Връзките между тях станали епизодични и едва около Лионския събор от 1274 г., те бележат по-интензивен характер в контекста на общото раздвижване на контактите на Югоизточна Европа и Запада.

През XIV в. се отбелязва един нов етап на взаимоотношенията между България и куриятa, които са еволюция към по-многообразно въздействие на католицизма върху народите на Балканите, съчетаващ различни средства за разпространенията си. Сега инициативата разделяли папата, духовните ордени (главно францисканците–миноритi), западните търговци и Унгария. Целите на папската политика оставали непроменени – приемане на католическата вяра както от църквата като цяло, така от представители на властта и от населението. Нов момент в папската политика обаче бил опитът да се създаде местна католическа администрация и открият католически епископии в българските земи.

На практика до 1365 г. Рим нямал повод да разполага на българска територия своите структури. Нито едно представително лице в България не приело католическата вяра (известна сигурност съществува относно майката на Иван Александър)[6], отсъствало компактно българско население от католици.

Обстановката се променила качествено когато унгарския крал Людовик I Анжу през лятото на 1365 г. завладява Видин и областта му. Наред с административното и стопанско приобщаване на областта към Унгарското кралство, начева активна политика на доброволно и насилствено покатоличване на населението на района. В пълно съгласие с двора в Авиньон францискански монаси от Италия, Босна и Унгария покръстват 200 000 българи, което число ако е вярно, означава, че тяхната мисионерска дейност засегнала цялата земя подвластна на Иван Срацимир[7]. Акцията по покръстването не приключила през 1365 г., но продължила и в следващите години. В 1368 г. папа Урбан V (1362–1370) изказал задоволството си от действията на миноритите по покръстването на еретици в България, Сърбия и Босна[8]. Появата на компактни маси от католици в православния диоцез на Търновската патриаршия дало основания на папата на пристъпи към учредяване на католическо църковно управление за своето българско паство. Основание да смята така ни дават два документа от папската канцелария в Авиньон, които до сега не са използвани в нашата историография.

Под 13. септември 1365 г. в Авиньон в актите на папа Урбан V са заведени едно писмо–молба и второ по повод на събития засягащи България, които отразяват новият етап в политиката на папството спрямо българите.

Първият документ фактически предава молбата на францисканеца Петър Николай до папския престол и Генерала на миноритите и крайното решение по този повод. От него се разбира, че брат Петър Николай е бил избран, утвърден и помазан за Сикандиенски епископ от епископа на Видин (episcopus Bugdunen.). Той моли светия престол да получи потвърждение за получаването на това епископство. Ако това не е по волята на папата, той се казва в писмото, ще откаже

от своето епископство и при положение, че генерала на Ордена го приеме желае да се върне на стария си пост. Взетото решение гласи той да се върне в Ордена, след като се откаже от назначението и избора си[9]

Вторият документ хвърля по-изобилна светлина върху предисторията на случката. Това е писмо на папа Урбан V до Генерала на миноритите – Марко от Витербо. От него разбираме, че казусът се отнася до францисканеца брат Петър от Варадино (Трансилвания). Името на Видинския епископ било Йоан. Същият този твърдял, че Сикадиенската църква, която се числяла към диоцезът на Преслав в България, била от дълго време вдовстваща. Затова той избрал Петър от ордена на миноритите за нейн глава. Епископ Йоан си позволил това действие в качеството си на пълномощник на Елия, архиепископ на Преславска митрополия, за което получил власт със съгласието на същия. Нататък в писмото се съветва Генерала как да постъпи с Петър[10].

Сведенията, които черпим от двата документа изглеждат колкото ясни, толкова в някои отношения пораждат въпроси и проблеми.

Няма никакво съмнение, че към 1365 г. в България е имало две католически епископии със седалища във Видин и Велики Преслав. Очевидно е, че по същото време се дискутирало наличието на подчинена на Преслав трета епископия известна като Сикадиенска. Има относителна яснота и относно казуса Петър Николай, професор в Ордена на францисканците в Трансилвания, избран и посветен за епископ на тази епископия. От тук насетне започват въпросите и проблемите, свързани със сведенията на двата документа.

На първо място стои проблемът кога са образувани двете епископии. Преки сведения двата документа не дават. Наистина датата им е 1365 г., но това още не е отговорът. Единственият сигурен извод, който може да се направи е, че към есента на 1365 г. Видинс-

ка и Преславска епископии са вече факт и имат свои избрани епископи. Дали обаче това означава, че те са основани през същата година? Има ред съображения, които насочват към нея. Преди тази дата няма данни за наличие на католически епископии в България, независимо от сведенията които дава папската канцелария за активността на монаси от Запад в българските земи[11]. Както вече изтъкнах, отсъства и фактическа причина за тяхното основаване – наличие на католическо българско население. Покатоличаването на част от българите във Видинска област дава всички основания да се учреди църковна администрация за управление на духовните дела на тези хора. От друга страна желанието на францисканците да увеличат многократно своето присъствие в района (до 2 000 души), даже идеята да изградят тук свой манастир[12], показва намерението им да се установят трайно в българския северозапад. Това още повече подсилвало нуждата от създаване на местна църковна организация за католиците в района. От тези съображения може да се предположи, че Видинският епископат е бил учреден след завладяването на града от унгарците с цел управление на католическото духовенство, монашество и паство в областта.

Значително повече проблеми има около въпроса с годината на учредяване на католическата катедра за Велики Преслав. Нейн глава бил Елия, който носил архиепископска титла, а самият престол имал статут на митрополия. От втория документ се разбира, че той прехвърлил правото си на избор на подвластни епископи върху Йоан. Следователно въпросният Елия в 1365 г. не е влизал в своите функции. Коя може да е причината? Загадките и въпросите нарастват, когато разбираме, че Петър–Николай бил посветен за Сикандиенски епископ, не във Видин, не в България, а във Венеция[13]. Какво следва от това с оглед положението на Елия? Или той не е извършил посвещението, защото избраникът не е бил в България, или Елия е номинален митрополит на Преслав, избран във връзка с перспективата да се възобновят католическите престоли в България през 1365 г., но той така и не влязъл във функциите си. Това последно предположение изглежда най-правдоподобно. В двата документа никоя от страните в казуса не оспорва основанията за прехвърлянето на права от Елия върху Йоан. Следователно, тази стъпка е била законно осъществена през 1365 г. За разлика обаче от Видинския пастир, който имал свое паство, преславският католически епископ имал повече номинален статут, отколкото реални възможности за дейност. Тогава коя е причината да се учредява митрополия във Велики Преслав, място където знаем, че не е имало католическо население?

Че тази епископия е била католическа, говорят ред доказателства. Православният трон в Преслав имал статут на митрополия, но няма данни неговият глава да е носил титла архиепископ. Напротив, униатският митрополит на Велики Преслав във 1204 г. имал право на този статут и титла. Така, че Елия възглавил през 60-те години на XIV в. възстановената в прототронния град униатска епархия от XIII в. Проблемът е дали сега тя е променила църковно-юридическото си положение, превръщайки се в католическа, подчинена на Рим с помазан оттам архиепископ. Йоан, един безспорно католически прелат, показва еднаквостта в статута на двамата висши духовника. За разлика от видинския си събрат, Елия обаче останал далеч от проблемите на своята епархия поселена изцяло от православно население и ги поверил на стоящия по-близо до България епископ Йоан.

Третият неясен момент в нашите сведения е свързан със Сикандиенския престол. Историята около него бих казала изглежда малко криминална. От титулите на двете писма се изяснява, че въпросната епископия, която се намирала на Изток (т. е. в Преславс-

кия диоцез), нито била известна, нито съществувала[14]. Въпреки това, Йоан гарантирал пред Петър одобрението на избора му като епископ на Сикадиен от по-висока инстанция (визирайки вероятно папата) без, както се оказало в последствие, да е получил нужното разрешение. В посвещаването на Петър бил замесен и епископа на Кастелано Николай Морозини, викарий на неназован престол[15]. След като се убедил в легендарността на Сикандиенския трон, а още повече че процедурата по интронизацията му не почива, нито на подкрепа, нито на одобрение свише, Петър взел най-примирителна позиция. Той се съгласил да се отрече от и без това несъществуващата катедра и титла, и да се върне на старото си място в ордена на миноритите. От къде се появява тази Сикандиенска епископия? Дали тронът не е съчинен от Йоан в старанието му да упражни дадените му права върху Преславския диоцез? Може пък да е бил заблуден от невярна информация. Не желая да се впускам по пътя на несигурни и трудно доказуеми предположения. Въпреки това ще обърна внимание на едно обстоятелство. Велики Преслав в териториално отношение, съпоставен с административната номенклатура от V–VI век, принадлежи към диоцеза Долна Мизия (Втора Мизия). Митрополитски град тук е Марцианопол, подчинени епископии – Дорусторум, Трамариск, Аниария, Сексагинтаприста, Одесос, Абритус, Никополис ад Иструм, Палестини и загадъчната Зекедепа (των ζεκεδεπ–ων)[16]. Този топоним е известен единствено от Нот. № 1,2 по Ж. Дарузес и може би е идентичен с Ζικιδεβα, Συκιδαβα на Прокопий[17]. Дали обаче в 60-те год. на XIV в. някой е правил връзка между и Sycadien е само хрумване, което не може да има отговор по много причини. Така или иначе в Авиньон установили липсата на престол с такова име в диоцеза на Преслав и разпоредили връщането на Петър в Ордена.

Накрая може ли да кажем, че Йоан е резидирал във

Видин. Натоварването му с функции да надзирава и избира епископи в Преславска епархия, както и обстоятелството, че той го прави, говорят в полза на това, че е бил действащ епископ на Видин с отношение към делата на църквата в Българския диоцез. Друг е въпросът както е правил в 1365 г. във Венеция.

Колко време са просъществували двата трона? Така както нямаме данни за наличието им преди 1365 г., така не разполагаме със сведения за тях след тази дата. Обстоятелствата, при които са създадени предопределят ефимерното им съществуване. След връщането на Видинска област на Иван Александър през 1369 г., и кървавата разпра с францисканските монаси от Видин[18], епископът в града и трона на Елия вероятно имат същата съдба както на този на унгарската администрация там.

Заплетената история около несполучилото епископсване на Петър–Николай ни разкрива една непозната и нова страница от папската политика спрямо България през втората половина на XIV в. В резултат на завоеването от унгарската корона на Видинската област отслабват позициите на българската патриаршия в нея, след покатоличване на част от населението ѝ. Това дало право и основание на папския трон да пристъпи към разкриване на католически епископии във Видин и Велики Преслав, като израз на надеждата и намеренията му да разшири в бъдеще своето административно присъствие в България. Това е първият опит на папската курия да учреди свои епископии на българските земи през Средните векове.

ПРИЛОЖЕНИЕ:

№ 83

Епископът на известния Сикандиенски диоцез (diocesis Sycadien.) известява за назначението си извършено от епископа на Бугдуненския диоцез (Bugdunen dioecesis).

13 септември 1365

Смиреният и предан говорител, Вашият брат Петър Николай, предварително избран, утвърден и помазан за Сикадиенски епископ (in episcopum Sycadien) от достопочтенния отец господин епископ на Бугдуненския диоцез, който обаче не притежава власт за това, умолява Ваше светейшество да го удостоите с предоставянето на някакъв знак или писмо от Ваше светейшество, та той да може да се появи пред св. Престол и Ваше Блаженство, като се нарича епископ и истински католик, за да получи потвърждение за получаването на това епископство. В случай, че на Ваше Светейшество не се понрави да извърши гореказаното, то той тогава би желал и предлага да се откаже от реченото свое Сикандиенско епископство и ако това се понрави на Генерала на Ордена да се откаже от поста си, та генералът на Ордена да го приеме, без да пречи на гореказаното, на предишния му пост в речения орден по достоен начин и без каквито и да било пречки, трудности и смущения, понеже самият той беше избран, утвърден и помазан за епископ на реченото Сикандиенско епископство във Венет., без разрешението на упоменатия свой Генерал, но от друга страна без измама, беззаконие необходими за това и чрез възможностите и изпълнителите.

Да се нареди на Генерала да го приеме, когато се откаже от назначението и избора си.

Без друго разглеждане.

Да бъде.

Дадено в Авиньон, през септемврийските Иди, година трета.

№ 83а

Епископ, определен за източния диоцез, не получава никакъв диоцез, понеже диоцезът за който е бил определен не съществува.

13 септември 1365

Поздрав и т. н. на любимия син Генерала на Францисканския орден.

Благочестието на Майката – Църква е навикнало да не затваря никога обятията си за стичащите се смирено към нея синове, след като е проявила своето милосърдие. Понеже петицията, изложена пред нас от достопочтения наш брат Петър Варадински, който не е епископ на никоя църква, съдържаше че някога нашият достопочтен брат Йоан, епископ на някоя църква, епископ Бугдуненски (episcopus Bugnunensis) претендиращ с недостатъчни основания, че Сикандиенската църква (ecclesia Sycaddien.) за която се твърди, че спада към Преславската провинция (provincia Pristalven.) в България, по това време е била без епископ и толкова дълго е вдоствала, че управлението ѝ е било поверено на самия Йоан, тогава пълномощник на достопочтения наш брат Елия, архиепископ на Преславската митрополия, без някакво друго предупреждение, чрез власт която му била предадена, както твърди гореказания архиепископ, а той е избрал за Сикандиенски епископ реченият Петър, професор от своя Орден на братята миноритии, като гарантирал пред речения Петър одобрение за този избор, без да е искано или получено разрешение от никой негов началник. Същият Бугдунеунски епископ потвърдил самия избор и определил фактически личността на речения Петър за тази църква. И той го посветил във Венеция (Venetiis) с разрешението на любимият Ни син и Наш достопочтен брат, Генералният викарий и епископ Кастелански, съобразно обичаите на Римската църква. По този повод от страна на речения Петър постъпи смирена молба, при положение, че не може да остане законно в архиерейски сан, да се погрижим за нещата свързани с положението му. И така Ние, ако и да укоряваме необмислената безрасъдност по отношение на напускането от страна на Петър и останалите, като отношение на напускането от страна на Петър и останалите, като желаем все пак с това да не се създаде завинаги възможност за отправяне на хули и да се дамгоса клеймо

върху тебе и обичания твой Орден, сме склони чрез тези молби да проявим по-скоро благост, отколкото непреклонност и нареждаме на Твое тайнство чрез апостолически документ да приемеш когато и да е този Петър, така смирено желаещ да се върне в гореказания Орден, в самия Орден и на мястото, което ти определяш и в положението, в което самият Петър е бил по време когато са били извършени тези постъпки и да се погрижиш да бъде приет и допуснат и да се спаси като му бъде наложено наказание, съобразно твоите виждания, за гореказаните прегрешения и да направиш така, че да бъде въвлечен в искрената милост божия, както е бил и преди. Аз имам грижата този Петър да не ползва архиерейско достойнство или длъжност.

Дадено в Авиньон на септемврийските Иди, година трета.

БЕЛЕЖКИ

1. ЛИБИ III, 335–337, 375: ЛИБИ IV 44–45.

2. ЛИБИ III, с. 337. За получаване на длъжността архиепископ – Пак там с. 340, 343-с писмо папа Инокентий III изпратил на Атанасий от Велбъжд и Сава от Велики Преслав палиум за архиепископската им власт, в Делата на папа Инокентий III пише, че папския капелан Йоан поставил двама митрополити в България – на Велбъжд и Преслав – Пак там с. 373–374, 375.

3. **НИКОВ П.**, Принос къ историческото изворознание на България и към историята на българската църква. – Сп. БАН, XX, 11, 1921, с. 47.

4. **НИКОВ П.**, Църковната политика на Иван Асен II.– БИБ, 3, 1930, 3, 84–85.

5. В историографията се сочат някои белези, които според авторите им свидетелстват за присъствие на католически обряд в литургията на църквата след 1204 г. Обикновено се сочи архитектурата на църквата „Св. Петър и Павел“ в Търново, чието име и елементи в строежа ги карат да виждат католическо влияние. Тези мнение обаче не се споделят категорично от медиевистите. Още примери в Д. МИТОВА–ДЖОНОВА Архитектурни паметници в Перишки окръг. С. 1983, 43–44.

6. **ДУЙЧЕВ ИВ.**, Неиздадено писмо на папа Бенедикт XII до майката на цар Иван Александър. –ИБИД XIV–XV, 1937, 206–210. Писмото е от 15 юли 1337 г.

7. **DUJCEV I.**, Il francescanesimo in Bulgaria nei secoli XIII et XIV. – In: Medioevo bizantino – slavo, I, Roma 1965, 414–417.

8. В 1368 г. братята миноритu – Йоан от Рено и Андрея от Перуджа съобщили на папа Урбан V за покръстването на много схизматици (разбирай православни) в България, Сърбия и Босна; Acta Urbani P. P. V. Fontes ser. III, vol. XI. Al. L. Tautu. Vaticana, 1964, №148, 245–246.

9. Acta Urbani P. P. V. № 83, p. 136.

10 Ibid. № 83a, 137–138.

11. **DUJCEV I.**, Op. cit. 399–413.

12. **FERMENDŽIN E.**, Chronicon observantis provinciae Bosne Argentinae, ordinis s. Francisci Seraphici. – Starine XIII, 1890, p. 9; **I. DUJCEV** Op. cit. 415–416.

13. Acta Urbani p. 136, 137.

14. Ibid, p. 136, 137.

15. Ibid, p. 137.

16. **DARROUZÈS J.**, Notitae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae. Paris 1981, p. 213–448. p. 227–516.

17. **PROCOPII CAESARIENSIS**, Opera omnia. v. III, 2, IV, 11 ЛИБИ I, с. 16.

18. **FERMENDŽIN E.**, Op. cit. p. 11; I. DUJCEV Op. cit. p. 421.

ФОРМИРАНЕ НА ЦЕНТРАЛНОТО И ПРОВИНЦИАЛНО УПРАВЛЕНИЕ В ОСМАНСКАТА ДЪРЖАВА В КРАЯ НА XIV И НАЧАЛОТО НА XV в.

Александър Антонов

Изграждането на османската централна и провинциална администрация се извършва в хода на продължителна военна експанзия, както в Мала Азия, така също и на Балканите. Постепенното формиране на силен централистичен модел на управление променя военната организация и традиционните за тюрките форми на управление. В българската историопс тези проблеми се интерпретират епизодично, като особено внимание се отделя предимно на османската военна организация и последиците от завоеванието, които предопределят за следващите пет века съдбата на българите[1]. До голяма степен, като основна причина за бързите османски успехи на Балканите се изтъква техният централизиран модел на управление, особено силно изпъкващ на фона на балканската разпокъсаност.[2] Силната султанска власт априори се приема като даденост, като почти не се разглежда еволюцията на султанската власт в контекста на прехода от пограничния бейлик към държавата.

Османските хроники дават твърде много сведения за изграждането на управленската система, военната организация и най-общо казано – разкриват динамиката на процесите, довели до сравнително бързото формиране на ясно определни структури на управление, разграничаващи правата и пълномощията на различните органи на властта[3]. Много често единствените извори, даващи сведения за изграждащите се управленчески структури в османската държава са ранните османски хроники, менакиб-наме-

тата и вилает-наметата. Внимателният им анализ разкрива трудния път, извървян от султанската институция в нелеката борба за надмощие с другите властови центрове, свързани с послужебната и родова аристокрация.[4]

Формирането на османския управленчески модел включва различни елементи от тюркската и ислямската управленска традиция. За разлика от държавното управление на селджукската държава и другите малоазийски бейлици, където властта е свързана с колективния авторитет на управляващата династия, в османската държава авторитетът на властта определено се свързва само с един представител от Османовата династия.[5] Принципът на наследяването на престола от баща към син се утвърждава още от Осман (умр. 1326). Хрониките изобилстват от сведения за отстраняването на други представители от властващата династия. Така например: Осман убива своя чичо Тундар, а Орхановият брат Алаедин доброволно се отказва от участие в управлението на държавата. Мурад I (1362–1389), веднага след смъртта на баща си Орхан (1326–1362), убива двама от братята си, а по-късно се справя и с разбунтувалия си син Савджи. Още в хода на Косовската битка, след убийството на Мурад I и избора на Баязид I (1389–1402), е убит неговият брат Якуб. Братоубийството при заемането на престола се кодифицира от Мехмед II (1444–1446, 1451–1481) – „Оня от моите синове, комуто Бог ще подари султаната с право може да убие братята си за доброто на държавата.“[6] Съсредоточаването на властта в ръцете на султана е твърде продължителен процес, който завършва в общи линии към средата на XV в.

Еволюцията на извънредно важната за централната власт везирска институция е също свързана с съсредоточаването на все повече управленчески функции. Започвайки от Чандарлъ Кара Халил Хайредин паша (1385–1387), везирите постепенно, наред с административната и финансова власт, придобиват и много важни военни функции.

Изграждането на централистичния модел на управление в османската държава е съпътствувано с промени във войската. Най-съществената от тях е формирането на еничарски корпус.[7]

Постепенният и твърде мъчителен процес на утвърждаване на централистичния модел на управление на османската държава през XIV и началото на XV в. бил съпроводен и от гражданска война избухнала в началото на XV в.[8]

Въпреки победата на Мехмед I (1413–1421) в битката при Чамурли през 1419 г.,[9] което представлява победа на родовата аристокрация и на централистичната идея, все още централната власт е твърде слаба и няма авторитета и тежестта, характерни за времето на Мехмед II, или Сюлейман Законодател (1520–1566). На Балканите и в Мала Азия особено силни били все още удж бейовете и техните наследници.[10]

Един от основните принципи, върху които се изгражда провинциалното управление в османската държава е разделението на управленческите функции между представителите на военните и *улемата*[11]. В провинциалните области султанът поверявал властта на двама представители на аристокрацията – *бея*, който е бил представител на военните и е отговарял за защитата на областта от нападение, или разширение на завоеванието, и кадията, който произхождал от групата на учените и от името на султана раздавал правосъдие. С цел да се избегне корупцията в управлението, правомощията на тези двама представители на провинциалното управление били точно определени. Беят нямал право да извършва наказания преди да получи от кадията съдебно решение, а кадията не можел да изпълни сам нито едно наказание без знанието на бея. Само при произнасяне по въпроси, засягащи *шериата* (мюсюлманското право) и *кануна* (султанския светски закон), кадията имал изключителното право да се произнася сам, без намесата на бея. Той имал и

привилегията да приема нарежданията директно от султана, както и да се обръща директно към него.[12]

Още в началото на XIV в., когато османската държава е малко погранично княжество – *удж*, тя е административно разделена на „султански санджак" и санджаци, чието управление е поверено на султанските синове. Там те се учели да управляват. Това продължило поне до края на XV в. Според старата тюркска традиция санджакът е административна единица, начело на която стоял санджак бей (представител на военните), който получавал от султана санджак (знаме), като символ на предоставената му власт. Санджак беят бил командир на спахийската конница, като по време на поход, обявен от султана, той е бил длъжен да поведе спахиите от санджака.[13]

Поради бързото разширение на териториите, завоювани от османците на Балканите след 1361 г., се наложило над всички санджак бейове да бъде поставен така наречения бейлербей (бей на бейовете), който да осъществява контрол над тях. Султан Мурад I назначил за първи бейлербей на Румелия своя учител – Лала Шахин и по този начин образувал първото бейлербейство на Балканите – Румелия. По-късно Мурад I поставил своя син Баязид за наместник на завоюваните области на изток със седалище в град Кютахия. След като се прехвърлил през 1393 г. в Румелия, вече като султан, Баязид I образува от земите в Анадола, където е наместник второ бейлербейство с център град Кютахия като по този начин административно обхваща цяла Западна Мала Азия. Освен това бейлербейство той образува и трето, с център гр. Амасия, предназначено за обучение на османските принцове в сложното изкуство на управлението. Така до средата на XV в. в османската държава се образуват три бейлербейства, които били възприемани като основни „стълбове" на държавното управление.[14]

Характерно за провинциалното устройство на Балканите е това, че управлението на завоюваните земи се

изгражда постепенно в хода на завоеванието. Първоначално „ягмата“ (право на военна плячка, след превземането на твърдина, или град), или „мурдара“ (пресметнати отстъпки предвид дадени тактически съображения пред местни владетели) определят османската политика на Балканите. Властта на уджбейовете е почти неконтролируема. С разширяването на завоеванието и изместването на границата част от завладените със силата на оръжието земи започнали да се организират на принципа на санджаците. По този начин завоюваните територии били военно и административно подчинени на султана (т. е. на централната власт). Между тези земи и земите, които трябвало да бъдат завоювани в „свещена война“ се намирала една междинна зона, която по своя статут била или васално на османците владение, или удж управляван от уджбей. Уджовете и техните владетели били до голяма степен независими в отношенията си с централната власт. Силни и независими през XIV и XV в. били фамилиите на Евренос бей и Михал бей, които произхождали от византийската аристокрация, но отдавна били минали на служба при османците и участвали в завоевателните походи в Мала Азия и на Балканите.[16]

След битката при Черномен (1371 г.) за около едно десетилетие, османците включват в т. нар. междинна зона на своето политическо влияние феодалните владетели в югозападните български земи, а също така Търновското и Видинско царства, както и земите на Добруджанското деспотство. Васалната форма на зависмост се оказва твърде изгодна за османската държава, тъй като позволява да се съсредоточават всички усилия само в посоката на завоеванието. Освен това, тази форма на зависимост носи и големи приходи в султанската хазна. Васалите са длъжни да плащат ежегодно данък, както и да участват с войски в султанските походи.[17]

Промените в статута на васалните владения започват още в осемдесетте години на XIV в. Първо бил променен статутът на Добруджанското деспотство. Походът на Али паша (1387–?) в 1388 г. ликвидира васалната му зависимост.[18] Твърде вероятно е този османски военачалник за кратко време да е управлявал завоюваните североизточни български земи като удж, насочен срещу Влашко.

След битката на Косово поле (28 юни 1389 г.) османската държава се превръща в първата, във военно отношение, сила на Балканите. Синът на убития на Косово поле султан Мурад I – Баязид I, променя системата на управление, като започва да изгражда централизирана, имперска по своя характер форма на управление. След превземането на Търново в 1393 г., владенията на Иван Шишман изгубват васалната си зависимост. След битката при Никопол (1396 г.), където османците разгромяват кръстоносната армия, водена от унгарския крал Сигизмунд (1387–1437), същата участ има и Видинското царство. Физическото ликвидиране на последните български владетели Иван Шишман (1371–1395) и Иван Срацимир (1356–1396) показва основната идея на султан Баязид I, а именно – премахването на васалните династии, което е крачка към изграждането на империята.[19]

Българските земи били организирани в санджаци, които влизали в Румелийското бейлербейство. При определяне границите на санджаците българските земи, до голяма степен влияние оказвали утвърдените преди завоеванието граници между владенията на българските царе и Добруджанското деспотство.[20] Санджаците **Видин** и **Никопол** покривали териториално владенията на Иван Срацимир и Иван Шишман, но ако за център на Видинския санджак се запазила старата българска столица Видин, то старопрестолният Търновград бил изместен по важност от Никопол. В Северна България бил формиран още един санджак, който включвал земите на Добруджанското деспотство – **Силистра**. Принципът за запазване на старото териториално деление при този санджак бил нарушен. В неговата територия влизали Добружда, Източното Лудогорие, Източна Стара планина, Североизточна

Тракия на юг до р. Велека и Сакар планина. Явно е, че при формирането на този санджак е спазен друг принцип, свързан с етапите на завоеванието. Така очертаните граници на силистренския санджак маркират, вероятно, уджа на Али паша. Без някаква връзка със старо териториално деление са санджаците **Галиполи** и **Паша**, които териториално организират завоюваните земи в Беломорска и Одринска Тракия. Санджакът **Чирмен** включвал земите завоювани след битката при Черномен (1371 г.), Старозагорско и Хасковско, като очертава втория етап от завоюването на Тракия. Санджакът **Кюстендил** включвал Кюстендилското поле и част от Македония, а санджакът София обхващал Софийско, Самоковско, Ихтиманско, Пиротско, Берковско и Брезнишко.[21]

До края на XV в. санджаците се поделяли на по-малки административни единици – *вилаети* или *субашилъци* управлявани от Вилеатски войводи или субаши.

Султан Сюлейман I заменил субашилъците с т. нар. *кази* (административно-правни области), които най-често включвали някой град и околните села. Те се управлявали от кадии. В зависимост от големината на града и неговото значение, като административен и военен център, казите, респективно кадиите, се делели на рангове.[22] Тази реформа била направена с цел да се подобри провинциалното управление.

И така, основната административна единица в Османската империя, респективно в българските земи, е санджакът, който най-често повтаря старото административно деление, но очертава и етапите на османското завоевание. Известен брой санджаци образуват бейлербейство или еялет. В санджаците влизат по-малки административни единици наречени *субашилъци*. Субашията е командир на спахиите, които имат тимари в неговия окръг и живеят предимно в селата. По време на война спахиите от всеки субашилък се подчиняват на *черибашия*. Той имал задължението да ги събере под знамето на субашията, който от своя страна е представял така събраната войска на санджакбея. Много важно място в провинциалното управление заема кадията. Той не само раздава правосъдие, но и следи как се изпълняват султанските административни и финансови наредби. Контролът върху състоянието на финансите в провинцията дава възможност на кадията да отстранява корумпирани събирачи на данъци, както и да следи за реда и законността в казата.

Разглеждайки административното деление на българските земи след завоеванието трябва да се отбележи, че то е подчинено изцяло на военната организация. Последователно налагания централистичен управленски модел ограничавал правомощията на провинциалната администрация. Диспропорциите в управлението на провинциите довели по-късно до появата на аяните, които поели управлението им и започнали да оспорват приоритета на централната власт.

БЕЛЕЖКИ

1. **Ников, П.** Турското завладяване и съдбата на последните Шишмановци. В: ИИД, 7–8 1928, с. 66–73 и сл. Георгиева, Цв. Някои главни последици от завоеванието на българските земи. – В: Лекции за следдипломна квалификация. Т. 4. С., 1979, с. 215–238. Виж и Еничарите в българските земи. С., 1988, с. 19–32. Матанов, Хр. Михнева Р. От Галиполи до Лепанто. С., 1988, с. 57–61. Цветкова, Б. От българския феодализъм към османската обществено-икономическа структура. В: България 1300. Институции и държавна традиция.

2. **Матанов, Хр.**, Михнева, Р. От Галиполи... с. 52–53.

3. – виж Мехмед нешри. Огледало на света. С., 1984. 27–45 и сл. Hoca Sadettin Efendi. Tact – Tevarih I. Ancara, 1992. 8–54. Solac – Zade Tarihi. Ancara 1989. 23–65 и сл.

4. Виж Anonium Tevarih- i Al -i Osman. Istanbul 1992.

5. **Иналджик, Халил.** Османско царство. Београд, 1974. с. 79–81., 92–95.

6. **Иналджик, Халил.** Османско... с. 85.

7. **Георгиева, Цв.** Еничарите... с. 19 и сл.

8. За междуособиците след битката при Анкоро виж – Filipovic, Nedim. Princ Musa i sejh Beddredin. Sarajevo, 1971. За гражданската война в Анадола – мвиж с. 48 и сл., а за намесата на Муса в междуособиците и взаимоотношенията му със сръбския владетел Стефан Лазаревич, влашкия владетел Мирчо Стари и българите – виж с. 328 и сл. За тези събития виж и: Константин Костенечки. Съчинения. С., 1993, с. 174–180.

9. Filipovic, Nedium ... 506–513.

10. **Матанов, Хр. Михнева, Р.** От Галиполи ... с. 58. Иналджик, Халил. Османско... с. 148

11. **Иналджик, Халил.** Османско... с. 147–148.

12. Пак там.

13. **Матанов, Хр. Михнева, Р.** От Галиполи... с.57.

14. Пак там с. 147.

15. **Матанов, Хр., Михнева, Р.** От Галиполи ... с. 57.

16. Пак там 58–59. Иналджик, Халил. Османско... с. 148.

17. За събитията след битката при Черномен виж: Werner, Ernst. Die Geburt einer Gromacht – Die Osmanen, S. 157–158, 162–163. Иналджик, Халил. Османско ... с. 14–19. Матанов, Хр. Михнева, Р. От Галиполи ... с. 52–53. Дуйчев, Ив. От Черномен до Косово поле. Към историята на турското завоевание в Тракия през последните десетилетия на XIV век. –В: Българско средновековие. Проучвания върху политическата и културна история на средновековна България. С., 1972, с. 558–559.

18. **Мехмед Нешри.** Огледало ... с. 94–96. Матанов, Хр. Михнева, Р. От Галиполи ... с. 80. Матанов възприема тезата, че Добротица става османски васал през осемдесетте год. на XIV в., вероятно и под натиска на цар Иван Шишман. (с. 71) Васил Гюзелев приема, че походът на Али паша от 1388 г., само опустошава Добруджанското деспотство, а е било покорено едва в 1397 г. Виж: Гюзелев В. Очерци върху историята на българския Североизток и Черноморието (края на XIV – началото на XV век). С., 1995, с. 79–84.

19. **Иналджик, Халил.** Османско ... с. 23–24.

20. За формирането на санджаците виж: Werner, E. Die Geburt... S. 152–153.

21. История на България. Т. IV. С., 1983, с. 49–50.

22. **Иналджик, Халил.** Османско ... с. 165–167.

ИЗВОРИ ЗА НИКОПОЛСКАТА БИТКА (25 септември 1396 г.)

Увод, подбор и коментар на Васил Гюзелев

I. Увод

Изворите – документални и наративни – за Никополската битка са твърде многобройни и разнообразни по местопроизход, език, жанр и съдържание.[1] В преобладаващата си част те произхождат от онези страни и държави, които са взели най-активно участие в нея (Унгария, Франция, Германия, Полша, Италия и др.). Езиците, на които са писани са най-различни: латински, немски, османотурски, български, френски и др. Значително е и жанровото им разнообразие: грамоти, решения, разпореждания, писма, хроники, мемоари, исторически разкази и бележки, приписки, поеми и балади. Разказите в тях за похода на кръстоносците и самата битка по съдържание и отношение към отделни исторически лица и народи са доста противоречиви. Дълго време повечето историци от XIX – XX в., изследвали битката и събитията, свързани с нея, в главна степен са се опирали на информацията (доста обилна, логична и изискана от литературна гледна точка) на три френски исторически съчинения от края на XIV началото на XV в.: „Хроники“ на Жан Фроасар (1333–1404), „Хроника“ на манастира Сен–Дени за царуването на крал Шарл VI (1380–1422) и мемоарите на участника в битката маршал Жан льо Менгр, наречен Бусико.[2] Това ги е водело до известна едностранчивост и пристрастност, преодоляна както в изследвания с по-общ характер, така и в онези, които търсят изясняване на детайлите.[3]

Подбраният от мен свод от извори за Никополската битка не включва обемистите изложения на Жан Фроасар и на хрониката на манастира Сен-Дени. Той обхваща документи и съчинения от XIV–XV в. Шест от тях са писани на латински език, 3 на немски, 3 на български и по 1 на френски и сръбски. Различната етническа и държавна среда, в която са създадени тези съчинения, отразява и различни гледни точки. Прави силно впечатление, че тази битка сравнително добре и обективно е отразена в Българската анонимна хроника от началото на XV в. и в съчинения на двама от нашите най-забележителни книжовници от втората половина на XIV – началото на XV в. – Григорий Цамблак (+1420), и Константин Костенечки (+1432).[4] Това едва ли е случайно. Никополската битка бележи залеза на средновековната българска държавност. И тримата български автори са проявили интерес към края на последната българска средновековна политическа формация – Видинското царство.

Успоредно с вече публикувани и известни извори, в настоящия свод са включени пет съчинения или откъси, които за пръв път в превод стават достояние на български читател. Това са: разказът в родословната хроника за периода 1349–1404 г. на немския благородник Улман фон Шромер, австрийски анонимен исторически разказ от XV в., откъси от историческите съчинения на унгарския историк от втората половина на XV в. Янош Туроци и двамата италиански хуманисти Антонио Бонфини (1422–1503) и Лодризио Грибели (1412–1488). Кратките коментар към дадените в превод извори има за цел преди всичко да ориентира читателя по отношение на отделни исторически лица, места и селища, а не да навлиза в подробно интерпретиране на предлаганата от отделните автори информация.

Длъжа да изразя благодарност на моите по-млади колеги и възпитаници ст. н. с. д-р Илия Илиев, ст. н. с. д-р Красимира Гагова, доц. д-р Иван Тютюнджиев, ст. асист. Александър Николов и д-р Светла Драгомирова за оказаното съдействие при подбора и превода на някои от текстовете.

Изразявам надежда, че включените в този сборник извори ще съдействат за обогатяване на информацията и за задълбочаване на знанията на любителите на нашата и европейската история за едно от съдбоносноважните събития, белязало сблъсъка между християнството и исляма на българска земя.

БЕЛЕЖКИ

1. Общ преглед на основните извори и характеристика на тяхната стойност за историческото изследване вж. у: **G. Kling**, Die Schlacht bei Nikopolis im Jahre 1396. Berlin 1906, S. 4–11; **A. S. Atiya**, The Crusade of Nicopolis. London 1934, p. 82–94. Полезна и съдържателна критика на този основен труд с допълнения относно изворите вж. у **F. Pall**, Les croisades en Orient au Bas Moyen âge. Observations critiques sur l'ouvrage de M. Atiya. –Revue historique du Sud-Est européen, XIX, 2 (1942), p. 5–61.

2. Oeuvres de Jean Froissart, publ. par Kerkyn de Lettenhove. Chroniques, XV (1392–1396). Bruxelles 1871, p. 246–257, 310–330; Chronique du réligieux de Saint-Denys contenant le regne de Charles VI de 1380 à 1422, publiée en latin pour la première fois et traduite par M. L. Bellaguet, I, Paris 1839, p. 708–711; II. Paris 1840, p. 386–391, 424–431, 482–521; Le livre des faicts du bon messire Jean le Maingre dit Bouciaut, maréchal de France et gouverneur de Gennes. – En: Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France depuis le XIIIe jusqu'à le fin du XVIIIe siècle, éditée par M. J. Michaud et J. J. Poujoulat, II, Paris 1856, p. 235–247. Характеристика на тези и други френски извори за българската история у **Б. Цветкова**, Франция, Балканите и българският народ през XIV–XV в. – ГСУ, ИФ, т. 74 (1980), с. 70 сл.

3. Освен цитираните вече по-горе трудове вж. също **А.**

T. Atiya, The Crusade in the Later Middle Ages. London 1938; **K. M. Setton**, A History of the Crusades, vol. II–III. Philadephia 1969–1975.

4. Вж. последните издания на съчиненията им: Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак, изд. П. Русев, Ив. Гълъбов и др. С., 1971; Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак, изд. А. Давидов, Г. Данчев и др. С., 1983; Събрани съчинения на Константин Костенечки изд. К. Куев и Г. Петков. С., 1986.

II. Извори

№1
„БИТКАТА КРАЙ ШИЛДАРН" – ПОЕМА НА УЧАСТНИКА В НЕЯ, АВСТРИЕЦА ПЕТЕР ОТ РЕЦ (1397 г.)

Мозина рискуваха живот и имане
по повеля на дълга
и тръгнаха към чуждата страна,
за да им бъде признато рицарството.
Господарите извършиха праведно дело –
мисля за дука на Бургундия,[1]
който тръгна с голяма войска
и заложи хора и имот.
Те искаха да се бият срещу поганците
и да се притекат на помощ на краля;[2]
благородни херцози, барони и графове
потеглиха към краля в Пеща.
Кралят се подготви с тях,
надигнаха се с достойнство –
французи, немци с тяхна войска
потеглиха срещу поганицината.
Откъде преминаха при този поход,
какво аз зная за това?
Нойнхофен и Сланхмунд
и Земелау[3] *са ми добре познати,*
там е реката, наречена Сава,
Оттук се простира хубава земя –
планинска и враждебна,
освен това Толобенбург[4] *по име,*
която е здрава и хубава крепост,
пазена от стрелци.

Там има висока и много тесна планина
през която Дунав тъй буйно тече.
Там трябва да се внимава,
когато през Железни врата се преминава,
която откъм лявата страна остава
и се намира край самия бряг на реката.
И който пътува откъм дясната страна,
той е загубил живот и имот.
Реката тук е бърза и винаги бучи
и не почива ни денем, ни нощя.
Чурайн[5] *край реката е разположен.*
там край Видин Дунав е широк,
там в града имаше един цар,[6]
който, значи, бързо се предаде.
Край крепостта Крайсен Нусдорф[7]
стояхме угрижени, на открито;
стреляхме и я атакувахме,
мнозина от нашите бяха изхвърлени,
тъй че трябваше да се простят с живота;
въпреки това тя трябваше да се предаде.
След това потеглихме към Шилдарн;[8]
там загубихме живот имот.
Стояхме вече трета седмица;
По решение на велможите
градът бе разрушен,
за да не бъде превзет.
Шилдарн е разположен върху хълм.
В понеделник стана битката,
когато трябваше да потеглим.
Имаше мнозина, които носеха злато,
за да ги разпознае Господ по-добре!
Искам да спомена този от Бургундия,
констабъла на войската,
господин графа Филип от Бар
и благородника от Куси,
който яздеше също с господарите.
Те живееха също с богата свита.

Един граф, който се казваше Дримал,
благородник под слънцето,
онзи от Меран, който обичаше удоволствията,
кой убит, кой от рибите изяден,
немците и англичаните,[9]
Стюар и онзи от Томесбург,
и бургграфът на Нюрнберг,
и благородния граф фон Цили.
Те потеглиха с весела свирня,
барабани и пищялки по всяко време,
навсякъде се чуваха тромбони,
от които господарите имаха премного.
Неверниците бяха твърде хитри
със своите подлости
и казаха, че ще станат християни.
От тях много бяха измамници
и с благоволението на някои унгарци,
които с тях яздеха в битката:
когато настана време
да се извадят мечовете,
тогава лошите унгарци побегнаха
и оставиха в беда благородниците,
които намериха смъртта си.
Но те удържаха и се втурнаха
и повалиха мнозина лоши поганци.
Ако би се помогнало на французите,
те не биха понесли позора
и биха призовали Бога,
ако това беше сторено,
то те биха запазили честта и имота си.
Унгарците имаха присторена храброст,
така че избягаха от гостите,
които не загинаха в страната им,
това ще бъде вечен позор за тях.[10]
Имам предвид краля на Унгария:
щом като мнозина унгарци побегнаха,
той видя и другите тогаз да бягат,

а поганците да ги преследват,
тогава и той беше принуден да бяга.
Върху хълма беше станът,
турците се устремиха къмто него.
Оставените върху хълма
и получили заповед да го пазят
живееха в пълно безгрижие
и не го пазеха добре,
но не постъпиха умно.
Жалко, за нас бе твърде късно,
когато се извика: „Ставайте бързо!
Враговете са дошли до гората!“
На хълма настана суматоха,
всички се стреснаха и изкочиха
без заповед от шатрите,
вижте, това заплатихме скъпо.
Каквото бяхме постигнали, го загубихме.
И в пълно снаряжение загинаха
рицари и пажове,
мнозина изчезнаха без вест!
Най-напред чухме шума,
че те нападаха откъм долината,
битката беше на живот и смърт.
Виждаше се да загиват коне и хора,
които се натрупваха на камари.
Виждаше се да препускат и да тичат
лудешки много неверници;
мнозина откъм крепостта на хълма
през високата каменна стена
към брега на реката.
Това беше една тъжна история!
Високо крещяха водачите на колоните:
„Отведете ни далеч оттук
и никакъв унгарец да не остане!
Те трябва да разкажат легендата
как са избити господарите
и как те оттук са побегнали!“

Унгарците бягаха стремглаво
надолу към реката,
достигаха до корабите
и загиваха в голямо безчестие.
Коне и хора и красиви одежди –
това се виждаше да плава надлъж и нашир.
Малко безгрешни е имало,
защото всеки намери злощастния си край.
Когато се гледаха ръцете им,
били те стари или млади,
всички се протягаха към корабите.
Всички турци решиха на общ съвет
да пуснат много от града
измежду благородниците, за да ограбят
от шатрите им имущество и пари
и ровеха, тършуваха навред.
Най-накрая и ние пострадахме;
всеки си тръгна оттам
и най-напред конниците.
Не беше ли това ужасно?
Имаше повече от хиляда огньове,
които се виждаха на хълма,
така те изгаряха всичко след нас.
Господи, не отминавай това безнаказано!
Тези, които погазиха верността към нас,
бяха ония от Влахия.[11]
Господи, чрез твоите три висши имена[12]
дай на християните сила,
за да станат веднага победоносни
срещу мръсните неверници, за да
палят и грабят в техните земи!
Господи, дай им възмездие!
Тъй като минахме близо край тях,
те ни взеха цялото имущество,
съблякоха ни както майка ни е родила,
за което искам да разкажа.
Духаше вятър и валеше силно,

ние трябваше да преминем реката,
която отвлече някои хора.
Те хвърлиха мостчето,
пътят вървеше през високи планини,
през зъбери и камънаци,
затова вървяхме без път и брод
през големи полета и пущинаци.
Не е ли това несгода?
Онези, които приятелски яздеха с нас,
и така присторено към нас се отнасяха,
от тях трябваше да понесем много беди.
Нямахме нито месо, нито хляб,
ни каква да е друга храна;
умираше се от глад и студ –
това се случи наистина!
Ядяхме щавени кожи и лайната си,
гризехме по малко от кожите си –
това бяхме принудени от глад да ядем.
Унгарците с дългите бради
изяждаха зелето от градините.
Беше по-ужасно, отколкото ви разказвам.
Това продължи повече от седем дни.
Господи, колко слаба е нашата плът!
Лаутербург[13] *е разположен в едно землище,*
Патолмецай[14] *в една червена кула.*
Така пристигнахме в Херманцат[15]
в Седмоградско при християните.
Клаузенбург[16] *Бог да го поживи!*
Дадоха ни да ядем и стари дрехи,
това донесохме от Унгария!
Сполетяха ни много беди!
Те бяха избити и пленени!
Вие, князе, нека Бог ви успокои,
казвам го от името на цялото християнство
вие благородни графове и вие велможи,
вие рицарски тръгнахте срещу онези,
Влахия причини вашите мъки –

в нея живеят бездушни убийци.
Вие водите живот порочен, вързани
за верижка като кучета –
вие, вие, които убивахте и грабехте!
Било то денем или нощем,
така трябваше да бъдете винаги нащрек
и да прецените неверническата войска!
Молете Бога, щото да победите
и да сразите враговете.
Никоя битка не ще спечелите сами,
ако Бог не рече да ви помогне.
А и имахте лош късмет,
че с вас така се случи;
когато това сполетя знатните,
те трябваше ужасно да страдат
и това е самата истина,
тринадесет века след Рождеството на Христа
в деветдесет и шестата година,
тогава стана битката.
годината е вече посочена,
ала не трябва да забравяме истината:
те се бориха за правдата.
Бог да им прости всички грехове,
Мария да всели радост в душите им!
Така ни разказа Петер от Рец.
Амин.

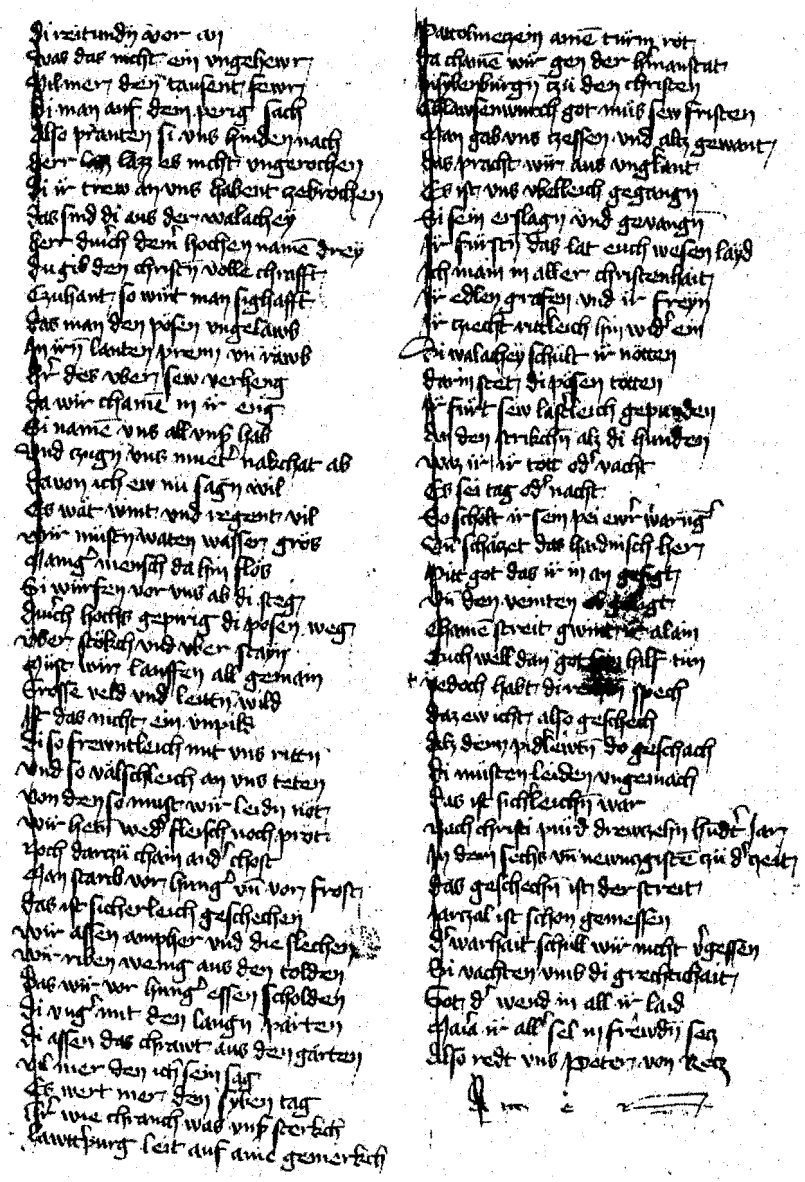

№ 2
ГРАМОТА НА УНГАРСКИЯ КРАЛ СИГИЗМУНД I (1387–1437), ИЗДАДЕНА НА 4 АПРИЛ 1404 Г. В БРАТИСЛАВА

Ние, Сигизмунд, по Божия милост крал на Унгария, Далмация, Кроатия (Хърватско) и пр., маркграф на Бранденбург, главен викарий на Свещената Римска империя и губернатор на кралство Бохемия (Чехия) предавайки на паметта това, което е полезно на всички, съобщавахме, че Ние, които с помощта на Божията милост владеем кралския скиптър и с Божието покровителство щастливо стоим начело на споменатите кралства, се отплащаме предвидливо на всички наши поданици за верността и смелите им постъпки с нашата вродена царствена щедрост. Като правим преглед, отново се връщаме назад в царствените си мисли към прекрасната вярност и достойното за похвала подчинение, искреното и благородно служене на нашия драг васал, великолепния мъж Йоан Бароти, бан на Мачва.[1] В множество наши и на кралството ни дела, успешни и неуспешни, на различно място и по различно време, чрез изпълнението на своите похвални начинания и неуморното си старание, той се грижеше по всякакъв начин за угоди на Наше величество.

Освен това, когато най-нечестивият враг и гонител на Христовия кръст и на цялата православна вяра – Баязид, господарят на турците,[2] главен съперник на Наше величество, със силна войска от своите турци и подкрепян от тълпа от други варварски народи, враждебно нахлу в нашите трансалпийски земи[3] и подложи по-голямата част от тях на разграбване и обезлюдяване, отне нашата крепост Малък Никопол[4] със сила

от нашия приближен Мирчо войвода и остави в нея своето племе да я пази. Ние, като узнахме тази тиранична жестокост на споменатия Баязид, за да накажем безрасъдството на самия Баязид чрез нашата могъща сила и за да защитим споменатите наши области, Ние побързахме да отвоюваме споменатата крепост Малък Никопол и със самото наше пристигане онзи Баязид реши да се оттегли и Ние превзехме споменатата крепост Малък Никопол от ръцете на неговото племе. При това превземане на споменатата крепост бан Йоан мъжествено се бори с турците[5] и като проля своята кръв и получи смъртоносни рани пред очите ни, и в този случай показа вярна служба на Наше величество поведе нашата изключително силна войска към нашето кралство България[6] отсам река Дунав, което беше оскверняване от множество езичници и врагове на нашето кралство, след като се прехвърлихме (през реката), обсадихме крепостта Голям Никопол[7], а споменатият император Баязид се намираше с много силната си турска войска в Торнов. Тогава именно бан Йоан по наше поръчение беше изпратен да разузнае силата на самия Баязид. Като не се изплаши от опасността за себе си, но разчитащ на своята храбост и подтикван от дързост, по най-бърз начин информира Наша светлост, след като се завърна при Наше величество, като при това беше загубил един от своите приближени и пролял кръвта си, но изпълни вярно служенето на Наше величество. Също така по време на този поход, когато при споменатата крепост Наше величество влезе лично в сражение с гореспоменатия Баязид, посоченият бан Йоан, опрян на своята храброст и вярност, изби мъжествено немалко от споменатите турци, като при това изложил на смърт и опасност мнозина от своите приближени и не се уплашил да се подложи на най-жестоки раняващи удари в това сражение, спомняйки си за Дионисий – брата на споменатия бан Йоан, който бил убит от самите турци. По-нататък, когато голяма турска сила заедно с други сподвижници, християни по род (имам предвид босненци), преплували река Сава и вражески нахлули в района на Посега, бан Йоан, като събрал своята силна войска, побързал смело срещу тях, влязъл с тях лично в сражение и им нанесъл голямо поражение не без да пролее собствената си кръв и да изложи множество свои сродници и приближени на риск и смърт в хода на тази битка.[8] Напоследък, когато съдбата ни изневери (о, нещастие!) и някои прелати, барони и велможи на нашето кралство искаха, след като нашата величайша особа бъде хваната и задържана, да ни лишат от управлението и трона на кралството, бан Йоан, като събра своята силна войска, без да мисли за себе си и за своите имущества и блага, се отдаде на съдбата и случайностите за освобождението на нашата особа и издигането на нашето достойнство.[9] Така благодарение на неговото вярно служене и храбрите му постъпки нашата особа беше спасена и Ние отново бяхме въздигнати в управлението на споменатото кралство чрез неговата опитност и старание.

№ 3
ИЗ „МЕМОАРИ“ НА ФРЕНСКИЯ МАРШАЛ ЖАН ЛЬО МЕНГР БУСИКО, ПИСАНИ В НАЧАЛОТО НА XV ВЕК

Глава XXIII

Как графът на Невер, убеден от дука на Бургундия, пожела да участва в унгарския поход и после бе направен командуващ на цялото френско войнство

Напускайки унгарското кралство, те дойдоха до реката, наречена Дунав, и я прехвърлиха на кораби. На отсамния бряг на реката имаше един укрепен град, наречен Боден[1], който минаваше, че е на страната на турците. Нашите хора пожелаха да го нападнат. Рицарят граф Дьо Невер, граф Дьо ла Марш и много други се спряха пред този град. На другия ден след пристигането сезаеха по високайша заповед да се сражават срещу споменатия град. Но щом започна атаката, се появи господарят на страната. Той бе православен християнин и насила бе подчинен на турците. Той дойде да се предаде, (да предаде) града и цялата си страна на унгарския крал. Предаде му и всички турци, които бяха в крепостта.[2]

Глава XXIV

За множеството градове, които кралят на Унгария завладя от турците с помощта на благородните французи, и как смелият маршал Бусико прояви между другите.

След като градът Боден бе завладян, както се каза, кралят на Унгария тръгна оттам с цялата си войска и отиде пред друг град, наречен Рако[3]. Щом граф Д'Йо и

маршал Бусико узнаха, че кралят е решил да иде там, те побързаха да бъдат първи там. С тях отидоха множество благородници – г. Филип дьо Бар, граф Дьо ла Марш, сеньор Дьо Куси, дворцовият маршал Д'Йо и много други, и яздиха цяла нощ, докато стигнаха на сутринта. Но щом неприятелите ги видяха, че приближават, те излязоха навън в голямо множество, за да прекъснат един мост, висящ над голям ров, пазещ никой да не приближи до стените, нито до оградата на споменатия град. Този ров бе толкова дълбок, че в никакъв случай не би могъл да се премине без споменатия мост. Нашите хора дойдоха там, като бързаха да пристигнат преди сарацините[4] да успеяха да разрушат моста. Разпоредено бе, докато част от тях продължава битката, останалите да идат да разрушат споменатия мост. Но нищо не им се удаде. Доблестният маршал възложи на граф Д'Йо като на пръв началник на тази операция, охраната на споменатия мост, който бе много важно да бъде опазен и бе трудно (да се изпълни това) поради многобройните сарацини, които непрестанно приижданха. И той го изпълни. Той и хората му го отбраняваха така храбро, че сарацините не успяха да го приближат и маршалът много пъти се отличи в битката. Често той отблъсваше енергично сарацините навътре в града им, след което те наново излизаха навън. Но той пак ги пресрещаше, и то с такава доблест, че те не можеха да удържат битката с него и се оттегляха. Накратко казано онова, което той извърши в това място без несполука, съвсем ясно показа добре, както и по-рано, че той е много храбър и опитен рицар. Граф Д'Йо и другите френски барони, които го придружаваха и се сражаваха, както се каза, на друга страна със сарацините, толкова се подвизаваха и толкова добре се държаха, че насила натикаха сарацините в града им и убиха мнозина.

В този ден тук пристигна кралят на Унгария с цялата си войска и веднага реши да нареди хората му да

нападнат града. Щом маршал Бусико узна това, веднага изпрати от своите хора на една левга до посочения (крал), където имаше хубави дървета, и нареди от тях да направят две големи стълби. Щом видя, че голяма флота бойци пристига, за да обсади града, каза на бойците си: „Голям позор ще бъде за нас, сигур, ако допусне други да минат преди нас по моста, който охранявахме. Така, мои мили бойни другари и приятели, нека изпълним по такъв начин задачата, че тя да ни донесе слава!“

Без да продума повече, той застана начело и всичките негови хора го последваха драговолно. Той се приближи съвсем до стената, където бяха докарани поръчаните от него стълби. Той започна атаката и хората му се стекоха преди всички други. Видяхме там подвизите им. Голямата храброст, която тези доблестни люде проявиха, и подвизите на водителя им ги подтикваха да се забравят като същински лъвове. Желаейки горещо да се изкачат по стените, те толкова натоварваха стълбите, че едва не ги счупиха. Битката бе яростна и за тези отвън, които се бореха да изкачат стените, и за онези отвътре, които им оказваха силен отпор. Разменяха си отлични удари, от които и от едната, и от другата страна имаше убити и ужасени. И тъй сарацините успяха да смажат една от стълбите с големи камъни, които хвърляха надолу. На другата се е качил Хюг Дьо Шевенон, носейки знамето на маршала. Той се сражаваше много храбро. Но сарацините го притиснаха така, че му изтръгнаха знамето от ръцете и накрая блъснаха него и стълбата надолу. Той бе много смазан. Но бързо се намери някой, който го измъкна от тълпата.

Тази атака бе величествена и великолепна. там пристигна и останалите французи, и кралят на Унгария с цялата си голяма армия. Така продължи целия ден, докато нощта ги раздели. Маршалът бе от първите (в битката), той бе и между последните, които се оттеглиха. Той така се би през целия ден, че за него и

подвизите му се разнесоха много и пълни с почит вести. Същото бе и за доблестните му бойци, които се държаха така добре, както никой не би могъл да се представи. При все че храбрият маршал и хората му бяха толкова облъскани, че бяха на края на силите, не мислете, че отидоха да почиват. Когато всички преминаха, те останаха да пазят моста да не го разрушат неприятелите. И вярвайте твърдо, вие, които слушате, че никой не би могъл да ги откъсне от тази служба и да поеме охраната на моста.

На другия ден, когато нашите хора смятаха да атакуват отново тези отвътре, в голямата си част православни християни, разбраха, че въпреки силата на града им те при последна сметка не биха могли да го запазят, и се предадоха на краля на Унгария, за да запазят живота и имота си. А кралят, когото бяха посъветвали, че е по-добре да ги вземе, отколкото да изложи хората си на опасност, и също предвид това че са християни, се съгласи на споразумението. Прието бе маршалът да ги пази, без да им бъде нанесена щета. Той влезе в града с всичките си бойци и така добре изпълни дълга си по охраната, че не им бе причинено никакво зло. Тези християни предадоха на краля на Унгария всички турци отвътре и той нареди да ги убият всички.

Като се свърши с това кралят замина, за да обсади Никополи – много укрепен град. Отправяйки се за тази обсада маршалът, който не мислеше за друго, освен да навреди на сарацините, узна чрез съгледвачи засадите и скривалищата, които сарацините прикриваха по пътищата и при стадата, като заставаха в засада с намерение да нападнат нашите. Но храбрият маршал по усет или чрез засада ги залови, преди те да усетят, и така многократно им причини щети. Той и хората му убиха мнозина. Така постъпиха и граф Д'Йо, и нашите френски барони, които така се отличиха дотогава и показаха такава храброст, че кралят на Унгария и съотечествениците им

се одързостиха от това и нарасна смелостта им дотолкова, че не се плашеха от никого.

Уви, ако съдбата не им бе толкова навредила, те още биха могли да благославят часа и деня, когато такава достойна войска от французи им се бе притекла (в подкрепа). Но тъй като често се случва съдбата да вреди на доблестните и смелите, изглежда че завижда на голямата им доблест и на превъзходното им юначество. А кой би могъл да се опази от злата съдба, когато пожелае да връхлети и да навреди на когото си ще?

Глава XXV

За славната битка, наречена унгарска, а в същност между християни и турци

Но да се върнем към разказа си. Щом кралят на Унгария пристигна с войската си пред Никополи, се разположи на стан по общо разпореждане. Веднага нареди да започне прокопаването на два големи прохода под земята, които бяха направени и докарани до градската стена. Те бяха толкова широки, че трима бойци можеха да се сражават на една линия. Задържа обсадата цели 15 дни.[5]

В това време турците не се помръднаха. Правеха много големи приготовления, за да нападнат краля на Унгария. Но това стана толкова тайно, че и кралят не узна нищо. Не се знае дали нямаше предателство сред съгледвачите му и как стана, защото, въпреки че той бе поставил достатъчно хора, за да следят намеренията на сарацините, не бяха дошли никакви вести до същия този 15-и ден на обсадата. Поради това те съвсем не бяха на щрек. На 16-ия ден към обяд при краля пристигнаха вестоносци, за да съобщят, че Баязид със своите турци е начело на страхотно голяма войска съвсем близо до него и че едва ще успеят да въоръжат войската му и да се дадат нареждания за бой. Когато кралят чу в палатката си тези вести, бе много

стъписан. По палатките се съобщи всеки да се въоръжи и да излезе от палатката. Нека се знае, че за малко време тази войска бе много развълнувана. Всеки се впусна към оръжията, колкото можеше. Кралят бе на бойното поле, когато дойдоха да съобщят на граф дьо Невер на масата и на французите, че турците са съвсем близо и че кралят е вън от палатките на открито поле, нареждайки да се влезе в бой. От това граф Дьо Невер и френските благородници бяха недоволни, че кралят не им е съобщил по-рано. И аз още се съмнявах, че ще ги постави и в по-неприятно положение. Щом се разчу вестта, граф Дьо Невер и неговите хора скочиха на крака и бързо се въоръжиха. Качиха се на конете и се подредиха отлично. Така отидоха при краля, когото намериха в много добра бойна форма и добре подреден. Виждаха пред себе си неприятелските знамена...[6]

Графът повери знамето на света Богородица, което французите имаха обичай да носят в боевете, на г. Жан дьо Виен, адмирал на Франция, защото той бе най-храбър от всички и най-опитен. Той бе поставен всред тях, както подобава. И най-вече облякоха се добре, както трябва да бъде при такъв случай.

От своя страна турците заповядваха на войсковите си части и се подредиха много добре пеша и на коне. Те извършиха следната хитрост, за да подведат нашите хора. Най-напред голяма тълпа турци-конници образуваха голяма войскова част пред пехотинците им. Зад тези конници, между тях и пехотинците, наредиха да забият множество остри колове, които бяха приготвили за тези цел. Тези колове бяха забити напреки с върховете, обърнати към нашите хора, на такава всочина,че дотигаха до корема на конете. Като извършиха това, в което не вложиха много усилия, защото бяха заповядали на доста хора, които събрани в сгъстени стъпка, вървяха съвсем близо, цялата конница се обърна скупчена като черен облак зад коловете, зад техните пехотинци, които бяха подредили в две добри

части, така отдалечени една от друга, че те успяха да поставят една конна част между двете пехотни. В нея трябва да имаше около 30 хиляди стрелци. Когато нашите хора се приближиха до тях и смятаха да се обединят, сарацините започнаха така силно да стрелят срещу тях и така нагъсто, че нито сугращицата, нито дъждът не падат така гъсти от небето, както там падаха стрелите. Те за малко време избиха множество хора и коне. Когато унгарците, които обикновено не минават за хора боеспособни и не знаят да вредят на неприятеля, освен като стрелят напред и назад с лък от коня, бягайки, видяха това начало на битката, голяма част от тях започнаха да се оттеглят от страх пред стрелбата и да стрелят нагоре като подлеци и капитуланти, каквито сами бяха.

Но храбрият маршал на Франция Бусико, който не виждаше зад гърба си подлостта на оттеглящите се, нещо, което ни най-малко не бе допускал, нито пък пред тях и съвсем наблизо острите колове, злобно забити, каза и посъветва, какъвто си бе юнак и смелчага: „Благородни господа, рече какво ще правим тук, ще се оставим ли така малодушно да бъдем пронизани и убити? Без повече да се бавим, да се обединим бързо срещу тях, да ги притиснем смело и да прекратим стрелбата на лъковете им!“ При този съвет граф Дьо Невер застана начело на всичките си французи. Веднага, за да се съберат срещу сарацините, се хвърлиха напред и се надянаха незабавно на коловете, споменати по-горе. Те бяха много твърди и остри. Те промушваха конете и много от тях убиха и спънаха хората, които падаха от конете. При все че много наши хора се заплетоха там в стременатa, все пак успяха да преминат.

Но сега чуйте за голямата лошавина, вероломство и подлост на унгарците. Укорът над тях ще остане завинаги. Щом видяха, че нашите се заплитат в коловете и стрелбата не ги заслоняваше и те не можеха да се нахвърлят върху турците, също както нашият

Бог бе изоставен от своите хора веднага щом бе заловен от неприятелите си, така и унгарците обърнаха гръб и побягнаха. С нашите хора не остана нито един унгарец освен един висш аристократ от страната, когото наричаха великия граф на Унгария, и хората му и другите чужденци, които бяха дошли от различни страни да участват в битката. Но те бяха малко срещу такова голямо множество. Но не вярвайте, че отстъпиха или се отметнаха и също както глиганът, когато го улучват, колкто повече се мята напред, толкова е атакуван, така и нашите храбри французи преодоляха силата на коловете и на всичко и преминаха нататък като смели и доблестни войни...

Но да се върнем на думата. Благородните французи, разярени от загубата на хората си, както от стрелбата на сарацините, така и от коловете, се нахвърлиха върху тях с такава голяма доблест и смелост, че ужасиха всички. Няма нужда да разказвам как се нахвърляха върху тях. Нито разпененият глиган, нито разбеснелият се вълк могат по-гордо да се отдадат (на битката). Между другите смелчаци там бе и смелият маршал на Франция Бусико, който се изтъкна между най-храбрите и въпреки трудностите им го доказа.

Той толкова безпогрешно се биеше, че всички се очароваха, и се държеше така кораво и прояви толкова рицарско умение, че онези, които го видяха, още говорят, че не се е виждало нито рицар, нито какъвто и да било друг да извърши повече подвизи и храбри дела за един ден, както той го направи през споменатия ден.

Също така се отличи и благородният граф Дьо Невер, предводител на доблестните французи, който се държеше така добре, че даде пример за добри дела на всички негови хора. Храбрият граф Д'Йо не се преструваше, (отблъскваше) натиска и напред, и назад. Така действуваха и благородните братя Дьо Бар, които въпреки ранната се младост се държаха много храбро. Граф Дьо ла Марш, който бе най-младият от всички го

повалиха. Там бе и смелият сеньор Дьо Куси, изпитан рицар, който не бе престанал да воюва цял живот и бе много доблестен.

Там се прояви юначеството му и то бе необходимо, понеже сарацините често го притискаха с големите си кожени боздугани, които носят на бой, и с брадвички, но техните примки им струваха скъпо. Понеже той, едър и снажен и много силен, им нанасяше толкова силни удари, че ги посичаше всички. Рицарският адмирал на Франция на другата страна не правеше помалко. Сеньор Дьо ла Тримуй, чудно красив рицар, смел и благороден, привличаше върху си често стрелбата на сарацините. Тези барони и изпитани рицари, високо добродетелни (при това), насърчаваха с дела и думи благородните младежи на лилията,[7] които се сражаваха там не като деца, а като много закоравели рицари. И трябваше да бъдат такива, защото непрестанно нарастваха срещу тях натискът и множеството. Останалите смели френски рицари, непосветени още в рицарско звание, се държаха така добре, както никой друг. Така действаха и великият граф на Унгария,[8] и всичките му хора, които бяха много недоволни от грозното и срамно оттегляне на унгарците. И другите чужденци също много се стараеха.

Уви! Но за какво? Една шепа хора бяха срещу хиляди. Те бяха толкова малобройни, че не можеха да застанат само срещу челната част на една от гореспоменатите (турски) войскови части, където имаше по трима души срещу един техен. И въпреки това благодарение на много голямата си сила, юначество и смелост разбиха тази първа войскова част и избиха мнозина. Това така изплаши Баязид, че нито той, нито голямата му конница не посмяха да нападнат нашите. И той, и неговите хора побягнаха, колкото могат, когато му съобщиха, че французите, които се сражаваха там, са съвсем малко и нямат ничия помощ, понеже кралят на Унгария заедно с цялата си войска бе избя-

гал и ще бъде голям срам той да побегне така с цялата си голяма армия пред една шепа хора. Щом чу това, Баязид се върна с много голямо множество хора, бодри и отпочинали. Те се хвърлиха върху хората ни, смазани, разбити, уморени и съвсем зле.

Когато благородният маршал видя това нападение и че тези, които следваше да ги подпомогнат, ги бяха изоставили и че бяха толкова малко сред такъв неприятел, разбра, че е невъзможно да се устои срещу такава голяма армия и че нещастието ще се стовари върху тях. Той се озвери и си каза, че щом трябва да загине с другите, ще продаде скъпо смъртта си на тези кучета. Пришпори коня си и се хвърли в най-лютата битка. С острата си сабя, която държеше, сечеше така надясно и наляво, че поваляше всеки, който му се изпречеше. Така вървеше, като караше и най-храбрите пред него да се плашат от него и се стремяха да се отклонят от пътя му. Тези, които не дръзваха да го приближат, не пропускаха да му хвърлят копия и мечове. Но той бе много силен и знаеше да се пази. Трогателен бе този боен кон, едър, силен, добре и красиво брониран, сред този натиск, който така буйно с движеше срещу изпречилите му се, че ги поваляше. Така вървеше все напред – пословичен, но все пак истинен разказ – както свидетелствуват очевидците, че разпръсна всички бойни части на сарацините и след това се обърна и всред тях (се върна) при другарите си. Боже, какъв рицар! Бог да пази добродетелта му! Жалко ще бъде, когато умре! Но той още е жив, понеже Бог ще го закриля.

Така нашите хора се сражаваха, докато имаха сила. Ах, колко е жалко, че такава благородническа армия, толкова опитни хора, такива рицари и великолепни в бойното изкуство нямаха отникъде помощ, падаха пред лицето на неприятеля като желязото на наковалнята. Понеже всички ги обкръжиха и ги нападнаха отвсякъде така смъртоносно, че не можеха повече да се отбраняват. А, какво чудо! Повече от 20 сарацини бяха срещу всеки християнин. И при все това нашите хора избиха от тях повече от

20 хиляди. Но накрая не можеха повече да форсират. Колко жалко! Не бяха ли за обесване неверните християни, които така коварно ги напуснаха? Срам за тях! Защото, ако драговолно бяха помогнали на смелите французи и на бойните им другари, не щеше да остане ни Баязид, нито един турчин, всички щяха да загинат или да бъдат пленени – голямо благодеяние за християнството. А тук загинаха и бяха избити по-голяма част от християните. От бароните – сеньор дьо Куси, за когото е много жалко. Защото този храбър рицар бе разумен и опитен. Такъв бе и адмиралът, и много други. Но нашите сеньори от френска кръв и повечето от бароните и множество рицари и непосветени още в рицарството, които преди това се бяха сражавали много храбро, бяха пленени. Между тях бе и маршалът, който, смятайки живота си за загубен, искаше скъпо да го продаде и с ударите си бе направил наоколо си такъв кръг от убити и паднали, че никой не смееше да се приближи до него, за да го залови. Той приличаше на разбеснял се вълк между тях. Поради това мнозина положиха големи усилия и много сарацини трябваше да умрат, докато го заловят. Най-накрая така го притиснаха, че насила го откараха с другите.

Глава XXVI

За много печалното мъченичество, на което обрекоха християните пред Баязида, и как бе пощаден животът на маршала

На другия ден след мъчителната битка бе много страшна жалост. Баязид, седящ в шатра насред полето, нареди да докарат всички френски барони, рицари и непосветени още в рицарството, които бяха останали живи след битката.

Сърцераздирателно бе да се гледа, как тези благородници – сеньори и младежи от такъв висок произход като благородната кралска кръв на Франция, са водени вързани със стегнати въжета, обезоръжени, по долно бельо, от тези кучета сарацините, грозни и ужасни, които свирепо ги държаха пред този там седящ тиранин, враг на вярата.

От добри преводачи и от някои сведения се узна, че граф Дьо Невер е син на сина на краля на Франция и пръв братовчед и че баща му е много могъщ и богат дук и че синовете Дьо Бар, граф Д'Йо и граф Де ла Марш са от същата кръв и близки ронини на краля на Франция. Смяташе се, че ако ги запазят, ще се получат за тях големи съкровища и доходи. Започнаха преговори те и някои от най-знатните барони да не бъдат убити. Но той ги държеше все така седнали на земята пред него.

Уви! Веднага след това той нареди да започне жестокото жертвоприношение. Пред него докарваха благородните християнски барони, рицари и непосветени още в рицарството съвсем голи. И после точно както рисуват цар Ирод, седнал на трон и невинните младенци заколвани пред него, нашите верноподанни християни бяха заклани там с големи брадви от тези отвратителни сарацини в присъствието на граф Дьо Невер, пред очите му. Вие, които слушате, можете да си представите колко страшна бе мъката на този много добър и благословен сеньор и каква болка бе за него, като гледаше да изтезават така доблестните му верни другари и тъй преданите му и извънредно храбри негови хора. Мисля, че толкова страдаше, че желаеше да сподели смъртта с тях.

Така ги водеха един след друг към мъченичеството, както някога пстъпиха с бенедиктинските мъченици. Там ги удряха ужасно с големи ножове по главите, по гърдите и по раменете и безмилостно ги избиваха. Бихте могли да си представите с какви нажалени лица ги водеха в тази сърцераздирателна процесия. Съвсем както касапинът води агнето на лобното му място, така бяха отвеждани, без да продумат дума и добрите християни, за да бъдат убити. При все че

това бе много жестока смърт и много сърцераздирателно събитие, все пак всеки добър християнин е убеден, че те бяха много щастливи и родени, за да приемат такава смърт. Щом трябваше да умрат, Бог им оказа милостта да умрат от най-святата и достойна смърт за християнин. Както поддържаме по нашата религия, това е за християнската вяра и са придружени от бенедиктинските мъченици, най-щастливите от всички ордени на другите светии в рая.

В тази жалостна процесия бе воден и маршалът на Франция Бусико – съвсем гол, без бельо. Но Бог, който искаше да запази роба си заради благодеянието, което трябваше да извърши, щом му дойде времето, за да отмъсти на сарацините за смъртта на тази прославена армия, а и заради други велики дела, които трябваше да станат благодарение на разума му, направи така, че в момента, когато трябваше да го ударят, граф Дьо Невер го погледна много жалостно и маршалът – него. Споменатият граф бе обзет от страшна мъка за смъртта на такъв храбрец и си спомни за голямата му доброта, храброст, лоялност и смелост. Бог му внуши неочаквано да събере двата си пръста на ръцете си, гледайки Баязид, като че ли искаше да каже, че му е като собствен брат и онзи да го пощади. Този знак Баязид разбра веднага и нареди да го оставят.

Когато завърши тази ужасна екзекуция, след която цялото поле бе осеяно с телата на бенедиктинските мъченици – французи и други от различни страни, проклетият Баязид се вдигна оттам и заповяда маршалът, пощаден от смъртта, да бъде отведен в затвора в един голям и хубав град на Турция, наречен Бруса. Заповедта му, бе изпълнена и той бе задържан там до пристигането на Баязид.

№ 4
ИЗ „ПЪТЕПИС“ НА УЧАСТНИКА В БИТКАТА – НЕМСКИЯ ОРЪЖЕНОСЕЦ ХАНС ШИЛТБЕРГЕР ОТ 1427 Г.

Аз, Ханс Шилтбергер, потеглих от родината си, от града наречен Мюнхен, който се намира там, в Бавария, когато се броеше 1394 година от Рождество Христово. И това стана, когато крал Сигизмунд Унгарски тръгна срещу неверниците; тогава тръгнах и аз от гореспоменатия град на кон. А се върнах отново в родината си, когато се броеше 1427 година.

Каквото научих през това време при неверниците, е описано по-долу, но не мога да опиша всичко, което ми се случи, защото не помня всичко. През времето, когато бях при неверниците, не можех да научавам всичко подробно за страните и градовете, защото бях пленен човек, та сам не бях себе си.[1] Затова изброих накратко страните, главните градове и реките, които научих през това време, както е описано по-нататък, като наричах земите и градовете според езика на тия страни.

В лято господне 1394-то крал Сигизмунд Унгарски прати за помощ в християнските земи, защото неверниците му, причиняваха много вреди в Унгария. Много хора му се притекоха на помощ от всички земи. Той прие тия хора и потегли към Железни врата, които разделят България, Унгария и Влашко.[2] И тъй той мина през Дунава в България и тръгна за един град, наречен Видин, който е столица на България. Тогава дойде владетелят на страната и на града и се предаде на милостта на краля, след което кралят завзе града с триста души добри рицари и оръженосци.[3] След това

потегли за друг град[4], в който имаше и много турци, и го обсажда пет дни; турците не искаха да го предадат. Тогава жителите на града изгониха турците насила и се предадоха на краля. Много от турците бяха избити, а други пленени. Този град кралят завзе с двеста души. След това тръгна към един друг град, който се казва Шилтау, а на езика на неверниците – Никопол.[5] Той го обсажда 16 дни по вода и по суша. Тогава турският султан Баязид дойде с двеста хиляди души в помощ на града. Като чу това, крал Сигизмунд излезе срещу него с войската си, наброяваща 60 хиляди души, на една миля разстояние от града. Херцогът на Влашко, наречен Мирча войвода[6], поиска от краля да му позволи да разузнае враговете; това му беше разрешено. Той взе хиляда души от войската си и разузна враговете, след това се върна при краля и му разказа какво е разузнал и че врагът имал двадесет знамена[7] и под всяко знаме десет хиляди души, а всяко знаме било разположено отделно с войската си. Когато кралят чу това, поиска да състави ред за водене на боя. Херцогът от Влашко помоли да нападне пръв с конниците си и кралят му разреши. Но като чу това, Бургундският херцог не искаше да предостави тази чест нито нему, нито на някой друг, защото той бил дошъл далече от страната си с голяма войска – около шест хиляди души – и изразходвал голямо състояние, заради това искал първи да нападне и пратил при краля да му разреши, защото бил дошъл тук от далече. Тогава кралят му предложи и го помоли да остави унгарците да нападнат първи, защото те и преди са се сражавали с турците, та ги познават по-добре, отколкото другите. Но той не искаше да предостави това и на унгарците и взе войската си и нападна враговете с конниците си. Премина през два полка войници, а когато стигна до третия, се обърна и поиска да се върне, но враговете го бяха обградили и повече от половината от войската му беше свалена от конете, тъй като турците стреляха само по коне-

те ѝ. Така той не можа никак да избяга оттам и го пленихa.

Кралят като чу, че Бургундският херцог е нападнал враговете, взе другата войска и нападна с дванадесет хиляди конници пехотинците, които турците бяха пратили напред, и всичките ги изби и прегази. В този бой моят сеньор Линхарт Райхартингер бе свален от коня си – това видях аз, Ханс Шилтбергер, негов оръженосец – и с коня си преминах сред войската до него, качих го на моя кон, а аз скочих на един друг, който беше на някакъв турчин, и пак се върнах при другите оръженосци. И тъй като пехотинците бяха избити, кралят се насочи към една друга войска, която беше конна.

Турският султан като видя, че кралят потегля срещу него, поиска да побегне. Херцогът на Сърбия, когото наричат деспот[8], разбра това и дойде на помощ на турския султан с петнадесет хиляди души добра войска, дойдоха и другите с полководци с цялата си мощ. Деспотът нападна с войската си кралския полк и го срази. Кралят като видя, че полкът му е паднал и че никога няма да може да се удържи, удари на бяг. Тогава дойдоха граф фон Цили и Ханс бургграф фон Нюрнберг, взеха краля, изведоха го из войската и го качиха на една галера за Цариград. Рицарите и оръженосците, като видяха, че кралят бяга, също се разбягаха. Мнозина от тях бягаха към Дунава и мнозина се качиха на корабите – много искаха да бъдат на корабите – но те така се напълниха, че не пускаха вече никого. На мнозина, които искаха да се качат, удряха ръцете от корабите, та се издавиха. Мнозина паднаха мъртви по хълмовете, докато бягаха към Дунава. И моят сеньор Линхарт Райхартингер и Вернер Пинѝценауер, Улрих Кюхлер и един Кламенщайнер, четиримата – баварски благородници, бяха убити в боя и много други добри рицари и оръженосци, които не можаха да достигнат реката, за да се качат на корабите. Една част бяха избити,

а по-голямата част бяха пленени, и мене също пленихa. Пленихa също Бургундския херцог и сеньор Жан Бусико и също един сеньор, наречен Шато-Моран – това бяха двама благородници от Франция; и палатина на Унгария, и много други могъщи благородници, рицари и оръженосци също бяха пленени.

Когато султан Баязид спечели битката, разположи се под града, където крал Сигизмунд се беше разположил с войската си, а след това край града, където стана сражението, и видя войската, която му беше избита. И като видя, че голяма войска му е била избита, обхвана го голяма мъка. Тогава се закле, че няма да остави кръвта неотмъстена, и заповядва на войската си в името на живота и имота ѝ да доведе при него на другия ден всички пленници. На другия ден всеки доведе завързани на въже при султана, колкото е заловил. И мене също този, който ни беше хванал, ме заведе пеши, вързан на въже. Когато отведоха пленниците при султана, той взе Бургундския херцог, за да види отмъщението заради войската, която беше избита на султана. Бургундският херцог като видя яростта му, го помоли да му пощади живота, който му, беше мил, и султанът се съгласи. Той взе и дванадесет благородници от своята страна и сеньорите Стефан Смихер и Ханзен фон Бодман. Султанът заповяда всеки да убие своите пленници, а който не иска да ги убие, то султанът ще заповяда други да го направят вместо тях.

И тогава взеха моите другари и им отсякоха главите. Като стигнаха до мене, видя ме синът на султана и заповяда да ме оставят жив, та ме заведоха при другите момчета, защото не убиваха никого под 20 години – тогава аз бях едва на 16 години. Видях господин Ханзен Гроайфе, който беше от Бавария, водеха го четирима сам на въже. Като видя настаналата голяма мъст, той извика с висок глас, утешавайки рицарите и оръженосците, които стояха там пред смъртта, и каза: „Дръжте се добре, всички рицари и оръженосци,

днес кръвта ни се пролива заради християнската ни вяра, но ако Бог пожелае, ще минем при него в небесните селения.“ И като каза това, той коленичи и остави да го обезглавят заедно с другарите му, а кръвопролитието продължи от сутринта до вечерта. Съветниците, като видяха, че се върши толкова голямо кръвопролитие и въпреки това никой не го спира, вдигнаха се и коленичиха пред султана и го помолиха да забрави яда си в името на Бога, за да не би и Бог да му изпрати отмъщение, тъй като кръвопролитието е достатъчно.

Той удовлетвори молбата им и заповяда да престанат; това бе изпълнено. А след това заповяда да съберат останалите бойци и от тях взе своя дял, а другите остави на войниците си, които ги бяха пленили. Аз се паднах в дяла на султана. Народът, погубен в този единствен ден от турския султан, се изчислява на десет хиляди души.

След това султанът изпрати пленниците си в Гърция, в една столица, наречена Одрин. Там лежахме пленени петнадесет дни. После ни заведоха до морето в един град, който се казва Галиполи – това е градът, където турците преминават през морето. Там лежахме два месеца в една кула. Ние бяхме триста души и Бургундският херцог също лежеше пленен горе в кулата с тези, които беше освободил. И докато лежахме там, прекараха крал Сигизмунд край града, в който лежахме пленени, за да го отведат в склавонска земя[9]. Като чуха това турците, изведоха ни от кулата и ни закараха на морето, и ни показваха един след друг, напук на крал Сигизмунд, като му подвикваха да излезе от галерата и освободи войската си – правеха това за подигравка. Те дълго се караха един с други по морето, но не можаха нищо да му направят, нито да му причинят зло и той си отмина.

Сега ще отбележа в кои страни съм бил, които лежат между Дунав и морето.

Аз бях в три страни, които и трите се казват България. Първата България лежи там, където се преминава от Унгария през Железни врата и столицата ѝ се казва Видин. Другата България лежи срещу Влашко и столицата ѝ се казва Търново, а третата България лежи, където Дунав се влива в морето, и столицата ѝ се казва Калиакра[10].

Бях също и в Гърция. Столицата и се нарича Одрин и градът има петнадесет хиляди къщи. Един също голям град в Гърция лежи на Италианското море и се казва Солун. В града е погребан един светец, който се казва свети Димитър. От гроба му тече масло, а в средата на църквата, където е положен светецът, има един кладенец и на неговия ден кладенецът се напълва с вода, а иначе през годината е сух. И в този град бях. В Гърция също има един голям град, който се казва Серес. Земите, които лежат между Дунава и морето, принадлежат на турския султан. Има също един град и крепост, наречен Галиполи. За там се отива през голямата море и аз преминах оттам за Велика Турция[11]. Оттам също се отива за Цариград през гореспоменатото море. В този град прекарах два месеца. И оттам също се отива във Велика Турция.

№ 5
ИЗ „КНИГА ЗА МОЯ РОД И ПРИКЛЮЧЕНИЯ ОТ 1349 ДО 1404 ГОДИНА“ НА НЕМСКИЯ БЛАГОРОДНИК УЛМАН ФОН ЩРОМЕР

В лято Господне 1396-то около Че́тиридесетница[1] започна да се събира в Унгария голямо войнство, което лесно и бързо се сплоти; и дойдоха стотици благородници от Франция: синът на херцога на Бургундия, който бе братовчед на френския крал, конетабълът на Франция и граф на Куси, господарят на Марискули, графът на Рибс, от Фландрия...[2], графът на Марк, херцог Рупрехт Баварски Младият, който бе внук на бургграфа, братът на неговата майка граф Жан, бургграфът, графът на Цили. Имаше тогава повече от 30 000 знатни господа – графове, херцози, рицари и кнехти. И те тръгнаха с крал Сигизмунд от Унгария през Влахия и дойдоха при един град, който лежи на Дунава и се казва Шилтах, и го обсаждаха дълго време.

По същото време се надигна султанът на турците Баязид и искаше да отблъсне рицарското войнство от Шилтах. Тъй като французите бяха надменни, те непредпазливо се приближиха на две мили до турците; същото сториха немците и унгарците, които се приближиха до враговете и дойдоха до един отряд, който унищожаваше християните. Тогава дойде от турците друг отряд, срещу който християните дълго се сражаваха. След това турският султан Баязид с два големи полка и със сила победи християните и мнозина от тях изби. Тогава много хиляди от тях побегнаха към Дунава, където едни се издавиха, а други преминаха Дунава. При тях дойдоха власите, които бяха подвластни на

краля на Унгария, и ограбиха всичко, което имаха дошлите през Дунава християни, тъй че никой не можеше да премине през Влахия, без да загуби всичко, което притежаваше. А мнозина бяха пребити или избити.

А пък кралят на Унгария, бургграфът Жан, графът на Цили и епископът на Загреб се качиха на един кораб на Дунава и достигаха до морето и достигнаха до...[3] и бяха повече от четвърт година в открито море, така че никой във всички тези страни не знаеше нищо за тях и се върнаха отново в Унгария към ...[4]

Султанът на турците плени около 400 благородници от християните и заповяда веднага ... и половината от тях бяха избити, а останалите потеглиха с него – едни от тях бяха херцогът на Бургундия и конетабълът на Франция и граф на Куси, който умря в плен.[5] Битката стана в лято Господне 1396-то, в четвъртък, преди празника на свети Михаил[6].

№ 6
ИЗ „БЪЛГАРСКА АНОНИМНА ХРОНИКА“ ОТ НАЧАЛОТО НА XV ВЕК

След известно време се вдигна маджарският крал Сигизмунд в 6905 (=1396) година, събра цялото западно войнство, риги, сиреч князе, властелини, панове в военачалници, мощни и свободни люде, накратко казано, множество господари – едни по сухо, други по Дунава с много кораби и ладии, така щото не можеше да се види дори водата от многото кораби.[1] Кралят пък, както казахме, тръгна по суша, показвайки се блестящ с множество злато и бисери, с оръжие и железни обкови. Вървейки напред, слизаше към долната област край Дунава. Когато дойде на българска земя срещу град Никопол, пристигнаха и тридесет катърги[2] от Венеция и от Цариград. Застанаха под Никополската крепост и изчакваха да я превземат. Нечестивият Баязид сбра и той множество от своите измаилтяни[3] и колкото войска се намери от източните области.[4] Той бързаше по-скоро да се сблъска със западните войски. И щом турците се приближиха, без да чакат, веднага започнаха бой. Настана голямо сражение, кръвопролитие и гибел на множество военачалници и воини, та небето потъмня от множеството стрели и копия, подобно на плява, подета от вихрушка. И настана земен тътен, защото ечеше силен шум от множеството копия и щитове, от гибелта на коне и хора. И понеже кралят се видя в лошо положение, той веднага се качи на една от катъргите и отплава посрамен с другите катърги. След победата Баязид се втурна със своите измаилтяни, като гони (враговете) чак до Дунава. И отново настъпи второ поражение във водите и давене

на хора в река Дунав, подобно на някога, когато фараонът гонеше израилтяните в Червеното море[5]. А кралят, прочее, с колкото високомерие и самохвалство дойде, с още по-голям срам и безчестие си отиде, като загуби много хора и остави толкова много кости, та човек не можеше да мине от тях.

Баязид обаче, без да се бави, се вдигна оттам и се отправи на запад, като завладяваше царства и земи. Като залови цар Срацимир в 6906 (=1397–1398) година[6], подчини го на властта си. Нахлу в маджарската земя като опожаряване и палеше, „както пламъкът опожарява планините“...

№ 7

ИЗ „РАЗКАЗ ЗА ПРЕНАСЯНЕ НА МОЩИТЕ НА СВЕТА ПЕТКА ТЪРНОВСКА ВЪВ ВИДИН И БЕЛГРАД“ ОТ НАЧАЛОТО НА XV В., НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВНИК ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК (+1420)

Когато всички ценности на града бяха донасяни през царевото лице, донесено беше и всечестното тяло на преподобната[1], лишено от многоценните одежди, облечено в някакви бедни и лоши дрехи. Измолил това (тяло), царят, който царствува над града Бдин[2] на река Истър[3], отправя го там в своите (предели), където и остана не за дълго време.

Сетне, когато угърският крал[4] заедно с подвластните му сили премина река Дунав и превзе града Бдин. И докато беше в Никопол, варварският предводител[5], оставяйки Византий[6], защото тогава жестоко воюваше срещу него, опълчва се колкото може по-бързо срещу угрите. И щом стана сраженето, побеждава ги напълно, става причина по голямата част от войската да се издави в реката. И така измаилтянинът, гордейки се със светли победи, идва срещу града Бдин. И тъй като, прочее, царят излезе при него без да се бои, понеже оня беше изпратил при него обещания, (измаилтянинът), вързан го изпрати в град Бруса, а богатствата му, които са безчетни, и тях взема, та ги изпрати в своите (предели).[7]

№ 8
ИЗ „ЛЕТОПИС НА СРЪБСКИТЕ ЦАРЕ“ ОТ ДВАДЕСЕТТЕ ГОДИНИ НА XV ВЕК

В година 6901 (=1393) цар Баязид превзе Търново и други градове, на 17 юли.[1]

В година 6903 (=1395) влашкият воевода Мирчо разби цар Баязид при Ровине и погинаха Марко Кралевич, Костадин и Драгаш.[2]

В година 6904 (=1396) цар Баязид разби крал Жигмунт при Никопол. Три години подир това изгори Раваница. Същата година цар Баязид превзе Бдин и Никопол.[3]

№ 9
ИЗ „ЖИТИЕ НА ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЧ” ОТ БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВНИК КОНСТАНТИН КОСТЕНЕЧКИ, НАПИСАНО В 1431 Г.

И след това той[1], гордият и величавият, замисля бран срещу угровласите. И като се надигна с всичките свои сили, отиде и премина Дунава през 6903 (=1395) година. И сблъскаха войските си с великия и самодържавен Йоан Мирча[2], където неизречено множество проля кръвта си. Тогава загиват Крали Марко и Константин.[3] Тук в тази бран заедно с тези господари се озова и Стефан[4], за когото е нашето слово, защото всички бяха заедно с измаилтяните, макар и не по своя воля, а по принуда... А царят, като се върна вкъщи, сключи примирие с тях.[5]

След като минаха две години, царят пак изпраща неизброимо множество войски заедно със синовете си, с които тръгна и христолюбивият княз Стефан. Тогава паднал толкова много сняг[6], та както един от старите хора ни каза, секли дърва и палели огън в градините. И щом огънят се разгарял, слизал толкова надълбоко, че хората около него едва усещали топлината. Но не смеели да го достигнат. И заради тази тежка зима малцина от воините и пленниците се върнали в своите страни. И пак христолюбивият бива несправедливо обвинен, че е виновен за гибелта им, но неговите клеветници не можаха да постигнат нищо, защото Бог му помагаше.

И след като царят завоюва много страни, тръгна прочее и срещу богопазения град, имам предвид Константинопол[7], където се опитва с много хитрости и труд, но нищо не можа да постигне; намисли после да

го заобиколи от другата страна на пролива и да откъсне Галата[8], но и там, като се помъчи по същия начин, отново нищо не постигна.

А като чу това западният цар, наричан крал[9], с цялото си войнство преминава Дунава и напада Никопол. А той бързо изостави оная част от Царстващия град, наречена Галата, и отива насреща им като разгорял се огън. И този крал има под себе си угри, но първо се нарича немски, сарматски, германски и угърски. И събрал и останалите на помощ, беше дошъл с грамадно и неизброимо множество. И като стана сражението, най-напред западните притиснаха доста силно царското войнство и така онзи, когото наричаха „Светкавицата", премина напред по всички отреди и ги върна повече с молба и наставление, като им казваше: „И къде ще бягаме от техните ръце, ако днес ни победят окончателно, защото ще бъдем пред тях на острието на меча им, както те преди малко време пред нас. А чедата ви и жените ви в техните ръце, както техните във вашите ръце. И не е ли по-добре за нас веднъж днес или да умрем, или да удържим победа над тях. Защото ако днес победим, аз ще ви наситя с много и неизречени блага от тяхната земя." И така отново се възмогнаха, и като се върнаха – победиха. И едни посичаха, а други заедно с конете им издавиха в Дунава. А някои избягаха с кораби заедно със своя крал в Царстващия град. И оттам с кораби се спасиха на островите на свой ред. А измаилтяните взеха там голямо и неизброимо богатство...

№ 10
АВСТРИЙСКИ АНОНИМЕН ИСТОРИЧЕСКИ РАЗКАЗ ЗА НИКОПОЛСКАТА БИТКА ОТ СРЕДАТА НА XV ВЕК

1396 година господня.

Когато Баязид, турският султан* опустошаваше с огън и меч земите, съседни на Долна Панония, Сигизмунд, римският император след като събра сили отвсякъде, реши да отблъсне врага от своите предели с огромна армия, около шейсет хиляди отбрани конници, премина Дунава при Железни врата, която дели Унгария от България, върна под своя власт[1] известния град в България, наричан Бдин и остави там триста войници, за да го охраняват, а после обсади друг град.[2] В продължение на пет дни в него се събра множество турци и християни, но отряд от нашата вяра, като победи, изгони турците от града, които отчасти бяха избити, отчасти пленени, и подчини града на императора. След това в продължение на шестнадесет дни той (императорът) подложи на силна обсада трети град Никопол, докато Баязид с дванадесет хиляди войници дойде, за да освободи града. Щом чу това, императорът строи войската си и излезе срещу Турчина, след като изпрати Мирчо войвода, господаря на Влахия, да проучи вражите войски. Като се върна, той извести на императора, че вражите турми са 20, всяка от които се разграничава от другите по знамената, и че несъмнено при сблъсък още през същия ден ще последва твърде щаст-

* Осман, Мурад, Челеби, Баязид, Мехмед Кришчи, Мурад, Мехмед [тази бележка е на полето на ръкописа – Васил Гюзелев]

лива победа, стига само да спази задължителния ред в отделните дела и да му даде да се хвърли срещу врага първата редица, ако императорът позволи. Сигизмунд щеше да се съгласи, ако дукът на Бургундия, прекалено жаден за слава, не бе настоял да му се повери първият сблъсък. Той заяви, че е дук със шест хиляди воини, че дошъл на помощ на Сигизмунд от далечни земи с огромни, преизобилни разходи, и затова никому не подобава повече отколкото на него самия да се сражава в първите редици.

А пък император Сигизмунд, който отлично познаваше нрава на своите унгарци, отново убеди дука да се откаже от предложението си и да пусне в боя първо унгарците, защото в страха си те бързо щяха да побягнат, но ако са в първите редици, не ще имат накъде да отстъпят и следователно ще трябва да устоят. Но дукът на Бургундия, който не се поддаваше на никакво разумно убеждаване, без да съблюдава реда пръв тръгна срещу турците*, но още при първия сблъсък, когато поиска да се върне обратно, осъзна, че почти всичките му, конници са разпръснати. Турците, които бяха в първите редици, много хитро се оставиха да бъдат разделени, за да не може християнската войска, обградена от тях, да се измъкне. Император Сигизмунд ги последва, разпръсна 12 хиляди пехотинци, изпратени от турците пред конниците, после нападна клина на конниците. Турчинът, когато го видя, че се сражава успешно започна да се готви за бягство, но нечестивият деспот, князът на Сърбия, като дойде на помощ на турчина с 15 хиляди воини, предотврати бягството и окуражи Турчина.[3] Междувременно, докато Сигизмунд се сражаваше, дукът на Бургундия се опитваше да избяга, но обкръжен от враговете, падна в плен. Князът на Сърбия със силната си десница повали знамената на императора. Когато императорът видя, че е лишен от победата, с помощта на графа на Цили и на Йоан, бургграфа на Нюрнберг, се качи на кораба и

вдигна платна към Цариград. Една част от войската му бе избита, друга хвърлена в робство, а трета се устреми в бърз бяг към Дунава, където се надигна нова сеч. Понеже бързаха поради страх от враговете да се качат на корабите, тези, които завзеха първи част от корабите, боейки се да не потънат поради прекомерната тежест, започнаха, щом завладяха корабите, да посичат тълпата от ранени. А те, падайки, потъваха. В тази битка бяха убити Лиенхард Райхартингер, Бернард Пиентценауер, Удалрик Кухлер, някой си Клайнщайнер, господари от Бавария. Дукът на Бургундия, Йоан Пиценкард и Центумаранд, някои господари от Франция, палатинът на кралство Унгария и много воини бяха пленени.

След края на сражението Турчинът разположи войската си при Никопол и огледа с неколцина други мястото, където бе станала сечта. Когато видя, че там е избито толкова голямо множество от хората му, пламнал от гняв, се закле да отмъсти жестоко за кръвта на своите и, след като издаде заповед, нареди всички пленници да се явят пред него на другия ден. След като това стана повика при себе си дука на Бургундия, за да види как ще отмъсти с християнска кръв за своите хора.

Дукът на Бургундия, щом усети силния гняв на Турчина, с молбите си спаси от смърт 12 господари от своята земя и Йоан от Потендорф. После Турчинът нареди да бъдат избити всички пленници с изключение на онези, които нямаха 20 години. А сред останалите, които трябваше да бъдат избити, господин Йоан Грайфен от Бавария, за да успокои съюзниците си, когато видя невероятната жестокост, извика силно: „О, съюзници, оставете печалния дух и с весело лице се устремете към смъртта, защото днес умираме в името на нашата свята вяра и религия и ще получим за награда вечен живот“. Щом изрече това, главата му беше отсечена от тялото. Тази жестокост, продължила от

изгрева на слънцето чак до залеза му към хоризонта, унищожи 12 хиляди християни и Турчинът нямаше да сложи край на избиването, ако не бе подсетен от молбите на своите хора, че вече е пролята достатъчно и предостатъчно кръв, та може Бог да го накаже с подобна погибел. И тъй, пленниците, които останаха живи, бяха разпределени между господарите. Турчинът изпрати своите пленници в Одрин, оттук в Галиполи накрая отвъд морето в града на име Бурса. След една друга сеч, предприета за отмъщение на собствените му избити хора, Турчинът отиде с войските си в Унгария, като премина Сава. Завърна се у дома си с огромна плячка.

Това бе Баязид, когото веднага след тази победа един турчин Тамарлан[4] държа в плен 12 години в железна клетка. Челеби дойде пръв в Европа.

№ 11
ИЗ „УНГАРСКА ХРОНИКА“ НА ЯНОШ ТУРОЦИ ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XV ВЕК

За злополучната битка, водена от крал Сигизмунд при крепостта Голям Никопол.

По време на щастливото управление на крал Людовик[1] сред гърците избухнало голямо несъгласие и те били тежко разтърсени от вътрешни разногласия. Имало двама гръцки владетели, при това не родени от едни и същи родители, но всеки от тях бил от императорско потекло и поради това обявавал, че по закон управлението се падало на него. Останалите гърци всеки по свое предпочитание се привързали не по-малко към един от тях и го следвали, и поради несигурното име на императора, се карали и биели водейки гражданска война.[2] Когато единият от тях видял, че неговата партия е победена, обзет от желание да си отмъсти, докарал с пари и обещания, от Азия в Гърция, на помощ на своята партия първия турски султан[3], а откакто почнали да управляват – третия, Мурад[4]. И не било голяма трудност да бъде убеден Цезарът, който отпреди се мъчел с всички сили да проникне там. Така той го прекарал през Хелеспонтовото море заедно с войските му в Тракия при такова условие: когато завърши войната да бъде върнат обратно по море. Като се уговорили така, турското племе се преместило от Азия в Европа. От тези гръцки междуособици се запали неукротим и упорито изгарящ европейските предели пожар, и се размножиха обилно из нашите земи кълновете на нещастията ни. А самият Мурад желаел да получи не това, което било уговорено, а това, кое-

то се надявал на него да му бъде изгодно. Той гледал винаги, когато се води война, по възможност да се проточва във времето, за да може гърците да понасят удари при взаимното им избиване, а той да остава невредим и по-лесно да ги побеждава и притиска. И той не се излъгал в своя замисъл. Когато усетил, че гърците са разнебитени от непрекъснати войни и са лишени от собствени сили, та малко могат да си помогнат с тях, внезапно при един удобен случай обърнал оръжие срещу тях и, след като с помощта на съдбата бил завладян град Галиполи[5], намиращ се на пролива на Хелеспонта, той се опитал чрез обсада да завладее и други гръцки градове и земи, и не се въздържал да нападне навсякъде всичко, и така подчинил под властта си голяма част от Тракия. След това при това напредване на турските работи, и след като крал Людовик напуснал живота и унгарските лозди преминали у крал Сигизмунд, Баязид, който бил турски султан и не по-малко способен от много талантливия си баща Мурад, а в преследване на целите и по-разгорещен и по-дързък, за кратко време завладял му със сила, му след предаване цяла Тракия, Тесалия, Македония, Фокида, Беотия и Атика и ги превърнал в свое владение. Той нападнал готов за бой и мизите, намиращи се под властта на крал Сигизмунд, които ние наричаме българи. Кралят изпратил при този Баязид свои пратеници, за да му съобщят да се въздържа от завладяване на царството, отстоявайки енергично своето право. А той впрочем при удобен случай отлагал отговора си докато станал господар на цялата българска земя. Чак тогава накачил по стените на една сграда различни оръжия, метателни копия и щитове например, а също и колчани, с които турците си служат срещу враговете и когато кралските пратеници били въведени, разказва се, че им рекъл: „Върнете се при вашия крал и му кажете, че аз имам достатъчно право над тази земя, както виждате“ – и той посочил с ръка към висящите по стените оръжия. Тези

неща много подтикнали духа на крал Сигизмунд да отмъсти за заплахата. Поради това в десетата година на своето управление или от въплъщението господне хиляда триста деветдесет и шеста, като подбудил цялата военна храброст на своето господарство, събрал огромна войска. Към този именно тъй грандиозен поход на краля се присъединили дукът на Бургундия и френският или галски народ с голяма и силна войска и отреди от войнствени мъже. Знамената на благородниците от тези войски, изрисувани на табла от братята–проповедници[6], стоят закачени за спомен по стените на манастира на свети Николай Изповедник в Буда чак до мое време. Като повел този тъй голям сбор – своята войска, крал Сигизмунд преминал Дунава и понеже наистина не се страхувал от турския цар, някои твърдят, че казал: „От какво ще се страхува човек при нас? Дори неизмерната тежест на небесата да се стовари върху нас, ние можем да я задържим на копията си, които носим, без да ни навреди.“

След това преминали кралство Расция[7], предизвиквайки див ужас от големите грабежи и страх от големия шум, и достигнали границата на България. След това превзел Оршова и Видин, както и не малко турски отреди, не без да пролее своя кръв и кръвта на своите войници. През последния сезон на същата година, когато лозята давали най-сладък плод на своите лозари, т. е. около празника на свети Михаил, той се установил лагер в полето на крепостта Голям Никопол[8]. Турците от своя страна често излизали от крепостта и предизвиквали кралската войска срещу себе си и като ранявали неколцина, но по-често сами наранявани, се завръщали обратно. Турския султан, когото нашите предшественици наричаха Баязид, както беше споменато по-горе, а пък Николай Секундини, пишейки на сенския епископ Еней за рода и произхода на турците, твърди, че бил Челеби, като чул че кралят е навлязъл в неговите владения с голяма войска, вдигнал на

оръжие най-отбраната част от своя народ и се приближавал, готов да се противопостави със сила на мощния поход на краля. Галите или франките пък, подбудени от вестта за приближаването на враговете, отишли при краля и го помолили да се съгласи те да поемат върху себе си първите сражения, които обикновено кипят от голяма ожесточеност. Когато самият султан, заобиколен от ревящи бойни колони и водещ със себе си голяма войска от езичници се появил срещу кралския лагер, французите веднага били обзети от прекомерно желание първи да започнат боя и преди още цялата кралска армия да бъде построена в бойни редове, нападнали и започнали сражение, като се втурнали от лагера. Те скочили от бързоногите си коне, както били свикнали и се нахвърлили пешком да се сражават срещу вражските отряди. Враговете здраво и страшно се сражавали помежду си, когато унгарците забелязали оседланите коне на французите с насрещен бяг а се устремяват към лагера на краля. Без да познават техния начин на воюване, те помислили, че французите са напълно разбити от вражеската войска и в пълно безредие, на тълпи изоставали лагера заедно с войнските си добродетели. Разпръснати навсякъде по полето от силно напиращите врагове, те били обърнати в бягство. Настанало голямо клане. Мнозина унгарци загинали, а и много били откарани в плен. И ако самият крал не бил намерил кораб, който да му послужи за спасение, то не от небето, както разправят а от оръжията на враговете щял да бъде затрупан там!

№ 12
ИЗ „ИСТОРИЯ НА УНГАРЦИТЕ“ НА ИТАЛИАНСКИЯ ХУМАНИСТ АНТОНИО БОНФИНИ ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XV ВЕК

За превземането на Малкия Никопол[1].

На шестата година от своето царуване за втори път започнал война срещу власите в трансалпинската област[2], която, като пренебрегнала благоволението на Сигизмунд, била лишена от неговото доверие за втори път. Разчитайки на собствените си незначителни сили, те започнали война срещу турския съюз, от загубата на която се появила първата заплаха за религията и свободата на християнството. А те, за да разширят нечистата си власт, намерили за подходящо да влязат в този съюз доброволно, като тръгнали от Тракия с много конни турми[3] и многобройна пехота, преминали Истър.[4] Кралят като чул за разцепването на съюзниците и решил да се оттегли в провинцията взимайки със себе си армия от тежковъоръжени рицари. След това, понеже, преминавайки Алпите[5], слязъл в просторни равнини, където узнал, че се намират вражеските лагери, вече пътувал в боен ред. Когато вече виждал враговете, извел отпред блестящия строй на тежковъоръжените рицари. Преди още да започне сражението, враговете отсреща, твърдо изплашени от блясъка на доспехите, обърнали граб и побегнали, като преценили, че така е по-добре. Унгарецът ги преследвал в гръб и заплашвал отстъпващия враг с жестока разправа. В бягството паднали мнозина и то най-вече пехотинци, които не можели да се

противопоставят на конници; те били победени и почти всички избити, а лековъоръжените пехотинци избягали по-лесно. Дори поради множеството от паднали унгарци бил забавен пристъпът и даден неудобен път за бягство, освен това денят бил към края си, а и близостта на Дунав попречила, понеже не можели бързо да го преминат. С напредването на нощта бил даден знак за отстъпление, за да не замислят враговете обсада. След като унищожил войските на турците и власите, кралят се отправил към Малкия Никопол, разположен на другия бряг на Истър, обградил го с тежка обсада и го нападнал неудържимо, като използвал обсадни машини. Градът, укрепен с двойни стени, се защитавал упорито. Власите и турците отстоявали градската крепост; междувременно гражданите си проправили път и предизвикали сериозна тревога през нощта в лагерите. Кралят обаче продължил да се сражава усилено, заплашвайки крепостта и голяма част от града с метателните си машини. Никопол бил превзет, тези, които били заловени били отчасти пленени, отчасти убити; направил здрава стена на града и покорил почти цялата провинция.

Превземането на Големия Никопол.

След като били превзети голяма част от Гърция и Македония, той обърнал оръжието си срещу Тракия; надълго и нашироко затруднявал всички с грабежите си, подтиквал умерените от предателства множество области да си купят мир. Баязид, син на Мурад султан, на турците, по природа много бърз, водейки война дълго, дръзко и жестоко, си подчинил Тракия, Тесалия, Македония, Фокида, Беотия и Атика. Щом се появил в Мизия, която днес наричаме България научил, че е под унгарска власт.

Когато Сигизмунд научил от съюзниците си чрез писма и различни слухове, че турците са нахлули в Мизия и беснеят срещу божествените и човешки (правила), всичко опустошават с огън и меч, веднага изпроводил пратеник при Баязид, да му напомни и да знае, че в тази провинция той няма никакви права, и да се въздържа в чуждите дела, добре да знае какво е позволено и кое е справедливо. Той отложил отговора, докато превзел почти цялата провинция; после, като накичил домовете с оръжие, отговорил по чуждия пратеник, че има достатъчно права там, където стените предпочитат неговото право. Веднага щом пратеникът му докладвал, Сигизмунд разбрал, че и неговото право е изцяло в оръжието и тогава решил с жестокия враг да се отнесе без всякакъв страх. В десетата година от царуването си започнал поход срещу турците; в 1396 година от възкресението Господне била обявена войната, била събрана голяма войска и било наредено всички да се запишат. Така били събрани толкова легиони и помощни войски, че да могат да воюват без страх срещу неверния враг. Пристигнали помощни войски от бургунди и гали, които по благоволението на правата вяра носели свещената си военна служба безвъзмездно. Мнозина мъже от белгите и келтите, отличаващи се с положението си, се стекли без каквото и да е нареждане и техните гербове забити в стените на храма св. Николай в Буда и до днес свидетелстват за този поход. След като била събрана войската и било приготвено всичко, необходимо за войната, войската се придвижила от Унгария в Расция, която се простира в Горна Мизия. Разказват, че Сигизмунд, който бил някъде в бойния ред, водейки голямата си войска, казал: „Без съмнение, турчинът по никакъв начин не е страшен за нас, а дори и небесата да биха се срутили върху нас, бихме повдигнали руините им на изправените си копия". Расция била премината не без опустошения, а, когато слезли в България, която се намира в Долна Мизия, били превзети с много кръв Оршова и Видин и някои други турски крепости, охранявани от гарнизони.

На октомврийските календи[6] Сигизмунд придвижил войската си при Големия Никопол; на единия бряг на Истър е разположен големия Никопол, а на другия – малкия Никопол, които са паметници единият на победата на Траян[7], а другият – на Хадриан[8]: такова е мнението на някои. Решено било Сигизмунд да не вдига постоянния лагер, докато не превземе Никопол. Султанът на турците, когото унгарските летописи назовават Баязид, а мнозина наричат Челеби, като чул за голямата подготовка на християните, за да не се изложи в Европа, вдигнал на оръжие цялата турска държава, с огромна конница и голямо пехотно множество и ги нападнал в полето на Никопол. Градът бил стегнат в яка обсада и защитен от грамаден гарнизон, но не се противопоставя старателно; от града изскочили турци, които се сражавали с променлив успех и се върнали победени. В деня на битката и двете страна подбуждали духовете си, но щом се приближили турците трябвало натам да се насочат силите; бил оставен един легион с няколко конни турми, които да защитават града от разруха, а всички останали се обърнали срещу турците, които вече отдавна се били появили. След като се събрали войските и трябвало да нападнат, галите най-настоятелно поискали от Сигизмунд първата битка да им се отстъпи; това искали всички галски войски с божествена похвала и благословен плам и то било постигнато лесно от галската армия. Едва се появили в лагера и забелязали бойния ред на турците без да бъде още готова унгарската войска, нито пък даден сигнал, галите се втурнали от лагера срещу врага със силен крясък. Подбуждайки конете си да бързат те влезли в сражение; битката започнала неблагоприятно. Където се налагало да влязат в сражение те, по стар обичай, слизали от конете, за да се бият пеша. И като изоставили конете си при започване на битката, те (конете) с огромен шум се затичали обратно към лагера. Никой от турците в предните редове не паднал, понеже те от конете си се сражавали с пехота. Галите, заобиколени от леката вражеска конница, били сломени и най-жалко избити. Докато се мъчели с копия и секири да поразят турчина, враговете им, нападайки ги и отстъпвайки, ги уморявали и им се надсмивали. Докато така била наказана дързостта, и тези, които се биели настрани, и тези, които биели фронтално, и другите обърнати с гръб били промушвани с мечове, ятагани и копия. Поддържани от надеждата за помощ, те се сражавали до смърт, но скоро изоставили тази надежда, понеже конете, които били изоставили, уплашени от шума и трясъка се били върнали в лагера. Унгарците пък, които не познавали този обичай на съюзника си, подозрели, че те са победени и притеснени от страх, напуснали лагера, обръщайки се всички до един в откровено бягство; в такава тревога не помага никаква императорска заповед, нито пък власт. Турчинът, след като убива галите, застава зад гърба им, лутащите се унгарци бягат, а в бягството настава голямо поражение. Когато врагът се уморил да убива и се захванал да пленява и граби, броят на пленените се оказал огромен. Дори Сигизмунд, който малко преди това не приемал поражението би паднал във вражески ръце, ако не бил пресекъл Дунав с малка лодка и случайно придобил съдбата на Ксеркс, който като презрял властта, бил отнесен с малък кораб в Азия. В тази битка били , убити 20 000 християни, от турците липсвали 60 000.

№ 13
ИЗ СЪЧИНЕНИЕТО НА ИТАЛИАНСКИЯ ХУМАНИСТ ЛОДРИЗИО ГРИБЕЛИ „ЗА ПОХОДА НА ПАПА ПИЙ II СРЕЩУ ТУРЦИТЕ“ (1464 Г.)

След като Михаил Палеолог,[1] облегнат на генуезка помощ станал гръцки император, като изгонил галите и венецианците от Цариград (те управлявали тази империя 59 години), тогава властта над Източната империя минала изцяло към Палеолозите; той заграбил наследствената власт от своя зет младия Йоан Палеолог, комуто бил като тъст и регент. Увлечен от тази тирания, която неблагочестиво узурпирал, привлякъл турците на служба при себе си, с колкото можел повече ласкателства. Подтикнати от предоставените условия и въодушевени от раздорите на гърците, те обикновено нападали Гърция. И докато се правели, че помагат на безумстващия Теодор[2], най-лъжливите бандити завладели първо Галиполи и Херсонес, после почти цяла Тракия, Мизия, Македония, Тесалия, Беотия, Акарнания, Етолия и цяла Гърция. Те проникнали до Епир, Смирна и Далмация, освен това принудили пелопонеския деспот[3] и много разположени в Егейско море острови за няколко години да им плащат данък. И когато вече били в Тракия, всичко освен Цариград (преди това Византия) и Галата, която по новому наричаха Пера и бе под генуезко управление, бе в турските владения; те не се поклебаха да направят стан край Цариград, процъфтяващата някога опора на Източната империя, свръхукрепена от самия ѝ основател, сякаш предчувстващ, онова, което ще дойде по море и по суша. Към Баязид, който станал емир на турците (титла при тях вместо императорската), преминал върхът на това дело, страшно не

само за самите гърци, но и за всички западняци. Той, понеже бил мъж с надменен нрав, като събрал армия от 40 000 конници и с разнообразни военни машини, нападнал и обсадил Константинския град. Тогава гърците управлявал Йоан Палеолог[4], който е плашен от толкова вражи войски, колкото и силни да били укрепленията на града, молел в този така тежък момент помощ от съседните унгарци и останалите князе и християнски народи. Разбира се, в това време Сигизмунд наследил унгарския крал Карл[5], убит по време на пиршество. Той бил младеж с велик дух, син на император Карл Люксембургски, който предприел достойно за начало на своето управление и също според очакването си но дело с неблагоприятен жребий. След като наследил военното снаряжение, приготвено преди това от Людовик и Карл, умрелите наскоро унгарски крале, с голяма грижа и го увеличил с каквито можел сили. Към него се присъединили освен това, приждали от цяла Германия и Галия войски, но между тях по-изтъкнати били Йоан, син на бургундския дук Филип и Умберто – брат на савойския граф. И тъй като събрал голяма армия, се устремил да помогне на Византион през земите на пеонците и македонците[6] срещу турците, установили се на лагер недалеч от река Истър, където с тази цел неотдавна пристигнал венециански флот за защита. Обаче тази река е с две имена. Защото, докато тече в земите на германци и пеонци, носи името Дунав в много дълъг отрязък. Оттам, откъдето се носи стремително в много тясно гърло от стръмна скала, което място жителите наричат Железни врата, се нарича Истър, вливайки се чрез голяма тежест на вълните чак до Евксинския Понт.[7]

И така Баязид, като узнал, че се събрали толкова войски, оставил Цариград, обърнал знамената на север и като съсредоточил армията си на Истър, излязъл срещу крал Сигизмунд, подкрепен от много свои и помощни сили. Но в нашата армия, пъстра по нрави и езици и набързо събрана, лошо се чувала заповедта на един военна-

чалник. И тъй, когато Турчинът застанал в боен ред, казват, че галите изискали първото място в това сражение, без съгласието на Сигизмунд, който смятал, че първият удар трябва да поемат по-скоро унгарците, народ войнствен, сам дошъл в тези земи, които сега владее от Скития и Рифейските скали от преди 1000 години, както напомня Йероним Блажени[8], след като отблъснали пеонците и навикнал да воюва с турците. Галите, понеже са свирепи влезли с първото нападение дейно в битката и предизвикали големи загуби на турците. Но скоро, като отслабнал пламъкът на духовните сили, а били и много неравностойни по брой, били обградени и до един всички или били убити или пленени. Нито пък тези, които били със Сигизмунд устояли, след като били избити галите, срещу нахвърлилите се срещу тях турци, но избягали презглава с бързо бягство, накъдето им видят очите. Обаче видът на онези бил жалък, докато или се опитвали да преплуват Дунава или след като намерили лодки на брега, борили на тълпи да се качат в тях и се удавили в реката. Самият Сигизмунд, сдобил се случайно с лодка и като в него се покачили повече хора отколкото е капацитетът ѝ, подхвърлил се на опасност за живота си. Оттам се качил на венецианска галера и оттам, като достигнал повече Цариград, след не много дни, се завърнал в Германия[9]. Наистина, савойският и бургундският князе, заловени от враговете, били третирани от варварите с много подигравки като големи врагове. Накрая били принудени да се откупят с тежък заплатен откуп. Но като били разбити унгарците разстроени от това поражение, много народи застанали на страната на турците. Действително Баязид, като станал по-надменен от победата, вече подновил обсадата на Цариград. Но Йоан, като видял силите на Изтока и измолил помощ от Тимурбей Масагета[10], когото наричал по народному с объркано име и титла Тамберлан; смятам, че това било извършено по Божия промисъл, понеже той бил свикнал по-често да отмъщава на своите врагове.

№ 14
ИЗ „ХРОНИКА НА СЛАВНОТО ПОЛСКО КРАЛСТВО“ ОТ ЙОАН ДЛУГОШ ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XV ВЕК

Унгарският крал Сигизмунд, жадувайки единствен да обяви война на турците и на техния султан Баязид, подбуждан към това от много католически князе, особено от френския крал и бургундския княз, които му обещавали да му изпратят на помощ за тази цел своите войски, събрал от различна страни и народи разнообразни въоръжени отреди и с могъща армия, съставена както от свои, така и от чужди войски, тръгва към турските земи и владения. Френският крал му изпратил на помощ значителен отряд от свои войници, а князът на Бургундия Йоан пристигнал лично със своята войска. Когато пък съединили заедно разноезичните, състоящи се от ризлични народи отреди, възникнала така значителна и многобройна християнска войска, че князете секли за нея петократно монети. Но на така голямата и храбра войска липсвали вожд и военна дисциплина. Не били провеждани никакви общи съвещания. Но и самият командир на цялата войска унгарският крал Сигизмунд, към когото всички се оглеждали, не предприемал нищо, което би било полезно за такава войска, но доверявайки се на могъществото на толкова народи и отреди, до такава степен подценявал врага, че вярвал и проповядвал това открито, че в никое място, нито в някое време турците могат да се противопоставят на неговите въоръжени сили.

Когато след това достигнали до град Никопол в Романия[1], който бил подвластен на турците, съобщено било внезапно, че турският султан Баязид Челеби

със своите огромни войски, готови да започнат битката се намира на разстояние едва две мили. Но дори и това известие не склонило унгарският крал Сигизмунд да помисли за най-важните неща относно построяването на войската, доколкото за това времето още позволявало. Грижейки се за тялото в шатрата, отдаден на почивка и развлечения, той се хвалел, че е ограден с такава голяма войска, че не само турският султан, но дори всички владетели на Изтока нямат смелост да го атакуват.

Когато той говорел на своите с такова високомерие и липса на скромност, турският султан Баязид или Челеби, който пристигнал с множество въоръжени, заварил католическата войска и крал Сигизмунд разпръснати в пълен безпорядък и без оръжие, скитайки се като стадо овце, което според твърдението на болшинството настъпило в резултата на лекомислието и дързостта на французите, а също така и от извънредното им желание да изпреварят другите в битката. Когато унгарските господари заедно с крал Сигизмунд бягали в посока на плитчините на Дунав, който се влива в морето недалеко от Никопол,[2] за да се пренесат през Дунава на кораби и да избегнат грозящата ги опасност, французите, поляците, немците, чехите, бургундците, испанците и част от унгарците, сблъскали се с турците, били лесно разбити и победени.

По времето, когато малка част от войската избягала, останалата загинала или била взета в плен. Много богатият лагер на католическатата войска бил разграбен от турците. Тъй като бургундският княз Йоан смятал бягството за нещо грозно и позорно, той бил взет в плен заедно с много рицари, които по подобен начин пазели рицарската чест, и едва след две години бил откупен за сто хиляди флорина. Загинали или били пленени французи, поляци, чехи, немци, испанци, унгарци и настанало такова голямо поражение на християнската войска, че липсват думи да бъде описано колко голяма сила от католическата войска унищожили варварите, какви рицари пленили и отвлекли в достойно за съжаление робство, какви богатства заграбили.

От полските рицари загинали, много храбро излагайки гърдите си, героичният мъж, вишеградският кастелан Сасин със своя най-добър син Роланд. От свитата на крал Сигизмунд се спасили Шчибор от Шчибожиц и Томаш Калски. Рицарят от Шерадската земя Свентослав, не могъл да се качи на кораба, с който крал Сигизмунд с най-известните рицари отплавали по реката, защото го блъснали, понеже хората, които се намирали в него от страх да не би корабът, претоварен, да потъне, отсичали ръцете на тези, които се стремели да се качат на него. Доверявайки се на своята смелост и физическа сила, той, така както бил въоръжен за бой с железните доспехи скочил във вълните на Дунав и преплувайки коритото на Дунава – на това място ревящ и широк, се спасил. Унгарският крал Сигизмунд, виждайки цялата суматоха, боейки се да не би сам да попадне жив в ръцете на турците, изплашен и отчаян, тъй като много унгарци загубили надежда, че ще излязат невредими, се отправил към морето. Нямайки смелост да се задържи никъде с оглед на сигурността, след преминаването на реката се отправил към Константинопол. Задържайки се там една година,[3] превозен благодарение на доброжелателството на венецианците с техен кораб до Далмация, той се върнал в Унгария.

Това така страшно поражение и така срамно безчестие добавило наистина, както ни се струва, много сили и смелост на турците, така че, въодушевени благодарение на това, те станали по-смели и по-жестоки и набрали дързост за големи дела...

№ 15

ФАКСИМИЛЕ НА Л. 129 ОТ ГЕРМАНСКИ РЪКОПИС №5941 (XVI В.), СЪХРАНЯВАН В БАВАРСКАТА ДЪРЖАВНА БИБЛИОТЕКА МЮНХЕН, В КОЙТО СЕ ОПИСВА ОБСАДАТА НА НИКОПОЛ ОТ КРЪСТОНОСЦИТЕ

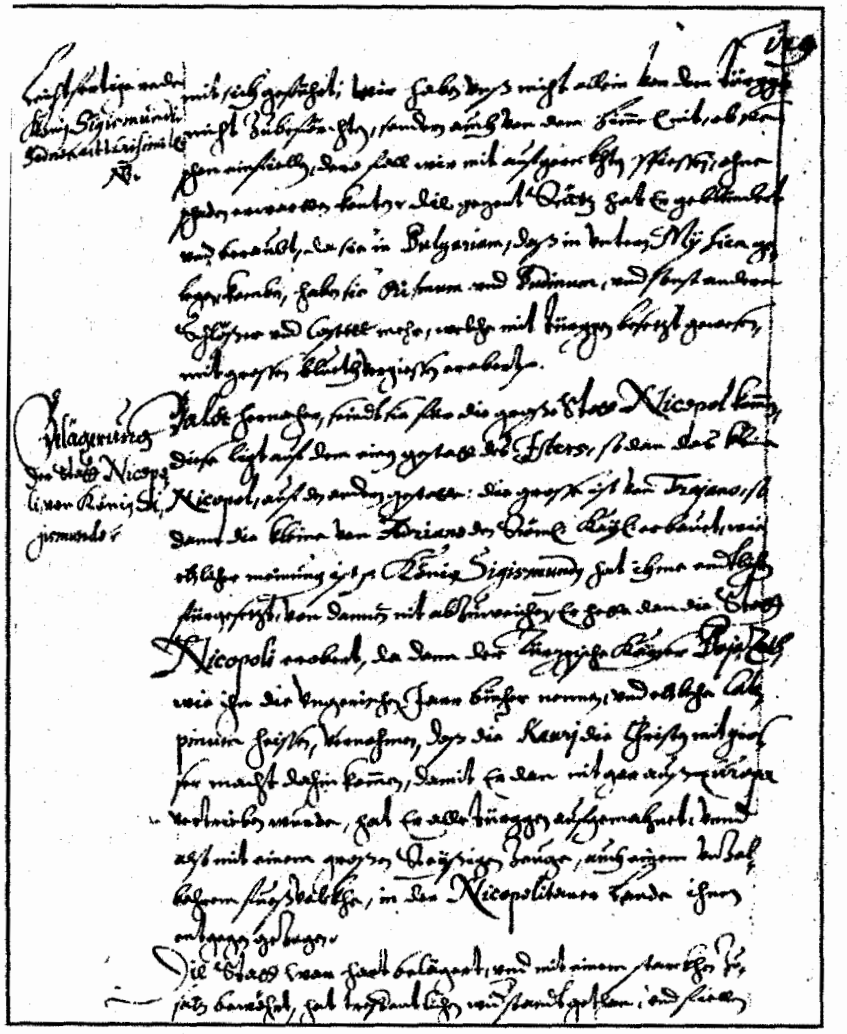

III. Коментар

Коментарът към дадените в превод разнообразни по език, жанр и съдържание извори е кратък и цели по най-бърз начин да ориентира всеки читател.

№ 1

Превод от среднонемски на В. Гюзелев и Хр. Белчева от оригинала: Bayerische Staatsbibliothek – Handschriften–und Inkunabelabteilung, cod. germ. 1113, f. 76r – 77r (виж факсимилето му тук).

1. Френският благородник Жан дьо Невер, предводител на бургундците и другите французи по време на похода.

2. Унгарският крал, а по-късно и германски император Сигизмунд I Люксембургски (1387–1437), син на германския император Карл IV (1346–1378).

3. Това са немските имена на крепостите Новград, Сланкамен (Солнок) и Земен (дн. гр. Земун край Белград).

4. Крепостта Гълъбец (дн. Голубац, Сърбия).

5. Крепостта Чернец (дн. Кладово, Сърбия).

6. Българският цар Иван Срацимир (1356–1396), син на цар Иван Александър (1331–1371) от брака му с първата съпруга влахинята Теодора.

7. Немското име на крепостта Оряхово край днешния едноименен град.

8. В немските извори Никопол се нарича Шилдарн, Шилтав, Шилтах, Шилтау.

9. Няма сигурни известия за участие на англичните в този поход.

10. Стоварването на вината за претърпяното поражение върху унгарците е типично за немските автори.

11. Става дума не само за измяната на влашкия отряд по време на битката, но и за грабежите на властите над спасилите се кръстоносци.

12. Бог–Отец, Бог–Син и Светият дух.

13. Не е ясно коя крепост е обозначена с това немско име.

14. Пограничната крепост с червена кула между Влахия и Трансилвания (Седмоградско).

15. Дн. гр. Сибиу, Румъния.

16. Дн. гр. Клуж, Румъния.

№ 2

Превод от латински на И. Илиев в сборника: Турските завоевания и съдбата на балканските народи, отразени в исторически и литературни паметници от XIV–XVIII век. Велико Търново, 1992, с. 90–92.

1. Унгарският благородник Янош Мароти, който е имал големи заслуги за укрепването на крал Сигизмунд I на унгарския престол.

2. Турският султан Баязид I Светкавицата (Илдъръм), 1389–1402, син на султан Мурад I (1362–1389).

3. Земите на Влашкото воеводство в северномунавската равнина.

4. Тази крепост, разположена на левия бряг на река Дунав, точно срещу Никопол, е била наричана от българите тогава Холъвник – вж. за нея Български средновековни градове и крепости, т. I, съст. Ал. Кузев и В. Гюзелев. Варна 1981, с. 140–148.

5. Турците я завладели в началото на юни 1395 г.

6. Унгарците отвоювали крепостта Холъвник в края на юли 1395 г.

7. Крепостта край дн. гр. Никопол – вж. за нея Български средновековни градове и крепости, т. I, с. 125–140.

8. През лятото на 1400 г. турците нападнали Сремския комитат на Унгарското кралство, но били отблъснати от бан Янош Мароти.

9. Крал Сигизмунд I бил пленен от своите противници в Унгария на 28 април 1401 г., но бил освободен благодарение на намесата на бан Янош Мароти.

№ 3

Превод от старофренски на Б. Цветкова в изданието: Френски пътеписи за Балканите XV–XVIII в., съставила и редактирала Б. А. Цветкова, С;, 1975, с. 34–44.

1. В средновековните български извори дн. гр. Видин се нарича БЪДИНЪ (Бдин),а в чуждестранните Бидиниум, Бидин, Боден и др.

2. Ролята на българския цар Иван Срацимир за доброволното предаване на Видин на кръстоносците е известна и от други извори. Тя е станала причина впоследствие турският султан Баязид непосредствено след никополската битка го плени и отведе в Бурса.

3. Гр. Оряхово.

4. Така първоначално са били наричани арабите в средновековна Европа. Впоследствие с това наименование били обозначавани племената и народите, изповядващи исляма, в това число и османските турци.

5. Унгарският крал бил под стените на Никопол на 10 септември 1396 г., когато е започнала и обсадата на града, водена не твърде енергично.

6. В това изложение участникът в битката маршал Бусико се опитва да опровергае онези негови съвременници, които твърдели, че французите влезнали в битката стихийно и неорганизирано.

7. Лилията е знакът, вплетен в герба на френските крале.

8. Николай де Гара, велик палатин на Унгарското кралство.

№ 4

Превод от среднонемски на М. Киселинчева в изданието: Ханс Шилтбергер, Пътепис, превод от немски по Нюрнбергския ръкопис: Мария Киселинчева. С., 1971, с. 15–22, 84.

1. Пленението по време на битката Ханс Шилтбергер е престоял в турски плен около 30 години, от 1396 до 1427 г.

2. Дунавските Железни врата са били място, където са се събирали границите на Унгарското кралство, Влашкото воеводство, Сръбското кралство и българското Видинско царство. При преминаването им голямо е било значението на две български крепости – Северин на север от Дунава и Чернец на отсамния му бряг.

3. Това сведение напълно съвпада с известието на маршал Бусико – вж. коментара към №3, бел.2.

4. Има се предвид Оряхово.

5. Османските турци са наричали града Никеболи, възприемайки названието му от българите. Този град, в който между 1393–1395 г. се укрепил търновският цар Иван Шишман (1371–1395), турците здраво укрепили и превърнали в средище на Никополския санджак, чиито граници в основни линии съвпадали с тези на Търновското царство – вж. **Р. Ковачев**, Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV век. С., 1997, с. 33 сл.

6. Влашкият воевода Мирчо Стари (1386–1418).

7. Т. е. двадесет отряда-полка, всеки от които е имал свое знаме.

8. Сръбският деспот Стефан Лазаревич (1403–1427),

чието участие в Никополската битка изиграло много важна роля за победата на турците.

9. С името Склавония през средновековието е била наричана Далмация.

10. „Първата България" е видинското царство на Иван Срацимир, „другата България" е Търновското царство на Иван Шишман, а „третата България" – Добруджанското княжество на деспот Добротица (1360–1385) и наследилия го през 1385 г. негов син деспот Иванко Тертер (1385–1395) – вж. **В. Гюзелев**, Очерци върху историята на българския Североизток и Черноморието (края на XII – началото на XV век). С., 1995, с. 49 сл.

11. Мала Азия.

№ 5

Превод от среднонемски на В. Гюзелев от изданието: Die Chroniken der fränkischen Städte – Nürnberg, B.I. Leipzig 1862, S. 48–50.

1. Четиридесетница или Възкресение господне през 1396 г. се пада на 11 май.

2. Текстът не се чете.

3. Нечетлив текст. Крал Сигизмунд I и приближените му с кораб се придвижили по Дунава до Килия и Ликостомо и през Калиакра достигнали до Цариград, където са престояли по-дълго време.

4. Текстът се прекъсва. Крал Сигизмунд I се завръща в Унгария към края на януари 1397 г.

5. Конетабълът на Франция Ангеранд дьо Куси умира в Бурса като пленник на 18 февруари 1397 г. – **L. Tuchmann**, Der ferne Spiegel. Das dramatische 14. Jahrhundert. Düsseldorf 1987, S. 507.

6. Четвъртъкът преди празника на Св. Михаил се пада на 28 септември, а всъщност Никополската битка е станала на 25 септември 1396 г. – понеделник.

№ 6

Превод от среднобългарски на ***Ив. Тютюнджиев****, Българската анонимна хроника от XV век. Велико Търново, 1992, с. 90–91.*

1. Единствено в тази българска хроника се сочи, че броят на корабите е бил толкова внушителен.
2. Старобългарско наименование на галерите.
3. Така европейците наричат изповядващите ислама, в това число и османските турци.
4. Мала Азия.
5. Срв. Библия, кн. II – Изход, XIV, 26–28.
6. Това хронологическо посочване е въвело в заблуждение някои наши историци, които застъпват становището, че през есента на 1397 г., а не през 1396 г. е бил пленен цар Иван Срацимир от турците – вж. **Ив. Тютюнджиев**, цит. съч., с. 146–147.

№ 7

Превод от среднобългарски на Кл. Иванова в: Стара българска литература, т. IV. Житиеписни творби, съставителство и редакция Кл. Иванова. С., 1986, с. 380–381.

1. Св. Петка Търновска, чийто мощи дълго време са се намирали в Търново – в дворцовата църква, наречена на нейно име, а след превземането на града от турците (17 юли 1393 г.) са били пренесени във Видин.
2. Българският цар Иван Срацимир.
3. Древногръцкото наименование на р. Дунав, употребявано главно от византийските и някои старобългарски автори.
4. Унгарският крал Сигизмунд I Люксембургски.
5. Турският султан Баязид I.
6. Древногръцко наименование на Цариград, употребявано от някои византийски и старобългарски книжовници.
7. Мала Азия.

№ 8

Превод от средносръбски на ***В. Гюзелев****, Извори за средновековната история на България (VII–XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви, т. I Български, други славянски и византийски извори. С., 1994, с. 36–37.*

1. Това хронологическо посочване е възприето в българските, сръбските и руските летописи съчинения и бележки.
2. Битката при Ровине, по-точно край р. Арджеш в близост до резиденцията на влашкия воевода Мирчо Стари Куртеа де Арджеш, е станала на 17 май 1395 г. В нея като турски васали загинали самостоятелните български владетели крал Марко (1371–1395) и деспот Константин Драгаш (1378–1395), чиито владения били съответно в Средна и Северна Македония – вж. **Хр. Матанов**. Княжеството на Драгашите. Към историята на Североизточна Македония в предосманската епоха. С., 1997, с. 142–143.
3. Не е твърде ясно какво се разбира под израза „същата година". Според мен това е 1396 г.

№ 9

Превод от среднобългарски на А. М. Тотоманова в изданието: ***Константин Костенечки****, Съчинения (Сказание за буквите, Житие на Стефан Лазаревич). С., 1993, с. 154–155.*

1. Турският султан Баязид I.

2. Влашкият воевода Мирча Стари.

3. Крал Марко и деспот Константин Драгаш – вж. коментара в №8, бел.2.

4. Сръбският деспот Стефан Лазаревич.

5. Не е ясно с кого „царят", т. е. турският султан Баязид е сключил примирие. Според мен отнася се за примирие, сключено с власите, а не със сърбите.

6. Зимата на 1395–1396 г. е била много студена. Хронологията на Константин Костенечки не е твърде точна и сигурна.

7. Първата обсада на Цариград от страна султан Баязид I започва през 1394–1395 г. Тя е възобновена повторно през 1397 г. и трае чак до 1402 г.

8. Квартал на византийската столица Цариград.

9. Титлата на Сигизмунд I е употребена като лично име.

№ 10

Превод от латински на В. Гюзелев и Св. Драгомирова от оригинала: Österreichische Nationalbibliothek – Wien, Handschriften – und Inkunabelnsammlung, cod. Vind. lat. 3471, f. 93 r–94 r.

1. Видинското царство е станало васално на унгарската корона по силата на договор, сключен през 1369 г. – вж. **В. Гюзелев**, Очерци ..., с. 57–58.

2. След Видин кръстоносците обсадили и превзели крепостта Оряхово.

3. „Нечестивият деспот" е Стефан Лазаревич, а „Турчинът" – султан Баязид.

4. Монголският хан Тамерлан или Тимур-ленг (1370–1405) тук неправилно е характеризиран като турчин.

5. Пръв от османските владетели трайно се установява в Европа чрез превземането съответно през

1352 и 1354 г. на крепостите Цимпе и Галиполи синът на Орхан (1336–1359) – Сюлейман. Вероятно с прозвището Челеби е наречен в дадения случай именно той.

№ 11

*Превод от латински на И. Илиев от изданието: **Johannes de Thurocz**, Chronica Hungarorum, I. Textus, ed. E. Galantai et J. Kristó. Budapestini 1985, p.*

1. Унгарският крал Лайош I (Людовик) Велики (1342–1382).

2. Има се предвид гражданската междуособица във Византийската империя през 1341–1347 г.

3. Османският владетел Орхан – вж. за него погоре 10, бел. 5.

4. Османският султан Мурад I (1359–1389).

5. Крепостта Галиполи е била завладяна от османските турци след продължителен земетръс в началото на 1354 г., който срутил стените ѝ.

6. Монаси от католическия орден на доминиканците.

7. Сърбия, която в редица средновековни извори се нарича Рашка, Расция и т. н.

8. Празникът на архангел Михаил през 1396 г. е бил на 29 септември. Тук авторът на хрониката е допуснал съществена хронологическа грешка.

№ 12

*Превод от латински на Кр. Гагова по изданието: **Antonius Bonfinius**, Rerum hungaricarum, I, ed. I. Fogel, B. Iványi et L. Juhász. Lipsiae 1936.*

1. Крепостта Холъвник – вж. за нея тук №2, бел. 4.

2. Влахия.

3. Отреди.
4. Река Дунав.
5. Карпатите.
6. „XVIII октомврийски календи" се падат на 14 септември 1396 г.
7. Римският император Траян (98–117).
8. Римският император Хадриян (117–138)

№ 13

Превод от латински на Ал. Николов по изданието: ***Lodrisius Gribellius****, De Expeditione Pii papae II adversos Turcos, a cura di G. C. Zimolo. Bologna 1950, p. 29–33.*

1.Византийският император Михаил VIII Палеолог (1259–1282).
2. Вероятно се има предвид Йоан Кантакузин, който използувал турски отреди (селджуци и османлии) в гражданската междуособица във Византия през 1341–1347 г.
3. Не е ясно кой владетел на Пелопонес през XIV в. се има предвид.
4. Византийският император Йоан VII Палеолог (1390–1391).
5. Унгарският крал Роберт Анжуйски (1301–1342), баща на Лайош I Велики, който го е наследил на престола, а не Сигизмунд I Люксембургски.
6. Авторът употребява антични етнически и географски понятия като Пеония, пеонци и Македония, македонци – нещо типично за хуманистите от XV в.
7. Черно море.
8. Латинският писател и „църковен отец" на Запада Йероним Блажени (около 350–420), превел Библията на латински език и снабдил я с тълкувания.

9. Крал Сигизмунд I се завърнал в Унгария, не в Германия.
10. Тамерлан или Тимур-ленг – вж. тук по-горе №10, бел. 4.

№ 14

Печата се по превода на Г. Първев в: ***Ив. Лазаров, Ив. Тютюнджиев и Пл. Павлов****, Документи за политическата история на средновековна България XII–XIV век. Велико Търново., 1989, с. 121–123.*

1. Под Романия се разбира в дадения случай Балканския полуостров. Това понятие в средновековните западни автори се употребява понякога за Византия.
2. Авторът допуща грешка, смятайки, че Никопол е близо до дунавските устия.
3. Крал Сигизмунд е престоял в Цариград през октомври 1396 – януари 1397 г.

Използвани съкращения

ГСУ, ИФ – Годишник на Софийския университет, Исторически факултет
ИБИД – Известия на Българското историческо дружество
ЛИБИ – Латински извори за българската история
М. – Москва
С. – София
СпБАН – Списание на Българската академия на науките
BSl – Byzantinoslavica
BHR – Bulgarian Historical Review
EB – Etudes balcaniques

1396
Die Schlacht bei Nikopolis
(Das Schicksal von Bulgarien, Balkanländer und Europa)

(Zusammenfassung)

Die Schlacht bei Nikopolis am 25. September 1396 nimmt sehr wichtigen Platz in der Geschichte Europas im 14. Jahrhundert. ein. In der wurde die christliche Armee unter der Führung des deutsch-ungarischen Königs Sigismund infolge schlechte Koordination und Versändnis zwischen den französischen und den ungarischen Streitkräften von den osmanischen Türken niedergeschlagen. Nach dieser militärische Niederlage wurde die Lage der Balkanvölker hoffnungslos geworden. Damals erroberten die Türken die letzte bulgarische staatliche Formation - das Königreich von Vidin. Für Bulgarien begann die fünfhundertige Herrschaft der Türken.

Der vorliegende Sammelband schließt verschiedene Vorträge von der Konferenz in den beiden bulgarischen Städten Nikopol und Pleven (September 1996) ein, gehalten von bekannten bulgarischen und ungarischen Wissenschaftlern, unter denen sind: Prof. Dr. Vassilka Tapkova-Zaimova, Prof. Dr. Vassil Gjuzelev, Prof. Dr. Jordan Nikolov u. a. Als Anhang des Sammelbandes wurden auf Bulgarisch verschiedene mittelalterliche Quellen (altbulgarische, deutsche, lateinische u. a.) übersetzt.

Die Vorträge und die Übersetzungen der Quellen stellen grosses Interesse vor nicht nur für die Historiker-Mediävisten, sondern auch für Studenten, Schüller und für alle Leute, die Geschichte lieben. Die Teilnahme der prominenten Mediävisten im Sammelband ist Garantie für seine Qualität.

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни думи на съставителя 7

СТАТИИ И СЪОБЩЕНИЯ

Михаил Грънчаров – Международен научен симпозиум „600 години от кръстоносния поход на унгарския крал Сигизмунд и битката при Никопол 1396 г.“ 9

Янош Ховари – Никополската битка – повратен момент в историята на османските завоевания на Балканите. 13

Йордан Николов – Католическата църква и битката при Никопол. 25

Дан Замфиреску – Битката при Никопол в 1396 г. – едно военно поражение, но и една голяма победа на европейската солидарност. 33

Васил Гюзелев – „ Нека Бог се смили над душите им!“ (Триптих за съдбата на французи при Никополската битка и подир нея). 45

Лъчезар Цепов – Някои аспекти на кръстоносната рицарска идеология в похода от 1396 г. към Никопол в старофренски извори. 57

Василка Тъпкова и Рая Заимова – Никополската битка в контекста на западноевропейската книжнина (XVI – XVII в.). 67

Пламен Митев – Битката при Никопол в историческото съзнание на възрожденските българи. 78

Бистра Николова – Опит за създаване на католически епископии във Видин и Велики Преслав (60-те години на XIV в.) 87

Александър Антонов – Формиране на централното и провинциално управление в Османската държава в края на XIV и началото на XV в. 100

ИЗВОРИ ЗА НИКОПОЛСКАТА БИТКА
(25 септември 1396 г.)
Увод, подбор и коментар на Васил Гюзелев

I. Увод 109

II. Извори

№ 1. „ Битката край Шилдарн“ – поема на участника в нея, австриеца Петер от Рец (1397 г.) 113

№ 2. Грамота на унгарския крал Сигизмунд I (1387–1437), издадена на 4 април 1404 г. в Братислава. 123

№ 3. Из „Мемоари“ на френския маршал Жан Льо Менгр Бусико, писани в началото на XV век 126

№ 4. Из „Пътепис“ на участника в битката – немския оръженосец Ханс Шилтбергер от 1427 г. 139

№ 5. Из „Книга за моя род и приключения от 1349 до 1404 г.“ на немския благородник Улман фон Щромер 145

№ 6. Из „Българска анонимна хроника“ от началото на XV век 147

№ 7. Из „Разказ за пренасяне на мощите на Света Петка Търновска във Видин и Белград“ от началото на XV в., на българския книжовник Григорий Цамблак (+1420). 149

№ 8. Из „Летопис на сръбските царе“ от двадесетте години на XV век 150

№ 9. Из „Житие на деспот Стефан Лазаревич“ от българския книжовник Константин Костенечки, написано в 1431 г. 151

№ 10. Австрийски анонимен исторически разказ за Никополската битка от средата на XV век 153

№ 11. Из „Унгарска хроника“ на Янош Туроци от втората половина на XV век 157

№ 12. Из „История на унгарците“ на италианския хуманист Антонио Бонфини от втората половина на XV век 161

№ 13. Из съчинението на италианския хуманист Лодризио Грибели „За похода на папа Пий II срещу турците“ (1464 г.) 166

№ 14. Из „Хроника на славното Полско кралство“ от Йоан Длугош от втората половина на XV век 169

№ 15 Факсимиле на л. 129 от германски ръкопис № 5941 (XVI) в., съхраняван в Баварската държавна библиотека – Мюнхен, в който се описва обсадата на Никопол от кръстоносците. 172

III. Коментар 173

Използвани съкращения 184

Резюме. 185

1396
НИКОПОЛСКАТА БИТКА В СЪДБАТА НА БЪЛГАРИЯ, БАЛКАНИТЕ И ЕВРОПА

Съставител, автор и научен редактор:
проф. д-р Васил Гюзелев
Редактор: Йордан Соколов
Художник: Борис Демиров

Издателски индекс 657

Формат: 60x90/16.
Печатни коли: 11.75

Печатница на Академично издателство „Проф. Марин Дринов"
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев" бл. 5
Поръчка № 74

ISBN 954-717-089-9 (ТИЛИА)
ISBN 954-430-620- X (АИ „Проф. Марин Дринов")